

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

*INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES*

CİLT/VOLUME: 6 SAYI/NUMBER: 2 DECEMBER/ARALIK-2022

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Kenan PEKER
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

EDİTÖRLER/EDITORS

Doç. Dr. Emre ÜNAL
Dr. Öğr. Üyesi İsmail KAVAZ

İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION ADDRESS

Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı/Elâzığ

Tel: 0 424 233 27 65 **Faks:** 0 424 218 85 65 **Mail:** iibfdergifirat@gmail.com

BASKI/PRINTED BY

Fırat Üniversitesi Basımevi

ISSN: 2608-2184

YAYIN KURULU
(PUBLICATION BOARD)

Prof.Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Wawrzyniec Czubak	Poznan University
Prof. Dr. Rezhen Harun	University of Sulaimani
Prof. Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Felix ARION	University of Cluj-Napoca
Prof. Dr. Rıfat BİLGİN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Emre Ünal	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Doç. Dr. Teodor CİLAN	A Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Vintilescu BELCIAJ	Bucura Universty
Doç. Dr. Adrian SIMON	George Emil Palade University
Dr. Öğr. Üyesi İsmail KAVAZ	Fırat Üniversitesi

İNDEKSLER

Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi; Arastirmax, İdealonline, ResearchBib, Asos Index, Google Scholar, Cite Factor, Journal Factor, ROAD, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Cosmos IF, Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF), Rootindexing, Erih Plus, Sindexs ve Dergipark tarafından indekslenmektedir.

DANISMA KURULU
(ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Muhittin ATAMAN	Ankara Sosyal Bilimler Üni.
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulah TAŞKESEN	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN	K. Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AY	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Alexandru POPA	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Arzu KARACA	Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. Codruta STOICA	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kerem KARABULUT	Ağrı İbrahim Çeçen Üni.
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AKTAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇAK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat DEMİR	Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ramona LİLE	A.Vlaicu University of Arad
Prof. Dr. Recep KARABULUT	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sayım YORGUN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selma KARATEPE	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel EREN	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay YILMAZ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sinem YILDIRIMALP	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman BENLİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Emel İSLAMOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Feriz İZCİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU	Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. İdris SARISOY	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TUNCER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. A. Sırrı YILMAZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Brigita STANİKUKIENE	Kaunas Universty of Tech.
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan UZUN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Handan KARAKAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan YÜCEL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Pastorel GAŞPAR	A.Vlaicu University of Arad
Doç. Dr. Adrian SIMON	George Emile Palade Uni.
Doç. Dr. Vintilescu AJEB	Bucura Universty
Doç Dr. Vintilescu BELCIAJ	AJEBucura Universty
Doç Dr. Teodor CİLAN	A.Vlaicu University of Arad

BU SAYININ HAKEMLERİ
(REFEREES FOR THIS ISSUE)

Prof. Dr. Tayfur BAYAT	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Cem AYDEN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Erdiñ KOÇ	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Nadide Sevil TÜLÜCE	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan KERSE	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Hatime KAMİLÇELEBİ	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan HAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BAĞCI	Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turgay CEYHAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih CEVHER	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜN	Munzur Üniversitesi
Dr. Sacit SARI	Munzur Üniversitesi

ÖNSÖZ

Dergimizin Aralık 2022 sayısı yayına hazırlanırken Yükseköğretim Kurulu (YÖK)nda “Üniversite Dergileri; Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı” düzenlenmiş ve YÖK Başkanımız Sayın Prof. Dr. Erol ÖZVAR tarafından “Üniversite dergilerinin iyileştirilmesi konusunda veri temelli politikaların geliştirilmesi önerilmişlerdir”. Bu kapsamda kalitenin iyileştirilmesi konusunda geliştirilecek çözüm önerilerinden birinin dergimizin bu sayısında makale olarak ele alınmış olması memnuniyet vericidir.

Bilimsel çalışmaların kavram geliştirme çalışmaları ile başlayan kuram, analiz, sentez, planlama, uygulama, kontrol, önlem alma şeklindeki sürecinde ortaya konulan çalışmalardan özgün olanlar çok daha büyük önem arz etmektedir. Özellikle farklı bilimsel yaklaşımlarla ortaya konulan özgün çalışmalar öncelikle çatışmalara yol açsa da sonrasında zamanla sistem yaklaşımı ile değer bulmaktadır. Çoğu zaman bilimsel çalışmalara toplam fayda açısından bakıldığında yetersiz gibi görünenlerin marjinal fayda ve azalan marjinal fayda yaklaşımıyla değerli olduğu görülmektedir. Onun içindir ki Dünya'nın kültürel mirası olan bilgi yine kültürel çeşitlilikle bilim ve teknolojiye dönüştürüldüğünde gelişme ve kalkınmaya ivme kazandırmakta ve Ar-Ge bütçeleri artmaktadır. Günümüzdeki bilimsel çalışmaların veri, veri analizi, büyük veri, objelerin interneti ve otonom olarak ifade edilebilecek sürecinde ilerlemesinde ise en büyük katkıyı açık veri erişimi ve dijitalleşme kazandırmaktadır. Dolayısıyla bilimsel çalışmalardaki fikir avcılığı ve toplayıcılığın özgün çalışmalara yani üretim aşamasına taşınmasında araştırmaların dağılımını incelemek, yıllar itibariyle alandaki eğilimleri belirlemek, öne çıkan araştırmaları tespit etmek ve aralarındaki ağ yapısını ortaya çıkarmak (bibliyometrik analiz) önem arz etmektedir. Tüm bu gerekçeler ve gelişmeler dikkate alınarak genç araştırmacılara disiplinlerarası ve multidisipliner çalışmalar yapmaları, dögüsel yaklaşım ve iyileştirme çemberi uygulanmaları önerilmektedir. Beşer olan insanın doğal ve sosyal dengede sağlıklı yaşamasının mühendisliği şeklinde ifade edilebilecek multidisipliner çalışmalarla ortaya konulan bilimin değerinin takdirinde etki analizlerinin yapılması önemlidir. Böylece bilimsel çalışmaların çıktılarının olumsuzlukların etkilerini azaltma, koşullara uyum sağlama, değişik durumlara esneklik kazandırma ve teknoloji üretme şeklindeki seviyelerdeki

etkileriyle gerçekleşmesi beklenmektedir. Bunlardan en etkili çözümün teknoloji üretilmesi olduğu dikkate alınarak üst ileri teknolojilere yönelim vurgulanmaktadır. Bilginin ülkeler için güç olduğu gerçeğinden hareketle bilginin yönetiminde toplam faktör verimliliği, istikrarlı programlar yürütülmesi, özgünlük, hesap verebilirlik ve usulsüzlüklerin kontrolü gibi konular sağlandığında Dünya iyi, güzel, doğru ve yaşanabilir olacaktır.

Derginin Aralık 2022 sayısının yayınlanmasında bilimsel çalışmaları ile katkı sunan yazarlara, hakemlere, basım ve yayımda emeği geçen arkadaşlara teşekkür ederim.

Prof. Dr. Kenan PEKER
Fırat Üniversitesi İİBF Dekanı

İÇİNDEKİLER/CONTEST

- Derviş BOZTOSUN, Sermed DOĞAN, Fatih ADLI**
SAĞLIK EKONOMİSİNE YÖNELİK ALANYAZININ BIBLİYOMETRİK
ANALİZ YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
(*The Evaluation of the Literature on Health Economy with the Bibliometric Analysis
Method*)..... **1**
- Zülfükar Aytaç KİŞMAN, Yavuz ÖZEK, Mehmet Selçuk SADAĞ**
FİİLİ MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN POLİTİK RİSK
GÖRÜNÜMÜNÜN SEÇİLİ AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERLE
KARŞILAŞTIRILMASI
(*Comparison of Turkey’s Political Risk Outlook with Selected European Union
Countries in the Accession Negotiations*)..... **23**
- Sezin AÇIK TAŞAR, Özcan DEMİR**
A NEGLECTED CONCEPT RELATED TO BUSINESSES: WORKPLACE
BOREDOM PROBLEM
(*İşletmelerin İhmal Ettiği Bir Kavram: İşyerinde Can Sıkıntısı Sorunu*)..... **59**
- Suay EREEŞ**
THE STATISTICAL ANALYSIS OF OCCUPATIONAL BURNOUT AND JOB
SATISFACTION OF INSURANCE AGENCY EMPLOYEES: THE CASE OF
IZMIR
(*Sigorta Acentesi Çalışanlarının Mesleki Tükenmişlik ve İş Doyumlarının İstatistiksel
Analizi: İzmir Örneği*)..... **85**
- Emre BULUT, Ahmed İhsan ŞİMŞEK**
EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE OF SOME TECHNOLOGY
COMPANIES TRADED IN BORSA ISTANBUL BY TOPSIS METHOD
(*Borsa İstanbul’da İşlem Gören Bazı Teknoloji Şirketlerinin Finansal
Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi*)..... **102**
- Yunus Emre GÜR**
YAPAY ZEKÂ VE PAZARLAMA İLİŞKİSİ
(*The Relationship of Artificial Intelligence and Marketing*)..... **129**
- Yayın İlkeleri (Public Principles) 147**

SAĞLIK EKONOMİSİNE YÖNELİK ALANYAZININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Derviş BOZTOSUN¹
Sermed DOĞAN²
Fatih ADLİ³

Geliş Tarihi: 31/10/2022
Kabul Tarihi: 21/11/2022

ÖZET

Küresel boyutta etkileri olan salgın hastalıklarının yaratmış olduğu olumsuzluklar ve kişi başına düşen sağlık harcamalarında meydana gelen artış nedeniyle sağlık ekonomisi konusu, alanyazında odak noktası haline gelmiştir. Ancak sağlık ekonomisi alanına yönelik gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde bibliyometrik yöntemle çok kısıtlı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak sağlık ekonomisini konu alan araştırmaların genel bir özeti sunulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 2011-2021 yılları arasında Web of Science veri tabanı üzerinde Social Science Citation Index (SSCI), Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), Emerging Sources Citation Index (ESCI) atıf indekslerinde yayımlanmış makaleler veri seti olarak kabul edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre ağ analizinde en fazla kullanılan anahtar kelime “Health Economics” olduğu belirlenmiştir. Sağlık ekonomisi ile ilgili en fazla makalenin yayımlandığı dergi “Value in Health” dergisi iken en fazla atıf alan dergi ise “The Lancet” dergisi olduğu tespit edilmiştir. Sağlık ekonomisi alanında yazar ortak atıf ağı incelendiğinde en fazla atıf alan çalışmanın “World Health Organization” tarafından gerçekleştirilen yayınlara yer verildiği gözlenmektedir. Sağlık ekonomisi alanında en fazla atıf alan makale Cho vd. (2018) tarafından yapılan “IDF Diabetes Atlas: Global estimates of diabetes prevalence for 2017 and projections for 2045” başlıklı çalışması ile ilk sırada yer almaktadır. Sağlık ekonomisi alanında kurum ortak yazarlık analizi incelendiğinde en fazla çalışmanın 600 doküman ile “İngiltere” ilk sırada yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Ekonomisi, Bibliyometrik Analiz

¹ Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Muhasebe ve Finans Yönetimi, dboztosun@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2656-2701

² Öğretim Görevlisi, Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Sağlık Kurumları İşletmeciliği, sermeddogan@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8782-7227

³ YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı adlifatih442@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2904-0463

The Evaluation Of The Literature On Health Economy With The Bibliometric Analysis Method

ABSTRACT

The issue of health economics has become a focal point in the literature due to the negativities caused by the epidemics that have global effects and the increase in health expenditures per capita. However, when research on health economics is examined, it is seen that the bibliometric method is very limited. In this context, it is aimed to present a general summary of research on health economics by using the bibliometric analysis method within the scope of the study. For this purpose, the articles published in the Social Science Citation Index (SSCI), Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), and Emerging Sources Citation Index (ESCI) citation indexes on the Web of Science database between 2011-2021 were accepted as the data set. According to the findings obtained in the study, it was determined that the most used keyword in network analysis was "Health Economics". It has been determined that the journal in which the most articles on health economics are published is "Value in Health" while the most cited journal is "The Lancet". When the author co-citation network in the field of health economics is examined, it is observed that the most cited work is published by the "World Health Organization". The most cited article in the field of health economics is the study titled "IDF Diabetes Atlas: Global estimates of diabetes prevalence for 2017 and projections for 2045" by Cho et al., (2018). When the institution's co-authorship analysis is examined in the field of health economics, "England" ranks first with 600 documents of the highest number of studies.

Keywords: Health, Health Economics, Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Sağlık ekonomisi, ekonomi biliminin teori, kavram ve yöntemlerinin sağlık sektörü üzerine uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Tülüce, 2021: 162). İktisadi yaklaşıma göre, yeryüzünde bulunan kıt kaynaklardan insanların yüksek performans sağlayacağı biçimde yararlanabilme gayesi sağlık alanında da geçerlidir. Sağlık uygulamalarının karmaşık ve değişken olması aynı zamanda hizmet sunumunda yüksek düzeyde teknolojiden yararlanılması sağlık kurumları için maliyet kavramının daha da önemli hale getirmektedir (Han & Adlı, 2022:1429). Küresel düzeyde etkileri olan COVID-19 pandemisi, ülkelerin sağlık ve ekonomik durumlarını doğrudan ve dolaylı bir biçimde etkilemektedir (Balcı & Çetin, 2020:41; Duran & Acar, 2020:55; Eroğlu, 2020:212). Buna bağlı olarak ülkelerin sağlık ekonomisine yönelik uygulanan politikalar, toplumsal refah açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla sağlık ekonomisi sürdürülebilir politikalar, refaha doğrudan katkıları ve adil finansman koşullarının oluşturulması sürecine yönelik popüler bir çalışma alanı olarak değerlendirilmektedir.

Literatürde sağlık ekonomisi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma yer almaktadır. Ancak bu çalışmaların bir bütün olarak bir araya getirilerek görselleştirildiği ya da genel değerlendirilmesinin yapıldığı bibliyometrik araştırmaların az sayıda olduğu belirlenmiştir (Polašek, 2021; Rubin & Chang, 2003:403-414; Wagstaff & Culyer, 2012:406-439). Alanyazın taraması yapıldığında sağlık ekonomisi kavramına yönelik bibliyometrik çalışmaların yetersiz sayıda olması ve güncel olmamasından dolayı bu çalışma sağlık ekonomisi kavramının gidişatına yön verebilmek için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, 2011-2021 yılları arasında sağlık ekonomisi alanında makalelerin bibliyometrik yöntem ile değerlendirilmesidir. Gerçekleştirilen bu analiz ile sağlık ekonomisi ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı, yazar ortak atıf ağı ve ortak yazarlık analizi, en fazla atıf alan makaleler ve atıf sayısı, anahtar kelime ağı, dergi ortak atıf ağı kullanılmasını amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Web of Science veri tabanı üzerinden 2011-2021 yıllarına ait sağlık ekonomisi verileri dikkate alınarak SSCI, SCI-EXPANDED, ESCI indekslerinde taranan makaleler dikkate alınmıştır. VOSviewer 1.6.16 paket programı ile ağ analizleri yapılmıştır.

Çalışma kapsamında, öncelikle sağlık ekonomisi kavramına yönelik kavramsal çerçeve ve literatür taraması sunulmaktadır. İkinci bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ampirik sonuçlar ve tartışmalar aktarılmaktadır. Son bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomi bilimi, sınırlı kaynaklarla sınırsız istekleri karşılama sorunu ile karşı karşıya olan bir kişinin ya da toplumun tatmin düzeyini artırmayı hedeflemektedir (Dinler, 2013:7). Kaynakların sınırlı olması, isteklerin sınırsız olması ve tercih yapma zorunluluğu her alanda olduğu gibi sağlık hizmetleri sunumunda da görülmektedir. Buradan hareketle sağlık ekonomisi, sağlık alanına ayrılan kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak ekonomi alanında kullanılan yöntem, kural ve analizler sağlık sektörü üzerine uyarlanmaktadır (Çoban, 2019:8).

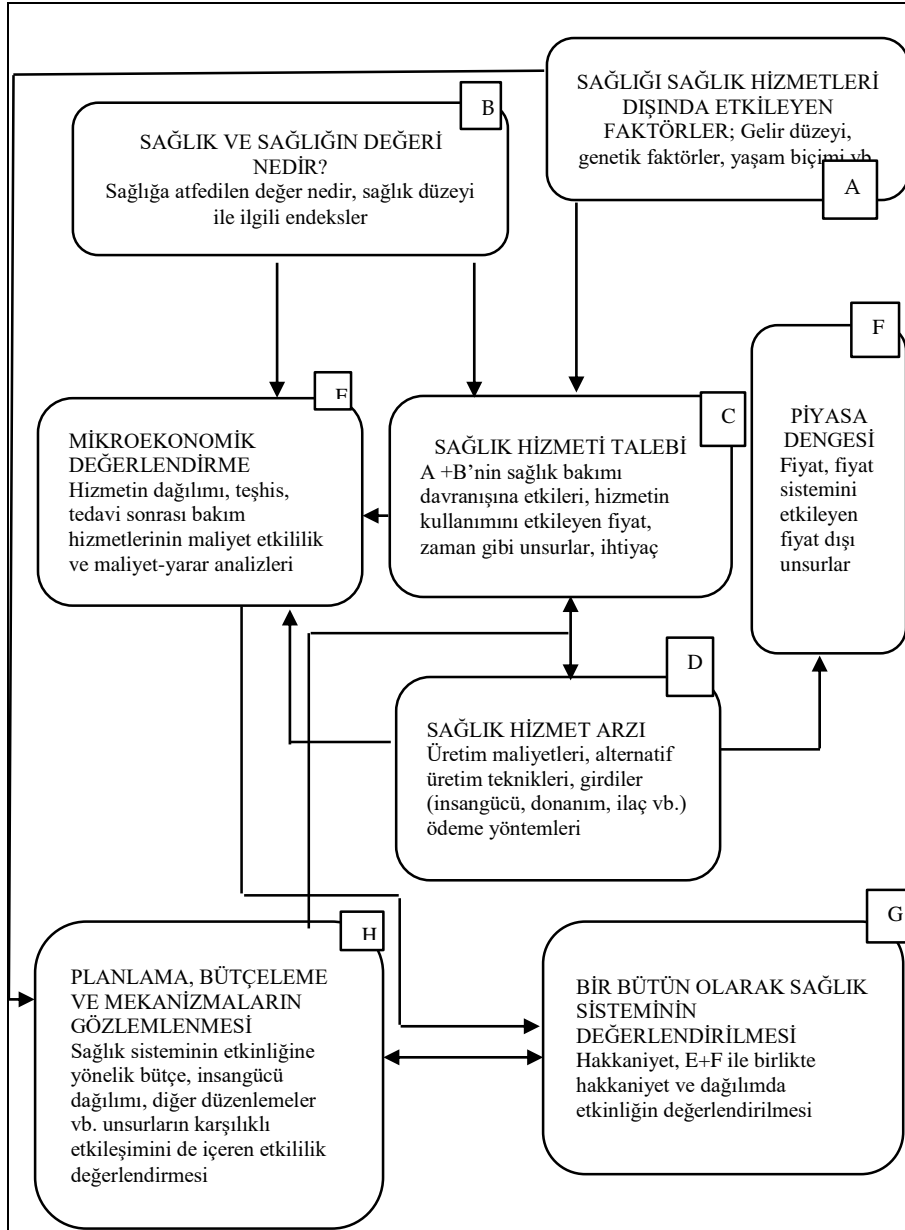
Sağlık ekonomisinin gelişimi ilk olarak 1950’li yıllarda başlayarak sağlık alanındaki etkili çalışmaların 1960’lı yıllardan sonra yapıldığı söylenebilmektedir. Literatürün büyük bir kısmı 1970’li yıllar ve sonrasında aittir (Tülüce, 2021: 165). Sağlık ekonomisinin gelişiminin gecikmesinin nedeni, sağlık hizmetlerinin sosyal yönünün fazla olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Sağlık hizmetlerinin hayır kurumları ve vakıflar tarafından ücretsiz olarak yerine getirilmesi, sağlık alanında ekonomi kurallarının uygulanamayacağı inancını desteklemiştir. (Alpugan, 1984:135). Sağlık harcamalarının gayri safi milli hasıla içindeki payı artmıştır. Sağlık ekonomisi, demografik ve epidemiyolojik dönüşüm süreçleri ile ekonomi alanının uygulamalı alt dalı olarak ortaya çıkmaktadır (Jack, 1999: 28-31). Mushkin (1958) tarafından sağlık ekonomisinin alanının belirlenmeye ve tanımlamaya çalışıldığı “*Toward a Definition of Health Economics*” başlıklı makalesi ile başlamaktadır. Mushkin (1958), hızla gelişen tıbbi teknolojiye ve bununla birlikte artan maliyetler konusuna dikkat çekerek sağlıkta piyasa ve fiyat konularına değinmiş sağlık ekonomisini ilk kez sistematik olarak ele almıştır. Mushkin 1962 yılında yapmış olduğu “*Health as an Investment*” başlıklı çalışma ile ilk kez sağlığı yatırım olarak gören görüşlerini ortaya koymaktadır. Sağlık ekonomisi alanına önemli katkı sağlayan bir başka çalışma ise Arrow (1963) tarafından sağlık sektöründe serbest piyasa ekonomisi kurallarının neden geçerli olmadığı sorununu “*Uncertainty and*

Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:6,Sayı:2,2022 5

The Welfare Economics of Medical Care” başlıklı makalesi ile incelenmektedir. Arrow (1963) bu çalışmada, sağlık hizmetlerinden toplumun tamamının etkin bir şekilde faydalanabileceğini ve piyasa mekanizmasının sağlık hizmetlerinde etkili olabileceğini savunmaktadır.

Sağlık ekonomisinin çalışma alanını belirli sınırlarla kısıtlamak mümkün değildir. Sağlık ekonomisinin kavramsal yönden anlamayı ve sağlık ekonomisinin uygulama olanağını ortaya koyan Williams (1987) tarafından sağlık ekonomisinin kapsamı belirlenmiştir. Şekil 1’de Williams (1987) akım tablosu ile sağlık ekonomisinin kapsamı incelenmektedir (Çalışkan, 2008:32; Tıraş, 2013:131). Culyer ve Newhouse (2000) tarafından sağlık ekonomisi kapsamı daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Culyer ve Newhouse (2000), Şekil 1’de (A, B, C, D) sağlık sektörünü makine dairesi olarak tanımlanmış ve sağlık sektörünün temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Şekil 1’de (E, F, G, H) ise sağlık sektörünün uygulama alanları olarak ifade edilmektedir (Santaş, 2017: 87).

Şekil 1. Sağlık Ekonomisinin Kapsamı

Kaynak: Williams, 1973: 3.

Sağlık ekonomisi alanında bibliyometrik yöntemle inceleyen çalışmalar Rubin ve Chang (2003) tarafından “*A bibliometric analysis of health economics articles in the economics literature: 1991-2000*” başlıklı çalışması ile Wagstaff ve Culyer (2012) tarafından “*Four decades of health economics through a bibliometric lens*” çalışmaları literatüre katkı sağlamaktadır.

Rubin ve Chang (2003) tarafından yapılan çalışmada 1991-2000 yılları arasında ekonomi literatüründe sağlık ekonomisi alanının bibliyometrik profilinin incelenmesi amaçlanmıştır. Rubin ve Chang (2003) çalışmasında elde edilen bulgular incelendiğinde makaleler, sayfalar ve dergi sayılarında artış gözlenmektedir. Tek yazarlı yayınlanan makalelerin sayılarında azalış olduğu görülmektedir. Dört veya daha fazla yazarlı makale sayılarında üç kat artış gözlenmiştir. Makalelerin dörtte üçünden fazlası sağlık piyasaları ve sağlık üretimi üzerine yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazar yoğunlaşma oranlarının düştüğü ve Herfindahl-Hirschman yazar konsantrasyonu endeksinin 1991 yılında 14 iken 1999 yılında 4’e düştüğü sonuçlarına ulaşılmıştır (Rubin & Chang, 2003:403-414).

Wagstaff ve Culyer (2012) tarafından sağlık ekonomisi alanında 1969-2009 yılları arasında yapılan çalışmalar bibliyometrik yöntem ile değerlendirilmiştir. EconLit veri tabanı üzerinden meta veriler ve Google Akademik veri tabanı üzerinden ise alıntılara ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları incelendiğinde en fazla atıf alan 300 makaleyi listelemektedir. Sağlık ekonomisi alanında yapılan çalışmaların ortak yazar sayısı zamanla artış göstermiştir. Sağlık ekonomisi alanında yapılan çalışmaların coğrafi olarak en fazla yapılan ülke Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Orta Asya, Afrika ve Orta Doğu daha az çalışma yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada sağlık ekonomisi alanında yayımlanan makalelerde en fazla geçen kelimelerin hastane, talep, sigorta ve ekonomi olduğu değerlendirilmektedir. Sağlık ekonomisi alanında en etkili derginin “*Journal of Health Economics*” olduğu ve arkasından “*Health Economics*” dergisinin yer aldığı gözlenmektedir (Wagstaff & Culyer, 2012:406-439).

Polasek (2021) tarafından yapılan çalışmada sağlık ekonomisi alanı 2000-2020 yılları arasında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi ile değerlendirilmiştir. Pubmed veri tabanı üzerinden meta verilere ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları incelendiğinde en fazla makalenin yayınlandığı yıl

olarak 2015 yılı olduğu bulunmuştur. 2015 yılından sonra yayınların sayısında azalış olduğu görülmektedir. Bu azalış bölgelere göre incelendiğinde Amerika ve Avrupa kıtalarındaki azalış Afrika, Asya ve Avustralya kıtalarındaki ülkelere göre daha az oranda azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Polasek, 2021).

Literatür incelendiğinde sağlık ekonomisi alanında bibliyometrik yöntem ile değerlendirilen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Sağlık ekonomisi alanında genel bir değerlendirmenin yapılması ve alanın gidişatına yön verebilmek açısından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Yöntemi

Sağlık ekonomisi kavramına yönelik Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan makalelerin belirlenmesi ve araştırma konusunu içeren çalışmaların çeşitli parametreler kapsamında incelenmesi amacıyla bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntem ile sağlık ekonomisini konu alan araştırmaların dağılımını incelemek, yıllar itibariyle eğilimini belirlemek, önde gelen araştırmacıları ve çalışmaları tespit etmek ve aralarındaki ağ yapısını ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bibliyometrik analiz, üzerinde inceleme yapılacak veri setini nicel olarak değerlendirme fırsatı vermesi ve araştırmalarda sıklıkla kullanım alanı bulmasından dolayı tercih edilmiştir.

2.2. Veri Toplama

Sağlık ekonomisi kavramını konu alan araştırmaların veri setine WOS üzerinden 28.02.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır. Araştırma konusuna ilişkin mevcut durumu ortaya koyabilmek amacıyla 2011-2021 yılları arasında yayımlanmış makaleler araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. İncelemeye alınacak araştırmaların tespit edilebilmesi için bazı anahtar kelimeler veri tabanında aratılmıştır. Bu anahtar kelimeler “*health*”, “*economics*” ve “*health economics*” kavramlarını içermektedir. Sağlık ekonomisi kavramına ilişkin verilerin tespit edilmesinde kullanılan anahtar kelimeler veri tabanında “konu” seçilerek birlikte taranmıştır. Bu bağlamda anahtar kelimeler araştırmaların; başlık, özet ve anahtar kelime bölümlerinde incelenmiştir. Aynı zamanda tarama yapılırken “ve” bağlacı kullanılmıştır. Bu ise anahtar kelime grubunda yer alan kavramların birlikte bulunma şartı aranmıştır.

Anahtar kelimeler ile gerçekleştirilen tarama sonucunda 7551 bilimsel araştırma tespit edilmiştir. Elde edilen veri setine bazı kısıtlılıklar uygulanmıştır. Bunlar; SSCI, SCI-EXPANDED ve ESCI atıf dizininde taranıyor olması, İngilizce dilinde yayımlanmış olması ve makale türünde basılması olarak belirlenmiştir. İlk kısıtlama olan SSCI, SCI-EXPANDED ve ESCI atıf indekslerinde taranma kriteri sonucunda 7209, İngilizce olarak yayınlanmış olma kısıtlamasında 6627 ve araştırmaların makale türünde yazılmış olma kriteri sonucunda ise 3650 araştırma verisine ulaşılmıştır. Ayrıca bu kısıtlılıklara ilave olarak makalelerin sağlık ekonomisi kavramını konu alması istenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen 2175 makale araştırmacılar tarafından bireysel olarak incelenmiştir. Araştırma kapsamına alınacak makalelerde yanlılık riskini ortadan kaldırmak için veriler; başlık, özet ve anahtar kelimeler üç araştırmacı tarafından bağımsız bir şekilde değerlendirilmiştir. Sağlık ekonomisini temel olarak konu almayan 316 makale araştırma kapsamına alınmamıştır. Sonuç olarak 1859 makale araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen inceleme sonucunda veriler Microsoft Office Excel paket programı aracılığıyla derlenerek veri seti hazırlanmıştır. Veri setine sadece WOS veri tabanı üzerinden erişim sağlanması nedeniyle yinelenen herhangi bir kayıt incelemede yer almamaktadır.

2.3. Veri Analizi

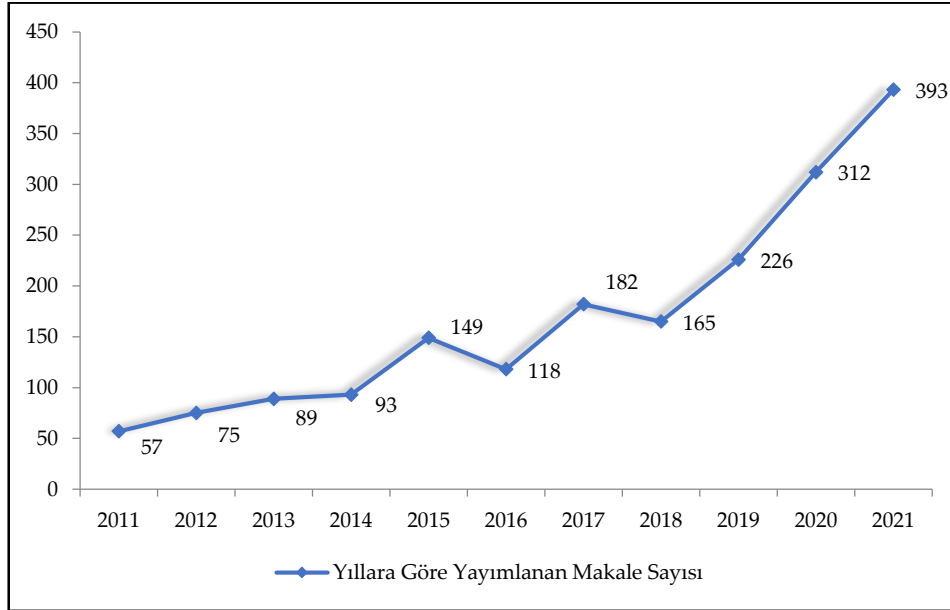
Kısıtlamalar sonucunda sağlık ekonomisi kavramına ilişkin ulaşılan makalelerin öncelikle yıllara göre dağılımına bakılmıştır. Diğer adımda en çok atıf alan 5 araştırma; yazar/yazalar, yıl, yayımlanan dergi ve atıf sayısına göre tablo olarak sunulmuştur. Anahtar kelime ağı, dergi ortak atıf ağı, yazar ortak atıf ağı ve ülkeler arasında iş birliğini ortaya çıkarmada ve görselleştirilmede bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Ağ haritasının oluşturulması ve literatürün görselleştirilmesi için özel olarak tasarlanmış (Cobo vd., 2011:1390), büyük ölçekli verileri analiz etmede ve karmaşık ağ yapısını oluşturmada uygun bir yazılım olan (Zou vd., 2018: 132) VOSviewer 1.6.16 paket programı kullanılmıştır. Yazılım kapsamında kümeleme tekniği kullanılmakta olup, kullanılan renkler ögelerin ait olduğu kümeleri yansıtmakta ve öge ne kadar önemli olursa etkisi ve dairesi o kadar büyük olmaktadır (Van Eck & Waltman, 2010: 536; Van Eck vd., 2010: 2410).

3. BULGULAR

Bölüm kapsamında 2011-2021 yılları arasında sağlık ekonomisi kavramında yayımlanan makalelere ilişkin analizlere yer verilmiştir. Analiz kapsamında ulaşılan sonuçlar grafik, tablo ve şekiller aracılığı ile sunulmuştur.

Grafik 1. Sağlık Ekonomisi Kavramında Yayımlanan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1, sağlık ekonomisini konu alan araştırmaların yıllara göre dağılımını yansıtmaktadır. 2011-2021 yılları arasında sadece 2016 ve 2018 yıllarında bir önceki yıla göre makalelerin sayısında azalma meydana gelmiştir. Bu yıllar dışında diğer yıllarda makale sayısı sürekli artış göstermektedir. Özellikle sağlık ekonomisine yönelik araştırmaların son üç yılda hızlı bir şekilde ivme kazanmıştır. Bu durumun nedeni olarak bulaşıcı hastalıkların ülkelerin sağlık sistemlerini önemli düzeyde etkilemesi olarak ifade edilebilir. Ülkelerin sağlık sistemleri üzerinde sağlık harcamaları ve maliyetleri konuları en önemli kriterler arasında yer almasından dolayı konu üzerinde gerçekleştirilecek araştırmalarında sayısında da artış olacağı öngörülmektedir.

Tablo 1. Sağlık Ekonomisinin Kavramında En Fazla Atıf Alan Makaleler

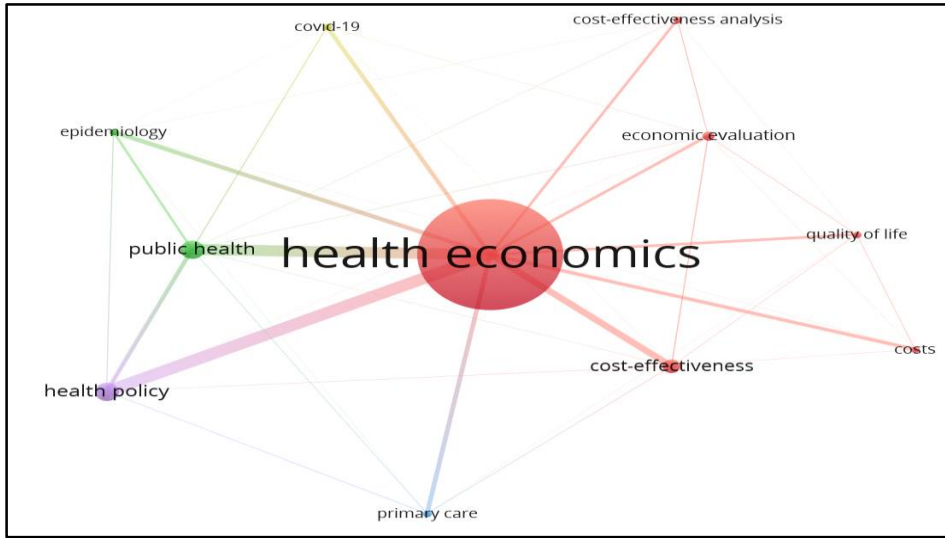
Yıl	Yazar	Başlık	Dergi	Atıf
2018	Cho, N. H. vd.,	IDF Diabetes Atlas: Global estimates of diabetes prevalence for 2017 and projections for 2045	Diabetes Research and Clinical Practice	2597
2013	Kanis, J. A. vd.,	European guidance for the diagnosis and management of osteoporosis in postmenopausal women	Osteoporosis International	862
2013	Husereau, D. vd.,	Consolidated Health Economic Evaluation Reporting Standards (CHEERS)-Explanation and Elaboration: A Report of the ISPOR Health Economic Evaluation Publication Guidelines Good Reporting Practices Task Force	Value in Health	822
2013	Husereau, D. vd.,	Consolidated Health Economic Evaluation Reporting Standards (CHEERS) Statement	Value in Health	657
2013	Husereau, D. vd.,	Consolidated Health Economic Evaluation Reporting Standards (CHEERS) statement	BMJ-BRITISH Medical Journal	431

Veri seti incelendiğinde sağlık ekonomisi konusunda en çok atıf alan 5 makale tablo 1’de sunulmaktadır. Makalelerin yayımlandığı yıl, yazar ve dergi bilgileri tabloda yer almaktadır. Özellikle Cho vd. (2018) tarafından yayımlanan araştırma diğer makalelere göre oldukça yüksek atıf sayısına sahiptir. Tabloda dikkat çeken bir diğer konu ise; en çok atıf alan üçüncü, dördüncü ve beşinci araştırmaların aynı yazarlar tarafından gerçekleştirilmesidir. Bu durum sağlık ekonomisi alanında yapılan araştırmalarda yazarların diğer çalışmalarının da birlikte incelendiğini göstermektedir.

Cho vd. (2018) dünya üzerinde diyabet prevalansının ülkelerin sağlık harcamalarını artırdığı, sağlık sistemi üzerinde sosyal ve finansal yükünün olduğu ifade edilmektedir. Kanis vd. (2013) osteoporoz tanısı ve kırık riskinin değerlendirilmesi, tedavi edilmesi ve sağlık ekonomisi yönünden incelenmesi üzerinde durmaktadır. Husereau vd. (2013a), Husereau vd. (2013b) ve Husereau vd. (2013c) sağlık hizmetlerinin ekonomik değerlendirmesi ve

çalışma bulgularının incelenmesi için bilgilerin iletilmesinin önem arz etmekle birlikte özel bir zorluk teşkil ettiği, sağlık ekonomisini değerlendirmede “Konsolide Sağlık Ekonomisi Değerlendirme Raporlama Standartları” kılavuzu sayesinde tek bir güncel formda birleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

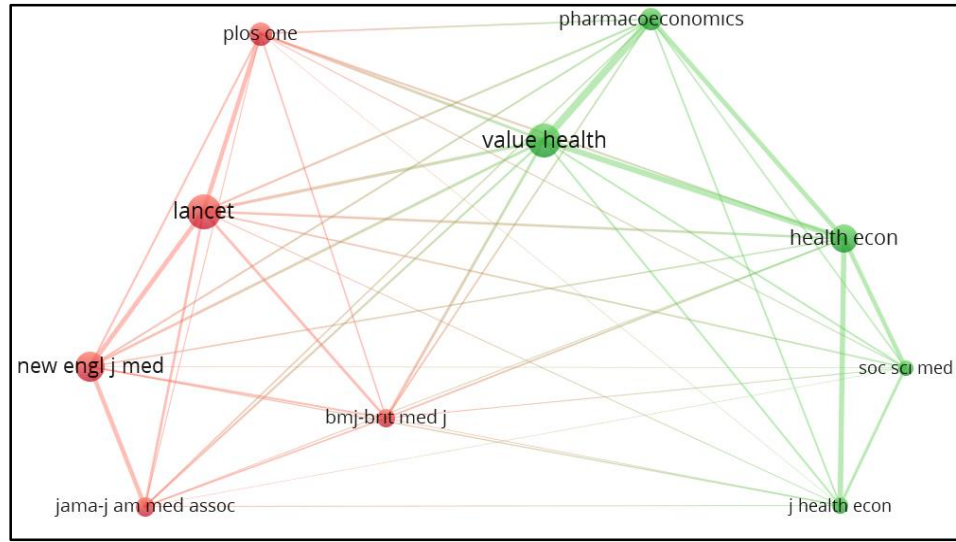
Şekil 2. Anahtar Kelime Ağ Analizi

Şekil 2, makalelerde araştırmacılar tarafından en fazla kullanılan anahtar kelimeleri yansıtmaktadır. Analiz birlikte kullanım tekniğine dayandığından, sağlık ekonomisini konu alan araştırmalardaki anahtar kelimelerin dağılımını göstermektedir. Bu nedenle anahtar kelime ağ analizi bibliyometrik araştırmalarda en sık kullanılan analizler arasında yer almaktadır.

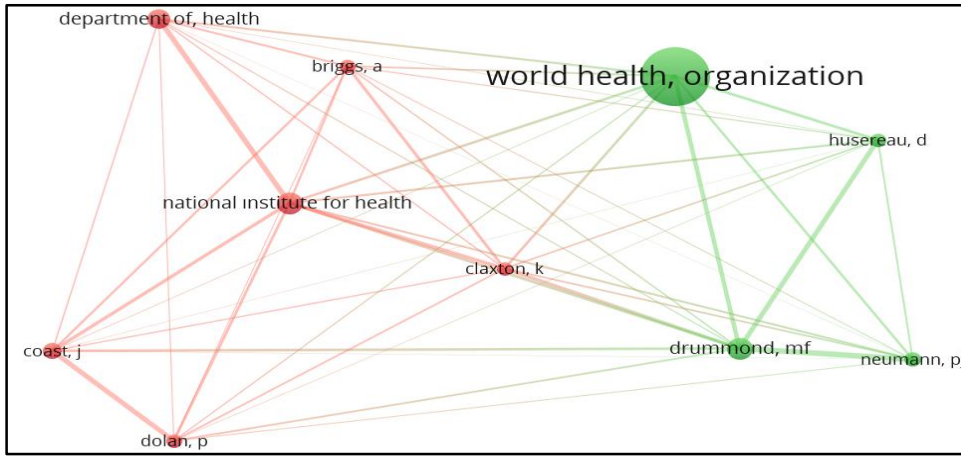
Ağ analizi incelendiğinde sağlık ekonomisi kavramı ile en yoğun ilişki sağlık politikası konusunda olduğu görülmüştür. Sağlık politikası konusu toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren bir olgu olması nedeniyle sağlık ekonomisi ile en yakın ilişki içerisinde olduğu düşünülmektedir. Anahtar kelime ağında, sağlık ekonomisinin ilişkili olduğu diğer önemli iki kelime ise; halk sağlığı ve maliyet etkililiktir. Ağ analizinde önemli bir diğer gösterge ise dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının sağlık ekonomisi makalelerinde en sık kullanım alanı bulan kelimeler arasında yer almasıdır.

Şekil 3. Dergi Ortak Atıf Ağı

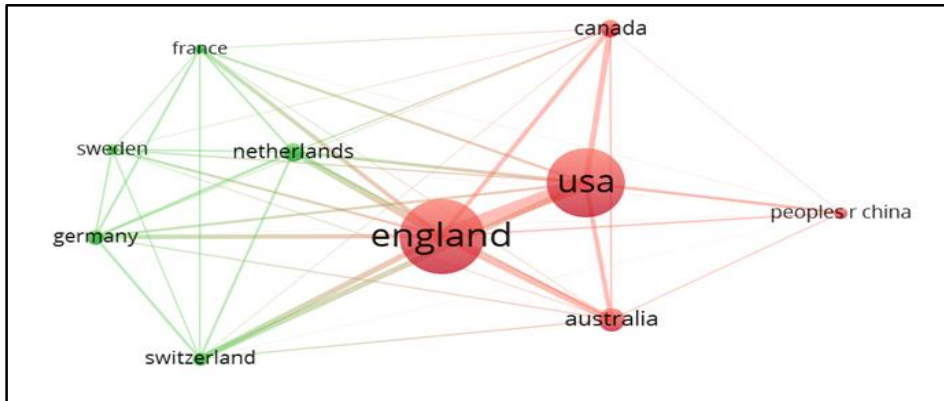
Dergi ortak atıf ağı, incelenen kavram üzerine yayın yapan ve en çok atıf verilen dergileri göstermektedir. Bu bağlamda Şekil 3'te sağlık ekonomisi kavramını inceleyen ve dergiler arasında en fazla atıf alan 10 dergiye ait görsel sunulmaktadır. Dergiler içerisinde en fazla bağlantı gücüne (8266) sahip dergi "Value in Health" dergisi iken en fazla atıf alan (1289) dergi "The Lancet" dergisidir. Bu durum "Value in Health" dergisinin sağlık ekonomisi konusunda yayın yapan dergilerle en fazla ilişki içerisinde olduğunu gösterirken "The Lancet" dergisinde yayımlanan makalelerin diğer dergilerde yayımlanan makalelere göre daha fazla atıfta bulunulma sıklığını göstermektedir. En fazla atıf alan makalelerin yayımlandığı diğer dergiler ise "Value in Health" (1246) ve "Health Economics" (1038) dergileridir.

Şekil 4. Yazar Ortak Atıf Ağı

Şekil 4'te yazar ortak atıf analizine ilişkin görsel aktarılmıştır. Analizde makaleler arasında en fazla atıf yapılan yazarlar yer almaktadır. Sağlık ekonomisi makalelerinde en fazla atıf (416) “World Health Organization” tarafından gerçekleştirilen yayınlara verilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, ülkeler için önemli sağlık ekonomisi göstergelerine yer vermesi ve diğer ülkeler ile karşılaştırma yapabilmeye imkân tanınması nedeniyle araştırmalarda sıklıkla tercih edildiği söylenebilir. En fazla atıf verilen diğer yazarlar/kurum “National Institutes of Health” (156) ve “Drummond M. F.” (156) ile aynı sayıda atıf yapıldığı görülmektedir.

Şekil 5. Kurum Ortak Yazarlık Analizi

Şekil 5'te ortak yazarlık analizine göre, sağlık ekonomisi konusunda hangi ülkelerin daha fazla araştırma yaptığına ilişkin veriler gösterilmektedir. Haritalamada sağlık ekonomisi kavramı için en yoğun araştırmaların yapıldığı ilk 10 ülke görselleştirilmiştir. Elde edilen veri setine göre İngiltere 600 doküman ile en fazla sağlık ekonomisi konusunda araştırma yapan ülkeyi oluşturmaktadır. Ayrıca İngiltere diğer ülkelerle en fazla bağlantı gücüne sahip ülkedir. İngiltere'yi 551 doküman sayısı ile Amerika Birleşik Devletleri takip etmektedir. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri bağlantı gücü en yüksek ikinci ülke konumundadır. Doküman sayısı (192) bakımından üçüncü sırada Avustralya bulunurken, bağlantı gücüne (190) göre Hollanda üçüncü sırada yer almaktadır. Sağlık ekonomisi konu alan araştırmaların yayınlandığı ortak yazarlık analizinde, kurumlar arasında iş birliğini yansıtan ilk 10 ülke içerisinde en az dokümana (79) sahip ülke ise Fransa olmuştur.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Günümüzde teknoloji ve bilgi sistemi alanlarında sürekli bir gelişim yaşanmaktadır. Bilgi sistemleri ile bütünleşen teknolojiye dayalı alt yapı imkanlarının tıp biliminde de yoğun bir şekilde kullanım alanı bulması, sağlık hizmet düzeylerinde bu yapılaşmaya uyum sağlamayı zorunlu kılmaktadır. Kişi ve topluma yönelik sağlık hizmetleri sunumunda teknolojinin yoğun bir şekilde kullanım alanı bulması, hastalıkların erken teşhisinde ve etkin müdahalede önemli gelişmeler yaratmaktadır. Ayrıca geçmiş dönemlerde tıbbi bakım sunulsa dahi ölümüne kesin gözle bakılan hastalıklar, tıp biliminde ortaya çıkan ilerlemeler ve teknoloji temelli tıbbi araç ve malzemelerden daha fazla yararlanılması ile günlük, sıradan ve önlenbilir hastalıklara dönüşmüştür. Bu durum ise gelecek yüzyıllarda sağlık alanında bilgi teknolojinin önemini daha fazla artıracaktır. Tüm bu süreçlere bağlı olarak ülkeler, topluma en etkili tedavi yöntemini uygulamak ve tüm bireylerin sağlık hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmasını olanaklı hale getirebilmek amacıyla sağlık sistemlerinde sürekli iyileştirmeler yapılmaktadır. Teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin hizmet sunumuna entegre edilmesi, sistemselsel olarak tüm süreci içeren güncellemelerin yapılması, ülkelerin sağlık sistemlerinde harcamaların artış göstermesi ve kaynakların verimliliğinin sağlanabilmesi konuları sağlık ekonomisi kavramını gündeme getirmektedir.

Sağlık ekonomisi konusuna yönelik son yıllarda araştırmaların hızlı bir şekilde yaygınlık kazandığı görülmektedir. Çelik (2011) bu durumu, sağlık harcamaları için ülkelerin milli gelirlerinin önemli bir oranını, bireyler ise elde

ettikleri kazanımlarının belirli bir düzeyini sağlık ihtiyacını gidermede kullanıldığından ileri geldiğini belirtmektedir. Tutar ve Kılınç (2007), sağlığa ayrılan sınırlı düzeydeki kaynakların verimli bir şekilde kullanımının her geçen gün daha fazla önem kazandığını, sağlık harcamalarının ise ülkelerin en önemli kalkınmışlık göstergesi olarak kabul edildiği vurgulanmaktadır. Tıraş (2013) ise, sağlık hizmetleri sunumunda sağlık hizmetleri finansmanının sürekli gündemde olan konular içerisinde yer aldığı, ülkelerin sağlık hizmetlerine ayrılan finansman giderlerinin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterse de son yıllarda dünya genelinde sağlık harcamalarında önemli düzeyde artışın yaşandığı ifade edilmektedir. Özellikle dünyayı etkisi altına alan Covid-19 küresel salgını ile birlikte sağlık ekonomisi kavramı üzerine incelemelerde artış olmuştur. Covid-19 salgını, hızlı bir şekilde yayılması ve yeryüzünde birçok insanı etkileyerek ölümüne neden olması bakımından, ülkelerin sağlık sistemleri üzerinde finansal olumsuzluklar yaratmıştır. Ülkelerin sağlık sistemlerinin işlemez bir yapıya dönüşmesine neden olan bu salgın ile birlikte, sağlık hizmetlerinde kaynak kullanımını daha önemli hale gelmiştir. Duran ve Mustafa (2020), Covid-19 salgınının küresel sağlık ve ekonomik kriz yarattığı, birçok sektörü etkilemekle birlikte sağlık harcamalarında ciddi oranda artışa neden olduğunu, aynı zamanda sağlık alanında yatırımların artırılması gerektiğini ancak tüketim alışkanlarında da değişimlerin yaşanmasının önemini hatırlatmaktadır. Balcı (2020), Covid-19'un başta sağlık olmak üzere farklı birçok sektörde yıkıcı etkisi yaratan bir sağlık krizi olduğu, Covid-19 pandemisi ile mücadelede sosyal devlet anlayışının ülkeler için neden önemli olduğunu belirtmektedir. Bingül vd., (2020) Covid-19'un sadece 1918-1919 Büyük Influenza Pandemisi (İspanyol Gribi) ile ortaya çıkan en ciddi sağlık krizi olmadığı, aynı zamanda yakın tarihimizdeki ülkeler üzerinde en yüksek maliyet etkisi yaratan pandemi olduğunu ifade etmektedir. Erdoğan vd., (2020) ise salgının, sağlık malzemelerine erişimde eşitsizlik sorununu ortaya çıkarırken, sağlık önlemlerini yeterli düzeyde bulmayan insanların anksiyete ve umutsuzluk seviyelerinde artışın yaşandığını ileri sürmektedir.

Sağlık ekonomine yönelik literatürde yer alan bilgilerin araştırma sonuçlarına da yansıdığı görülmektedir. Araştırma kapsamında öncelikle birlikte kullanım tekniği ile sağlık ekonomisi kavramının hangi kelimelerle kullanıldığına bakılmıştır. Analiz sonucuna göre, ağ analizinde en fazla kullanılan anahtar kelime "Health Economics" olduğu belirlenmiştir. Sağlık

ekonomisi ile ilgili en fazla makalenin yayımlandığı dergi “Value in Health” dergisi iken en fazla atıf alan dergi ise “The Lancet” dergisi olduğu tespit edilmiştir. Sağlık ekonomisi alanında yazar ortak atıf ağı incelendiğinde en fazla atıf alan çalışmanın “World Health Organization” tarafından gerçekleştirilen yayımlara yer verildiği gözlenmektedir. Sağlık ekonomisi alanında en fazla atıf alan makale Cho vd. (2018) tarafından yapılan “IDF Diabetes Atlas: Global estimates of diabetes prevalence for 2017 and projections for 2045” başlıklı çalışması ile ilk sırada yer almaktadır. Sağlık ekonomisi alanında kurum ortak yazarlık analizi incelendiğinde en fazla çalışmanın 600 doküman ile “İngiltere” ilk sırada yer almaktadır. Sağlık ekonomisi kavramı; tüm toplumu etkileyecek uygulamaları içermesi ve sağlık hizmetlerinde; kronik hastalıkların çağımızın önemli hastalıklarından olması, sevk zincirinden yaşanan bozulmalar, bulaşıcı hastalıkların artış göstermesi gibi etmenlere bağlı olarak sağlık ekonomisi kavramı sağlık politikaları, halk sağlığı ve maliyet-etkililik konuları ile yakından ilişkilidir. Anahtar kelime ağında bir diğer gösterge ise “cost”, “cost-effectiveness” ve “cost-effectiveness analysis” anahtar kelimelerinin haritalamada yer almasıdır. Bilgi teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ve uzun süreli bakım ihtiyacı, sağlık hizmetlerinde maliyet kavramının önemini artırmaktadır. Bu süreci destekleyen bir diğer gösterge ise “primary care” kelimesinin görselleştirmede bulunmasıdır. İnsanlar hasta olmadan önce hastalık etkenlerinin ortadan kaldırılması ya da koruyucu sağlık hizmetleri ile hastalıklara karşı mücadele edilmesinin hastalık etken ortaya çıktıktan sonra katlanılan maliyetlerden daha düşük olduğunun önemli bir göstergesidir.

İnsanlık tarihinde birçok salgın hastalık meydana gelmiştir. Özellikle yakın tarihimizde SARS, Domuz Gribi, Ebola ve son olarak da Covid-19 salgını ile birlikte insanlar ciddi bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Covid-19 küresel salgını 17 Kasım 2019 tarihinde Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkması ile kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Covid-19 salgını, ülkelerin sağlık sistemlerini olumsuz etkileyerek ciddi oranlarda finansal bir yük getirmiştir. Tedavi sürecinde kullanılan tıbbi malzemelerin yetersiz kalması ya da tedavi sürecini yürütecek yeteri kadar profesyonel sağlık ekibinin bulunmaması ve özellikle bu salgının getirmiş olduğu manevi yıkımlar nedeniyle ülkeler birçok yönden etkilenmiştir. Ülkelerin sağlık sistemlerini işlemez hale getiren bu salgın ile birlikte, sağlık ekonomisi kavramı üzerine gerçekleştirilen araştırmaların sayısı da hızlı bir biçimde

artmıştır. Covid-19 salgının ortaya çıktığı tarih olan 2019 yılı ile araştırma veri setinin seçildiği 2021 yılları arasında, sağlık ekonomisi kavramı üzerine literatüre kazandırılan araştırmaların sayısında ciddi oranda artış gözlenmektedir. Makalelerde en fazla kullanım alanı gösteren anahtar kelime ağ analizinde “Covid-19” kelimesinin yer alması bu sonucun önemli bir göstergesidir. Son olarak Covid-19 küresel salgınının etkisi devam ederken “Maymun Çiçeği Virüsü” olarak adlandırılan virüsün ortaya çıkması bundan sonraki süreçlerde insanoğlunun bulaşıcı hastalıklar ile daha sık bir şekilde karşılaşacağını, bu durum ise sağlık hizmetlerini ve katlanılan maliyetleri etkileyebileceğini göstermektedir.

Ülke nüfuslarının yaşlanması, yaşam üresinin uzaması, kronik hastalıkların 21. yüzyılın en önemli sağlık sorunu olarak görülmesi aynı zamanda bulaşıcı hastalıkların tüm ülkeleri etkileyebileceği gerçeğinde sağlık hizmetlerinin uluslararası boyutuna daha fazla önem verilmelidir. Ancak Covid-19 sürecinde bazı ülkeler kendi nüfusundan daha fazla sayıda aşı tedarikinde bulunurken birçok ülke ise aşya erişimde güçlük yaşamıştır. Özellikle Afrika ve Orta Doğu bölgelerinde yer alan ülkeler ile diğer gelişmemiş ülkelerde aşya oldukça geç erişim sağlanmıştır. Bu bölgelerde yer alan ülkeler Covid-19 ‘a karşı geliştirilen aşılarla gelişmiş ülkelere göre daha geç bir sürede erişim sağlamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, Fransa, İtalya, İngiltere gibi ülkeler Covid-19 salgınında ciddi olumsuzluklar yaşamışlardır. Bu durum ise küresel sağlık sorunlarında gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin birlikte mücadele sergilenmesi gerçeğini ortaya koymaktadır.

Sağlık ekonomisi alanının bibliyometrik yöntem ile değerlendirilmesi bu alandaki çalışmaların bütüncül bir bakış açısıyla incelemiştir. Buradan hareketle ekonomide sık kullanılmayan bibliyometrik yöntemin diğer alt dallar üzerinde değerlendirilmesi yapılarak alanın gidişatına yönelik yorum yapılabilir.

KAYNAKÇA

ALPUGAN, O. (1984). Sağlık hizmetlerinin ekonomik açıdan incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 40(1-4), 133-160.

ARROW, K. J. (1963). Uncertainty and the welfare economics of medical care. *The American Economic Review*, 53(5), 941-973.

BALCI, A. (2020). Covid-19 özelinde salgınların eğitime etkileri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(3), 75-85.

BALCI, Y., & ÇETİN, G. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye'de istihdama etkileri ve kamu açısından alınması gereken tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40-58.

BİNGÜL, B. A., TÜRK, A., & AK, R. (2020). Covid-19 bağlamında tarihteki büyük salgınlar ve ekonomik sonuçları. *Turkish Studies*, 15(4), 189-200.

CHO, N. H., SHAW, J. E., KARURANGA, S., HUANG, Y., da ROCHA FERNANDES, J. D., OHLROGGE, A. W., & MALANDA, B. (2018). IDF diabetes atlas: global estimates of diabetes prevalence for 2017 and projections for 2045. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 138, 271-281.

COBO, M. J., LÓPEZ-HERRERA, A. G., HERRERA-VIEDMA, E., & HERRERA, F. (2011). Science mapping software tools: review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(7), 1382-1402.

CULYER, A. J., & NEWHAUSE, J. P. (2000), Introduction: The state and scope of health economics. İçinde A. J. Culyer & J. P. Newhouse (Eds.), *Handbook of health economics*. Elsevier.

ÇALIŞKAN, Z. (2008). Sağlık ekonomisi: kavramsal bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 29-50.

ÇELİK, Y. (2013). *Sağlık ekonomisi* (2.Baskı). Siyasal Kitabevi.

ÇOBAN, H. (2019). Health economics and reasons for government intervention in health care. *BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies*, 1(1), 4-27.

DİNLER, Z. (2013). *İktisada giriş* (26. Baskı). Ekin Kitabevi Yayınları.

DURAN, M. S., & ACAR, M. (2020). Bir virüsün dünyaya ettikleri: Covid-19 pandemisinin makroekonomik etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), 54-67.

ERDOĞDU, Y., KOÇOĞLU, F., & SEVİM, C. (2020). An investigation of the psychosocial and demographic determinants of anxiety and hopelessness during COVID-19 pandemic (tur). *Journal of Clinical Psychiatry*, 23(1), 24-37.

EROĞLU, E. (2020). Covid-19'un ekonomik etkisinin ve pandemiyle mücadele sürecinde alınan ekonomik tedbirlerin değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236.

HAN, V., & ADLI, F. (2022). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Çevre Kirliliğinin Sağlık Harcamaları Üzerine Etkileri: Bir Kantil Regresyon Analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(2), 1425-1440.

HUSEREAU, D., DRUMMOND, M., PETROU, S., CARSWELL, C., MOHER, D., GREENBERG, D., AUGUSTOVSKI, F., BRIGGS, A. H., MAUSKOPF, J., & LODER, E. (2013a). Consolidated health economic evaluation reporting standards (CHEERS)—explanation and elaboration: A report of the ISPOR health economic evaluation publication guidelines good reporting practices task force. *Value in Health*, 16(2), 231-250.

HUSEREAU, D., DRUMMOND, M., PETROU, S., CARSWELL, C., MOHER, D., GREENBERG, D., AUGUSTOVSKI, F., BRIGGS, A. H., MAUSKOPF, J., & LODER, E. (2013b). Consolidated health economic evaluation reporting standards (CHEERS) statement. *Value Health*, 16(2), 1-5.

HUSEREAU, D., DRUMMOND, M., PETROU, S., CARSWELL, C., MOHER, D., GREENBERG, D., AUGUSTOVSKI, F., BRIGGS, A. H., MAUSKOPF, J., & LODER, E. (2013c). Consolidated health economic evaluation reporting standards (CHEERS) statement. *BMJ*, 346.

JACK, W. (1999) *Principles of Health Economics for Developing Countries*, WBI Development Studies, Washington, Word Bank.

KANIS, J. A., MCCLOSKEY, E. V., JOHANSSON, H., COOPER, C., RIZZOLI, R., & REGINSTER, J. Y. (2013). European guidance for the diagnosis and management of osteoporosis in postmenopausal women. *Osteoporosis International*, 24(1), 23-57.

MUSHKIN, S. J. (1958). Toward a definition of health economics. *Public Health Reports*, 73(9), 785-794.

MUSHKIN, S. J. (1962). Health as an investment. *Journal of Political Economy*, 70(5, Part 2), 129-157.

POLAŠEK, O. (2021). Health economics agenda in the 21st century- Analysis of research publication trends in health economics from 2000 to 2020. *Journal of Global Health Economics and Policy*, 1(1), 1-4.

RUBIN, R. M., & CHANG, C. F. (2003). A bibliometric analysis of health economics articles in the economics literature: 1991-2000. *Health Economics*, 12(5), 403-414.

SANTAŞ, F. (2017). Sağlık ekonomisi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 85-93.

TIRAŞ, H. H. (2013). Sağlık ekonomisi: teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 125-152.

TUTAR, F., & KILINÇ, N. (2007). Türkiye'nin sağlık sektöründeki ekonomik gelişmişlik potansiyeli ve farklı ülke örnekleriyle mukayesesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 31-54.

TÜLÜCE, S. N. (2021). Sağlık Ekonomisi, Derviş Boztosun ve Özgür Demirtaş (Eds.) Sağlık İşletmeciliği ve Modern Yönetim Uygulamaları, (1.Baskı, s. 159-180). Nobel Yayınevi.

VAN ECK, N. J., & WALTMAN, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.

VAN ECK, N. J., WALTMAN, L., DEKKER, R., & VAN DEN BERG, J. (2010). A comparison of two techniques for bibliometric mapping: multidimensional scaling and VOS. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(12), 2405-2416.

WAGSTAFF, A., & CULYER, A. J. (2012). Four decades of health economics through a bibliometric lens. *Journal of Health Economics*, 31(2), 406-439.

WILLIAMS, A. (1987). Health economics: the cheerful face of the dismal science?. İçinde Williams, A. (eds) *Health and economics*. British Association for the Advancement of Science. Palgrave Macmillan.

ZOU, X., YUE, W. L., & VU, H. L. (2018). Visualization and analysis of mapping knowledge domain of road safety studies. *Accident Analysis and Prevention*, 118, 131-145.

FİİLİ MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN POLİTİK RİSK GÖRÜNÜMÜNÜN SEÇİLİ AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI¹

**Zülfükar Aytaç KİŞMAN²
Yavuz ÖZEK³
Mehmet Selçuk SADAK⁴**

Geliş Tarihi: 25/11/2022
Kabul Tarihi: 09/12/2022

ÖZET

Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Birliği’ni oluşturan kurum ve kuruluşlar ile olan ilişkileri son 60 yıldır Türk siyasetinin, Türk ekonomisinin ve Türk dış politikasının en önemli gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Dolayısıyla AB ile olan ilişkilerin aynı şekilde Türk siyaset, ekonomi ve dış politikasına etkileri de tartışılmaz olmaktadır. Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde önemli bir kilometre taşı olan ve 2005 yılında başlayan AB ile tam üyelik müzakerelerinde 2007 yılı sonrasını kapsayan Fiili Müzakere Süreci içerisinde bu etkilerin hangi seyirde olduğu bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Gerek temel makro ve mikro ekonomik veriler gerekse de çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlarca değerlendirme konusu yapılan politik bazı değerlendirmeler ülkeler için oluşan ve/veya oluşabilecek ekonomik, finansal ve politik risklerin anlaşılmasında önemli göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Türkiye’nin AB ile Fiili Müzakere sürecinde politik risk göstergelerinin ne durumda olduğu incelenmiştir. Politik Risk görünümü için Dünya Bankası tarafından yayınlanan ve altı bileşenden oluşan Yönetim (Yönetişim) Göstergeleri (Governance Indicators: Yolsuzluğun Kontrolü, Hükümetin Verimliliği, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması, Düzenleyici Kalite, Hukuk Devleti, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik) incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Müzakere Süreci, Politik Risk

¹ Bu yayın Mehmet Selçuk Sadak’ın 2022 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne sunduğu Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, aytac@firat.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5573-5448

³ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, yozek@firat.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4517-4875

⁴ Öğretim Görevlisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, mselcuksadak@firat.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-0311-7138

Comparison of Turkey's Political Risk Outlook with Selected European Union Countries in the Accession Negotiations

ABSTRACT

Turkey's relations with the European Union (EU) and the institutions and organizations that constitute the European Union have been and will continue to be one of the most important topics of Turkish politics, Turkish economy and Turkish foreign policy for the last 60 years. Therefore, the effects of relations with the EU on Turkish politics, economy and foreign policy are in the same way indisputable. The main subject of this study is the course of these effects in the Actual Negotiation Process, which is an important milestone in Turkey's relations with the EU and covering the period after 2007 within the full membership negotiations with the EU started in 2005.

Both basic macro and micro economic data and some political evaluations made by various international institutions and organizations are considered as important indicators in understanding the economic, financial and political risks that have occurred and/or may occur for countries. In this study, the status of political risk indicators in Turkey's Actual Negotiation Process with the EU has been examined. For the Political Risk outlook, the Governance Indicators published by the World Bank and consisting of six components (Control of Corruption, Efficiency of Government, Political Stability and Violence / Absence of Terrorism, Regulatory Quality, Rule of Law, Freedom of Expression and Accountability) have been examined.

Keywords: Türkiye, European Union, Negotiation Process, Political Risk

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada artık ülkelerin tek başına hareket edemeyeceği yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecine uyum sağlayabilmesi ve iktisadi anlamda gelişim sağlayabilmesi için ekonomik entegrasyonlara üye olması gerekmektedir. Türkiye'nin, günümüzde bu ekonomik bütünleşmenin en önemli örneği olan Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik süreci devam etmektedir. Türkiye'nin üyelik süreci bazı düzenleme ve uyum yasaları çerçevesinde gelişmekte olup, birlik tarafından düzenli olarak incelenmektedir. Gerekli koşullar sağlanmadan birliğe tam üyeliğin gerçekleşmesi mümkün değildir. Zaman zaman kesintiye uğrayan üyelik sürecine rağmen, Türkiye'nin gerekli şartları sağlayıp AB'ne tam üyelik statüsüne kavuşma noktasındaki istek ve hevesi devam etmektedir. Türkiye'nin AB'ne üyelik macerası 1959 yılının 31 Temmuz tarihinde Topluluğa ortaklık başvurusuna kadar uzanmaktadır. Bu macera 17 Aralık 2004'te yapılan Brüksel Zirvesi'nde, siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilen Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması kararı alınmasıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Müzakerelerin başlamasının ardından 2005-2007 arasında müzakere başlıklarını içeren toplam 35 müzakere faslıının AB ve Türkiye'deki durumlarının ortaya konduğu "Tarama Süreci" gerçekleşmiştir. 2007 yılından itibaren ise AB ile Türkiye arasında Fiili Müzakere süreci başlamış ve söz konusu fasıllar teker teker ele alınarak uyumlu hale getirilmesi için yasal düzenleme ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmamızda da AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin görece yoğunlaştığı dönem olan 2007 sonrası dönem ele alınmıştır. Literatürde ülkelerin politik, ekonomik ve finansal risk seviyelerinin analizine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışma, bu sürecin gerekli kıldığı şartlar yerine getirilirken Türkiye'nin maruz kalacağı ve kalması muhtemel olan risklerden politik riskler üzerine odaklanmıştır.

Entegrasyonun giderek önem kazandığı ve ekonomik sınırların kalktığı günümüzde Avrupa Birliği dünyanın en büyük siyasi ve ekonomik topluluğu olarak öne çıkmaktadır. Bu topluluğa dâhil olmak isteyen ekonomilerin bazı yaptırım ve düzenlemeleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Aşama aşama ilerleyen bu üyelik süreci ülkelerin politik ve ekonomik yapılarında değişimlere neden olabilmektedir. Türkiye'nin 1959 yılından beri süregelen Avrupa Birliği'ne üyelik süreci 2007 yılında fiili

müzakere sürecine geçilmesiyle farklı bir boyut kazanmış olup, birliğe tam üyelik noktasında önemli bir adım atılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği üyelik sürecinde 2007 yılında fiili müzakerelere başlayan Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'ne beşinci genişleme döneminde tam üyelikleri gerçekleşen ülkelerin 2007-2019 yılları için politik risk seviyelerini incelemektir. Politik risk kavramı, ekonomik ve finansal risk görünümleriyle beraber, ülkelerin uluslararası boyutta itibarlarının göstergeleri olarak da görülmektedir. Bu risklerin ekonomiler üzerinde nasıl etkiler yarattığı ve bu etkilerin siyasi ve ekonomik sonuçlarının neler olduğunun belirlenmesi politika belirleyiciler için yol gösterici olacaktır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinin başlamasıyla ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı gibi çeşitli alanlarda yaşadığı gelişmeleri konu alan araştırmalar ile Türkiye ve farklı ülkeler açısından politik risk görünümünün ülkeler ve ekonomileri üzerinde yaratmış olduğu etkileri değerlendirip analiz eden çalışmalar incelenecektir. Literatür incelemesi kronolojik olarak yapılmıştır. Çalışmada değinilen konulara ilişkin başlıklara dair literatür eskiden yeniye doğru incelenmiştir. Konu ile ilgili yapılan literatür incelemesine göre;

Erb vd. (1996) 117 ülke için yapmış oldukları çalışmalarında 1984-1995 dönemine ait verileri kullanmışlardır. ICRG endeks tarafından hesaplanan ekonomik, finansal, politik risk ve ülke risk priminin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, incelenen tüm ülkelerde ülke riski primi ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Bilson vd. (2002) 1984Q1-1997Q12 dönemine ait verilerle politik risk ve hisse senedi getirisi ilişkisini, küresel ve yerel etkenleri de dâhil ederek incelemişlerdir. Çalışmada altı Latin Amerika, yedi Asya, bir Avrupa, bir Orta Doğu ve iki Afrika ülkesi olmak üzere 17 ülke incelenmiştir. Regresyon yönteminin kullanıldığı analiz sonuçlarına göre, politik risk gelişmekte olan piyasalarda önemli derecede etkili olmakta ve hisse senedi getirilerini negatif yönde etkilemektedir.

Hassan vd. (2003) 1984-1999 dönemine ait verilerle on Orta Doğu ve Afrika ülkesi borsasına yönelik ekonomik, finansal ve politik risk primlerinin

hisse senedi piyasası getiri volatilitesi ve tahmin edilebilirliğini incelemişlerdir. Analiz yöntemi olarak GARCH yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre, incelenen ülkelerde ekonomik, finansal ve politik risk primleri hisse senedi volatilitesi ile tahmin edilebilirliğini büyük ölçüde etkilemektedir.

Cherian ve Perotti (2001) Çin Halk Cumhuriyeti özelinde yapmış oldukları çalışmalarında politik riskin hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analiz periyodu 1983-1998 yıllarına ait verileri kapsamaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, politik risk seviyesindeki artışın hisse senedi piyasası üzerinde dalgalanmalara sebep olduğu tespit edilmiştir.

Kara (2006) çalışmasında Türk ekonomisinde ülke riski ve diğer risk türleri üzerinde en çok etkili olan değişkenleri 1964-2004 yıllarına ait verilerle incelemiştir. Çalışmada politik risk unsurları (politik yapı ve kurumlar, güç merkezleri ve bürokrasi), sosyo-politik faktörler (politik istikrar, sosyal birlik ve eğitim seviyesi, uluslararası ilişkiler, politik sistem) ve ekonomik risk göstergeleri (ödemeler dengesi, borç servis oranı, uluslararası rezervler, ekonomik gelişme, enflasyon, para politikası) gibi değişkenler kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de yatırım yapılabilecek seviyede bir kredi notuna ulaşılabilmesi için yukarıdaki değişkenlerin görünümünün daha olumlu seyirde olması gerektiğini ortaya koyulmuştur.

Le ve Zak (2006) politik risk bileşenlerini inceledikleri çalışmalarını kırk beş gelişmekte olan ülke açısından 1976-1991 dönemine ait verilerle gerçekleştirmişlerdir. Analiz yöntemi olarak panel veri yönteminin kullanıldığı çalışmanın bulgularına göre, iç ayaklanmalar ve anayasaya aykırı şekilde gerçekleşen hükümet değişiklikleri gibi politik risk bileşenleri ülkeden sermaye kaçışının hızlanmasına neden olmaktadır.

Demirtaş ve Akçay (2006) çalışmalarında yetmiş bir gelişmiş ve gelişmekte olan ülke açısından kurumsal göstergeler ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz periyodu 1995-2002 dönemine ait verileri kapsamaktadır. Kurumsal gösterge olarak politik istikrar, hukukun üstünlüğü, bürokratik etkinlik, düzenlemelerin kalitesi ve yolsuzlukla mücadele gibi göstergelerin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına

göre, kurumsal göstergeler ve doğrudan yabancı yatırım arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Yapraklı ve Güngör (2007) Türkiye ekonomisi için 1986Q1-2006Q12 dönemini kapsayan verilerle ekonomik, finansal ve politik ülke risklerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ülke risk primlerine ait veriler ICRG endeks veri setinden elde edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, finansal, politik ve ekonomik ülke risklerinin hisse senedi fiyatlarını negatif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Paksoy ve Kılıç (2013) çalışmalarında AB müzakere sürecinde Türkiye'nin üyelik olasılığının değerlendirmişlerdir. AB'ne yeni üye olmuş bazı ülkelerin ve özellikle aday statüsünde olan Türkiye'nin Avrupa Birliği ile birleşmeye ne kadar hazır olduğu Maastricht ve bazı sosyoekonomik gelişmişlik kriterleri dikkate alınarak diskriminant analizi kullanarak incelemişlerdir. Sonuç olarak 2004 yılı ve sonrası AB'ye tam üyeliği gerçekleştiren birçok ülkenin AB ile ekonomik birleşmeye hazır olmadığını gözlemlemişlerdir. Bu sonuçla AB'nin bu ülkeleri tam üyeliğe kabul ederken ekonomik gerçeklerden ziyade siyasi eğilimde olduğu vurgulanmıştır.

Tatal (2014) ekonomik büyümenin ve doğal kaynakların lanetinin politik istikrar üzerindeki etkisini incelemek için panel veri analizini kullandığı araştırmasında üç farklı örneklem belirlemiştir. İlk örnek dünya çapında yüz yirmi dört ülkedir ve ikinci örnek, 1996-2011 dönemi için politik olarak istikrarlı olan kırk ülkedir. Son örnek, 2003-2011 yılları için daha kısa bir zaman aralığına sahip politik olarak istikrarlı elli ülkeden oluşmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, her üç örnekte de doğal kaynakların varlığı ekonomik büyümeye az da olsa katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, model sonuçlarını test ederken, politik olarak istikrarlı ülkelerde doğal kaynakların varlığının ekonomik büyümeye ilk örneklemeden daha fazla katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Erkal vd. (2015) politik istikrarsızlık ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında farklı gelişme düzeylerine sahip 173 ülkeyi (51 gelişmiş, 91 gelişmekte olan ülke ve 31 az gelişmiş ülke) analiz etmek için 1995-2013 verilerini kullanmışlardır. Panel veri analiz yöntemiyle yapılan çalışma sonuçlarına göre, politik hak ve özgürlük endeksinde oluşan %1'lik

artışın, yolsuzluk endeksini %0,0603 oranında azalttığı belirterek politik olarak istikrarsız bir yapının yolsuzluğu arttırdığını vurgulamışlardır.

Kara ve Karabıyık (2015) çalışmalarında 1999Q1-2013Q12 dönemini kapsayan verilerle ICRG endeks tarafından hesaplanan ekonomik, finansal, politik risk primi ve ülke riski bileşenleri ile BİST 100 endeksi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Johansen Eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, ülke riski ve ülke riski bileşenlerinin hisse senedi fiyatları üzerinde negatif yönde etki yarattığını tespit etmişlerdir.

Kaya (2015) 1997Q1-2010Q12 dönemine ait veriler kullanılarak politik, finansal ve ekonomik riskleri içeren ülke riskinin yabancı portföy yatırımları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan analizlerde Johansen-Jeselius eş-bütünleşme testlerine göre, politik, finansal ve ekonomik risk ile yabancı portföy yatırımları arasında uzun dönem ilişki olduğu, Granger nedensellik test sonuçlarına göre, finansal riskten yabancı portföy yatırımlarına, yabancı portföy yatırımlarından politik riske nedensellik olduğunu ve ekonomik risk ile yabancı portföy yatırımları arasında nedensellik olmadığı belirtilmiştir. regresyon tahminlerine göre, yabancı portföy yatırımlarını finansal riskin olumlu, politik riskin olumsuz, ekonomik riskin ise anlamlı seviyede etkilemediği tespit edilmiştir.

Erhan ve Akdemir (2016) çalışmalarında Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakere sürecinin ilk on yılını değerlendirmişlerdir. 2005-2015 döneminin incelendiği çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, müzakere fasıllarının henüz yarısının bile açılmamış olması Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin gelinen nokta itibarıyla müzakerelerin asla sonlanmayacak bir adaylık statüsüne dönüşmüş olduğu vurgulanmıştır.

Ayaydın vd. (2016) çalışmalarında 2002-2015 dönemine ait aylık verileri kullanarak Türkiye için ekonomik, finansal ve politik risk ile bu risk bileşimlerinin oluşturduğu ülke risk priminin hisse senedi fiyatlarına etkisini incelemişlerdir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de ekonomik, finansal ve politik risk ve ülke riski primleri ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişki negatif yönlüdür.

Türe vd. (2016) çalışmalarında 178 ülke açısından politik risk ve ekonomik gelişmişlik ilişkisini incelemişlerdir. 2013-2014 yılları arasında

yapılan araştırma on üç göstergeden oluşmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, politik risk ve ekonomik gelişmişlik arasında yüksek seviyede pozitif yönde ilişki olduğu, politik risk için yolsuzluk kontrolü, ekonomik gelişmişlik için ise insani gelişmişlik endeksi arasında yüksek etkileşim olduğu belirtilmiştir.

Balan (2016) Türkiye açısından devlet harcamaları ve politik istikrar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1986-2013 dönemine ait verilerle yapılan çalışmada VAR analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında Türk ekonomisinde politik istikrar ve devlet harcamaları arasında anlamlı bir nedensellik bulunamamıştır. Bununla birlikte devlet harcamalarındaki değişimin %8'lik kısmı politik istikrarla; politik istikrardaki %13'lük değişimin de devlet harcamalarıyla açıklandığı görülmüştür.

Akdemir (2017) çalışmasında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencilerinin Avrupa Birliği konusundaki algı düzeylerini analiz etmiştir. Araştırmada 745 öğrenciye anket uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ankete katılan öğrencilerin % 61'i Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını desteklemekte, % 39'u ise birlik üyeliğini desteklememektedir. Bulgular Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini desteklediği yönündedir.

Oral ve Yılmaz (2017) çalışmalarında Türkiye için 1992-2014 dönemine ait verilerle politik ve finansal riskin BIST Sınai Endeksi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. International Country Risk Guide (ICRG) endeksi tarafından hesaplanan politik ve finansal risk seviyeleri ile inceleme dönemi için ARDL analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, BIST Sınai Endeksi ile finansal ve politik risk arasında kısa ve uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kök vd. (2017) çalışmalarında geçiş ekonomileri kapsamında olan Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan ile Türkiye ekonomileri için ekonomik, finansal ve politik risk bileşenlerinin reel sektör performansı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1998-2015 dönemine ait verilerle yapılan çalışmada analiz yöntemi olarak panel ADRL modeli kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, risk bileşenleri ve reel sektör performansı arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Kısa dönemde görülen sapmaların uzun dönemde görülmediği tespit edilmiştir.

Yalçınkaya ve Kaya (2017) çalışmalarında gelişmiş G-12 ve gelişmekte olan G-8 ülkeleri olarak adlandırılan en büyük ilk yirmi ekonomi için politik istikrarın/istikrarsızlığın ekonomik büyümeye etkisini incelemişlerdir. 1996-2015 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışma panel veri analiz yöntemiyle yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, inceleme dönemi için G-12 ve G-8 ülkelerinde politik istikrar/istikrarsızlık endeksinin büyüme üzerindeki etkisi sırasıyla pozitif/negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlıdır.

Bozkurt (2018) çalışmasında Türkiye kamuoyunda AB'ye yönelik algıların ortaya çıkarılmasını hedeflemiştir. 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesine kayıtlı ve e-mail yoluyla ulaşılabilen 6.607 kişiyi kapsamaktadır. Elde edilen bulgulara göre, Türk toplumunun Avrupa Birliği üyeliğine tutumunun önemli ölçüde olumsuz olduğu sonucuna varılmıştır.

Kakışım ve Erdoğan (2018) 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilere etkisini incelemişlerdir. Çalışmada öncelikle 15 Temmuz 2016 öncesi, ikinci kısımda ise 15 Temmuz sonrası Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinde yaşananlara yer verilmiştir. Sonuç olarak, yaşanan darbe girişimi sonrası detayları henüz belli olmasa da Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin eskisinden farklı bir boyut kazanacağı vurgulanmıştır.

Alper (2018) enflasyon oranı, politik istikrar, işsizlik oranı, hükümet harcamaları ve dışa açıklık ile ekonomik performans ilişkisini BRICS-T ülkeleri için incelemiştir. 1996-2016 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada analiz yöntemi olarak panel veri kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, politik istikrar ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Politik istikrarda yaşanan %1'lik artış ekonomik büyüme üzerinde %1.27 oranında artış yaratmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve hükümet harcamaları ile negatif, dışa açıklık ile pozitif ilişkilidir.

Öcal (2018) Türkiye'nin AB müzakere sürecinin başlamasıyla İlerleme Raporlarının 19. faslı olan 'Sosyal Politika ve İstihdam' konusunun alt başlıklarından "sosyal içermenin" unsurlarını incelenmiştir. 2006-2018 dönemine ait verilerle yapılan incelemede Türkiye'deki açlık, fakirlik,

yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi konular ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'de sosyal içerme konusunda önemli gelişmelerin yaşanmasıyla beraber sistematik şekilde bütünleşik ve kapsamlı bir politik çerçeve oluşturmakta güçlük yaşanmaktadır. Farklı kurumsal yapıların uyumlu bir şekilde çalışması ile çözülmesi mümkün olan bu sorun için daha somut adımların atılması, bilgi paylaşımı ve işbölümünün gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca sosyal içermenin sağlanması adına harcanan çaba ve milli gelirden ayrılan payın artmasının umut vadettiği vurgulanmıştır.

Kartal (2018) çalışmasında yirmi Orta Doğu ülkesi için politik istikrarsızlık, enerji güvenliği ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Kişi başı GSYH, enerji güvenliği ve politik istikrarsızlık değişkenlerinin kullanıldığı çalışma 1960-2016 dönemini kapsamaktadır. Panel veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada Panel Granger Nedensellik analizine göre, enerji güvenliği ve kişi başı GSYH arasında çift yönlü; enerji güvenliğinden politik istikrara ve kişi başı GSYH'den politik istikrara olmak üzere tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda politik istikrar ve enerji güvenliğinde yaşanan olumsuz gelişmeler incelenen ülkelerin ekonomileri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Kutlu vd. (2019) Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde siber güvenlik politikalarını analiz etmişlerdir. Yazarlara göre, AB'nin Türkiye'nin siber güvenlik politikaları başlangıç düzeyinden ziyade ilerleyen dönemlerde etkili olmuştur. Avrupa ülkelerinde yaşanan siber saldırılar ise Türkiye için uyarıcı nitelik taşımaktadır. Türkiye'nin siber alana bakış açısı Gezi olayları ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrası farklı bir boyut kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde siber güvenlik alanıyla ilgili yeni bir birimin oluşturulmasının Türkiye açısından önemli bir şans olduğu ve etkili bir planlama ile gerekli mekanizmanın oluşturulmasının siber güvenlik sorununu ortadan kaldırabileceğini belirtmişlerdir.

Kırbaçoğlu ve Tüfekçi (2019) çalışmasında Türkiye özelinde AB'nin yükselen güçlere yönelik politikasını değerlendirmiştir. Çalışmada tek sesliliği yakalayabilmek adına AB'nin dış politikada yaptığı çok sayıda değişiklik incelenmiş ve analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Avrupa Birliğinin dış politikada yükselen güçlere göre farklı araçlar tercih ettiği görülmüştür. Son olarak, AB'nin karşılaştığı zorluklar neticesinde Türkiye ile ilişkilerinin belirli zaman dilimlerinde zirveye ulaştığı belirlenmiş fakat

sözleşme taraflar arasında yaşananların, birkaç istisna hariç olmak üzere, Türkiye'nin müzakere sürecini kolaylaştırmadığı görülmüştür.

Yücesan ve Yağış (2019) Türkiye ekonomisi için ekonomik, finansal ve politik istikrarın işsizlik üzerinde yarattığı etkiyi incelemişlerdir. Analiz periyodu 2007Q1-2016Q12 dönemine ait aylık verileri kapsamaktadır. Çalışmada ARDL Sınır Testi yaklaşımı ve Hatemi-J (2012) Asimetrik nedensellik testleri kullanılmıştır. ARDL test sonuçlarına göre, uzun dönemde ekonomik istikrar ve işsizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki varken, işsizlik ve enflasyon arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Hatemi-J (2012) nedensellik testi sonuçlarına göre ise işsizlik ve ekonomik istikrar arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi varken, işsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru, işsizlikteki pozitif şoklardan enflasyondaki negatif şoklara doğru ve işsizlikteki negatif şoklardan enflasyondaki pozitif şoklara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Demez vd. (2019) NIC ülkeleri için politik istikrar ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. 2002-2017 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada analiz yöntemi olarak Konya (2006) bootstrap panel nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Endonezya ve Türkiye'de büyümeden politik istikrara tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Kamacı (2019) çalışmasında yirmi OECD ülkesi için politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2003-2017 dönemine ait verilerle yapılan çalışmada analiz yöntemi olarak panel veri yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, politik istikrarsızlıkta yaşanan 1 birimlik artış uzun dönem için reel GSYİH'yi 1,784 birim azaltırken, kısa dönem için ise ekonomik büyüme üzerinde 5,244 birimlik artış yaratmaktadır.

Özdemir ve Salihoğlu (2019) kırk ülke için ekonomik ve politik faktörler ile insani gelişmişlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Robust yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, politik istikrar ile ekonomik özgürlük endekslerinde yaşanan olumlu gelişmelerin insani gelişme üzerinde olumlu katkı sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Şahin (2019) çalışmasında AB müzakere sürecinde olan Türkiye'nin üyelik olasılığının değerlendirmiştir. 2010-2017 dönemine ait verilerle hesaplanan ortalama üyelik olasılıklarına göre, 2004 ve sonrası AB'ye tam üye olan Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya gibi ülkelerin olasılık durumlarının Türkiye'den pek de farklı olmadığı belirtilmiştir. Bu durum Türkiye ile benzer ekonomik göstergelere sahip olan ülkelerin tam üyelik statüsü kazanmasının, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için Maastricht ve Kopenhag kriterlerinin dışında siyasi kriterlerin ön planda tutulduğunu göstermektedir.

Yılmaz (2019) çalışmasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu dokuz ülke için politik istikrar endeksi ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2010-2017 dönemine ait verilerle yapılan araştırmanın analizinde panel veri yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki varlığına rastlanmamıştır. Politik istikrarsızlık ile DDY girişleri, DDY çıkışları, enflasyon oranı ve döviz kuru arasında ise düşük negatif korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Kaya (2019) çalışmalarında 1997-2015 yıllarına ait üçer aylık verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için finansal ve politik riskin imalat sektörünün aktif kârlılığına etkisini incelemiştir. Politik ve finansal risk bileşenlerine ait veriler ICRG veri setinden elde edilmiştir. ARDL ve sınır testi analiz yöntemlerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre, finansal ve politik riskin imalat sektörünün aktif karlılığını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Oğuz (2019) 2002-2017 yıllarına ait verilerle Türkiye için politik istikrarın sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarından biri olan çevresel sürdürülebilirlik üzerine etkisini incelemiştir. Çevresel sürdürülebilirliği incelemek için politik istikrar ve reel GSYH'nin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde yarattığı etki incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, reel GSYH'de ve politik istikrarda yaşanan artış yenilenebilir enerji tüketimini arttırmaktadır. Sürdürülebilir enerji ve çevre politikaları bağlamında da 2019 yılının sonlarında açıklanan ve 2050 yılına kadar Avrupa Birliği'nin karbon salınımı açısından nötr bir bölge olmasını amaçlayan Avrupa Yeşil Mutabakatı, gerek üye ülkeleri gerekse aday ve komşu ülkeleri de ilgilendiren bir antlaşmadır. Türkiye'nin üyelik şartlarında yer alan enerji ve çevreye dair

gereklilikler açısından Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye için bazı yükümlülükleri de beraberinde getirmiştir. Bu gerekliliklerin başta ekonomik açıdan olmak üzere çok yönlü olarak irdelenmesi elzemdir. Taş (2020) çalışmasında Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakere sürecini Kıbrıs sorunu bağlamında değerlendirmiştir. Kıbrıs sorunun müzakerelerin başlamasına engel oluşturmadığını, fakat sorunun varlığını koruduğuna vurgu yapmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin AB üyeliğine üye olmak için Kıbrıs sorununu uluslararası toplumun talepleri doğrultusunda sonuca ulaştırmayacağı müzakere sürecinin birçok aşamasında kanıtlanmıştır. Bu sorunun çözümünün ise tarafların eşit şekilde temsil edilmesi ve KKTC'nin istek ve görüşlerinin de dikkate alınarak sağlanabileceği belirtilmiştir.

Kılıç ve Keser (2020) 34 Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkede yoksulluk, yönetim ve kişi başı GSMH değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Normallik testi ve korelasyon analizi yöntemi kullanılarak yapılan araştırma sonuçlarına göre, tüm yönetim standartları ile kişi başına düşen GSYİH arasında doğru yönlü, öte yandan yoksullukla ters yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çömlekçi ve Bahadır (2020) çalışmalarında AB üyesi ülkelerin özellikle seçim ve referandum dönemlerinde Türkiye-AB ilişkilerini ve medyada Türkiye söylemini incelemişlerdir. Örnek olay olarak 2017 Hollanda-Türkiye diplomatik seçim Krizi ve 2016'da Brexit referandumu öncesi süreç seçilmiştir. Söylem analizi yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, AB'ni ilgilendiren referandum ve seçim zamanlarında, Türkiye ile ilgili politik söylemlerin kamuoyunu etkilemek, seçmen düşünce ve tercihlerini yönlendirmek, ön yargıları canlandırarak seçim sonuçlarını etkilemek için medyanın araç olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

Yaşa vd. (2020) çalışmalarında Türkiye'de politik istikrarsızlık ve bütçenin tutarlık ilkesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1984-2018 dönemine ait verilerle yapılan çalışmada ARDL analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde politik istikrarsızlık bütçe hedefinden sapmayı arttırıcı etki yarattığı ve bütçe politikasında uygulanan yapısal değişikliklerin bütçe hedefine ulaşmaya katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Gülcan vd. (2020) çalışmalarında 2023 hedefleri kapsamında 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini değerlendirmişlerdir. 2023 Hedefleri Kapsamında 2005-2018 dönemi için seçili ekonomik ve sosyal göstergeleri baz alarak yapılan değerlendirme 2005-2015 ve 2016-2018 yılları olarak iki kısım halinde incelenmiştir. Yeterli zaman aralığı olmadığı için betimleyici nitelik taşıyan değerlendirmenin sonuçlarına göre, başarısız şekilde sonuçlanan darbe girişimi Türkiye ekonomisini etkileyerek kısmen de olsa 2023 hedeflerinden uzaklaşmasına neden olmuştur.

Ela (2020) çalışmasında Türkiye için politik devir ve devlet borçları ilişkisini incelemiştir. 1960-2019 yıllarına ait veriler kullanılarak yapılan politik devir ve borç ilişkisi analiz sonuçlarına göre, Türkiye’de yoğun politik devrin yaşandığı dönemleri takiben borç düzeyi artış göstermektedir. Politik istikrarın yaşandığı dönemlerde ise borç düzeyi düşmektedir. Türkiye’de yoğun politik devrin ardından borç krizi oluşmakta, krizin sonrasında ise politik istikrar hâkim olmaktadır.

Biçen (2020) BRICS-T ülkelerinde politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2002-2017 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmanın analizi Panel Görünürde İlişkisiz Regresyon Yöntemi ile yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Brezilya, Rusya, Güney Afrika ile Türkiye’de politik istikrar ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olsa da etki seviyesi düşüktür. Hindistan’da politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Çin’de ise değişkenler arasındaki ilişki negatiftir. Çalışmanın sonuçları genel anlamda politik istikrarın gerekli olmasının yanında büyüme için yeterli bir etken olmadığını göstermektedir.

Şanlısoy (2020) Türkiye için politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. 1987 – 2015 dönemine ait verilerle yapılan çalışmada analiz yöntemi olarak simetrik ve asimetric nedensellik testleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyümede meydana gelen pozitif şoklar politik istikrarsızlık üzerinde pozitif şok yaratmaktadır.

Şahin ve Önder (2021) gerçekleştirdikleri çalışmada Avrupa’nın önemli stratejilerinden birisi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında Türkiye ve Avrupa Birliği açısından karşılaştırmalı olarak sera gazı salınımı

ve atık ekonomisi üzerine durumu ortaya koymuşlardır. Ayrıca Şahin vd. (2021) tarafından sunulan çalışmada, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye açısından özellikle enerji ve elektrik piyasaları alanındaki muhtemel ekonomik etkiler incelenmiştir.

Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde enerji politikaları ve bunların politik ve ekonomik istikrar bağlamında değerlendirilmesi önemli bir başlıktır. Kavaz (2021) Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa’ya transfer edilmesi konusunu incelemiştir. Bu bağlamda AB ülkelerinin özellikle doğal gaz alanında Rusya’ya yoğun bir şekilde bağımlı olmalarının beraberinde getirdiği riskler ele alınırken, son dönemde de gündemde olan Avrupa’nın enerji arz güvenliği konusunda Türkiye’nin rolü üzerinde durulmuştur. Türkiye’deki siyasi ve ekonomik istikrarın AB’nin enerji arz güvenliği bakımından son derece kritik olduğu vurgulanan çalışmada, Türkiye rotasının enerji kaynaklarının transferi noktasında maliyet, güvenlik ve tedarik bakımından avantajları değerlendirilmiştir.

Topaloğlu ve Korkmaz (2021) yazarlar G7 ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında politik risk, pay piyasa getirisi ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi incelemiştir. ICRG endeks verilerinin kullanıldığı çalışmanın analizi panel veri analiz yöntemiyle yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, politik risk ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı ve negatif, politik risk ve pay piyasa getirileri arasında ise anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

2. POLİTİK RİSK KAVRAMI

Politik risk; genel itibarıyla hükümet değişiklikleri, seçimler, vergi değişiklikleri, yasal düzenlemeler, yapısal çökmeler, grevler, halk gösterileri vb. gelişmelerle tanımlanır. Bununla birlikte şiddet içeren politik aktiviteler, adam kaçırmaya, terörizm, askeri darbe, etnik kökenli savaşlar, sivil savaş gibi durumlar da politik riski oluşturan olaylardan bazılarıdır. Çok uluslu işletmeler yabancı bir ülkeye yatırım yapmak istedikleri zaman o ülkenin siyasi koşullarını da incelemek zorundadırlar. Bunun nedeni; politik durumun direkt etkileyeceği rekabet şartları, teknolojik gelişmişlik seviyesi, sosyo-kültürel değişimler gibi alanlarda doğru tahminlerde bulunup rasyonel kararlar almalarını sağlamaktır. Bu bilgilere dayanan uzun dönemli yatırım

planlarını içeren konularda doğru yaklaşımlar sergileyebilmektir (ozyazilim.com, 07.09.2021). Politik risk derecelendirmesinin amacı ülkelerin siyasi istikrarını karşılaştırılabilir bir temelde değerlendirmek için bir araç sağlamaktır (prsgroup.com, 14.09.2021).

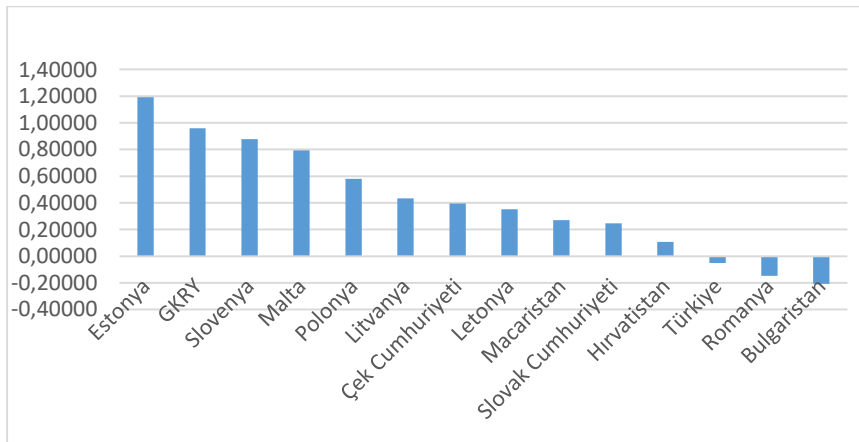
2.1. Politik Risk Bileşenleri

Politik riskin alt bileşenleri Dünya Bankası tarafından hesaplanan Yönetim (Yönetişim) Göstergeleri (Governance Indicators) benimsenerek tespit edilmiştir ve ilgili veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Politik riske ait incelenen alt bileşenler; Yolsuzluğun Kontrolü, Hükümetin Verimliliği, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması, Düzenleyici Kalite, Hukuk Devleti, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik şeklinde olup toplam altı alt bileşen araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.1.1. Yolsuzluğun Kontrolü

Hem küçük hem de büyük yolsuzluk biçimleri ve devletin elit ve özel çıkarlar tarafından "ele geçirilmesi" dâhil olmak üzere, kamu gücünün özel kazanç için ne ölçüde kullanıldığına ilişkin algıları yakalar. Tahmin, ülkenin toplam gösterge üzerindeki puanını standart normal dağılım birimlerinde verir, yani yaklaşık -2,5 ile 2,5 arasında değişir (Dünya Bankası, 2021).

Grafik 1. Yolsuzluğun Kontrolü 2007-2019 Ortalaması

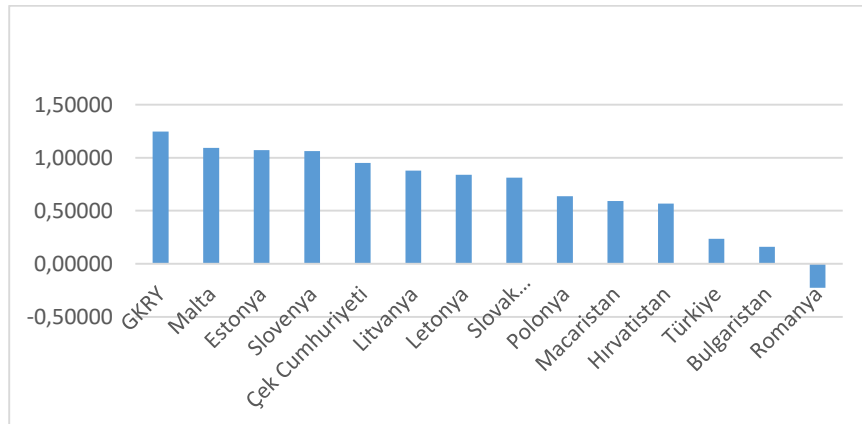
Grafik-1'de incelenen ülkelerde Yolsuzluğun Kontrolü alt bileşeninin 2007-2019 dönemi için ortalama değerleri yer almaktadır. Bu bileşene ait ortalama değerler incelendiğinde, Estonya'nın en yüksek

ortalama değerle Yolsuzluk Kontrolünde en başarılı ülke olduğu görülmektedir. Yolsuzluğun Kontrolü bileşenine göre, en başarısız ülke ise en düşük değere sahip olan Bulgaristan'dır. En düşük değere sahip olan Bulgaristan'ı sırasıyla Romanya ve Türkiye takip etmektedir. GKRY, Slovenya ve Malta'nın Estonya dışında incelenen diğer ülke ortalamalarına kıyasla Yolsuzluğun Kontrolünde daha yüksek ortalama değerlere sahip oldukları göze çarpmaktadır. İncelenen on dört ülke arasında Yolsuzluk Kontrolü bileşenine göre Türkiye on ikinci sırada yer almaktadır.

2.1.2. Hükümetin Verimliliği

Kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu hizmetinin kalitesi ve siyasi baskılardan bağımsızlık derecesi, politika oluşturma ve uygulama kalitesi ve hükümetin bu tür politikalara olan bağlılığının güvenilirliğine ilişkin algıları yakalar. Tahmin, ülkenin toplam gösterge üzerindeki puanını standart normal dağılım birimlerinde verir, yani yaklaşık -2,5 ile 2,5 arasında değişir (Dünya Bankası, 2021).

Grafik 2. Hükümetin Verimliliği 2007-2019 Ortalaması

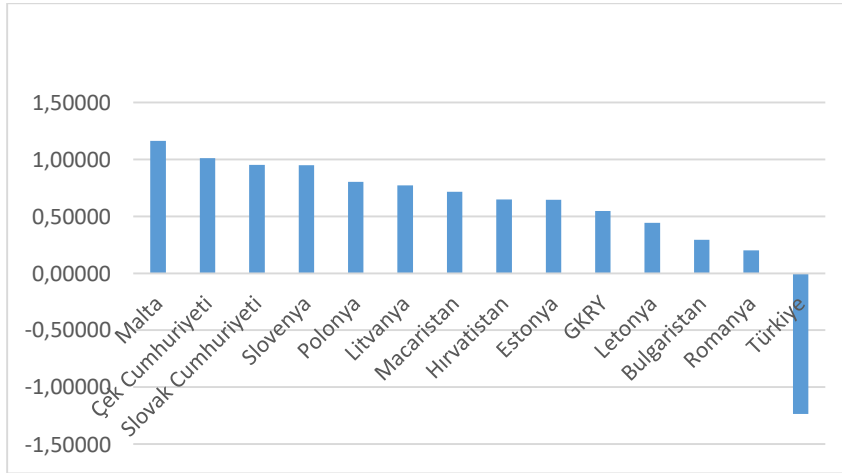
Grafik-2'de 2007-2019 döneminde Hükümet Verimliliği alt bileşenine ait ortalama değerleri göstermektedir. Ülkelerin -2,5 ile 2,5 arasında değişen endeks değerlendirme puanlarına göre, GKRY Hükümet Verimliliği bileşeninde en yüksek ortalama değere sahip olan ülkedir. GKRY'yi sırasıyla yaklaşık aynı ortalama değerlere sahip olan Malta, Estonya ve Slovenya takip etmektedir. İncelenen on dört ülkenin onu 0.6 puanın üstünde bir ortalama veriye sahiptir. Bu bileşene ait veriler

incelendiğinde, en düşük ortalama değere sahip ülkenin Romanya olduğu ve Romanya dışında diğer ülkelerin endeks puanlamasına göre artı değere sahip olduğu görülmektedir. Romanya'yı takiben en düşük ortalama değere sahip olan ülkeler sırasıyla Bulgaristan ve Türkiye'dir. Araştırmaya dâhil edilen on dört ülke arasında Hükümet Verimliliği bileşenine göre Türkiye on ikinci sırada yer almaktadır.

2.1.3. Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması

Terörizm dâhil olmak üzere siyasi istikrarsızlık ve / veya siyasi nedenli şiddet olasılığına ilişkin algıları ölçer. Tahmin, ülkenin toplam gösterge üzerindeki puanını standart normal dağılım birimleri cinsinden verir, yani yaklaşık -2,5 ile 2,5 arasında değişir (Dünya Bankası, 2021).

Grafik 3. Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması 2007-2019 Ortalaması

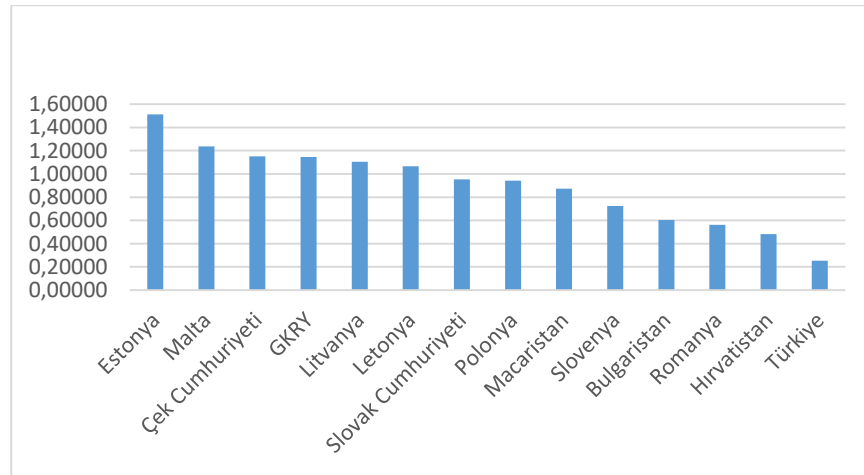
Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması alt bileşenine ait ortalama değerlerin yer aldığı Grafik-3 incelendiğinde -2,5 ile 2,5 arasında değişen endeks değerlendirme puanlarına göre, Malta'nın 1 puanın üzerinde bir değerle en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Letonya, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin dışında incelenen diğer ülkeler 0,5 ile 1 arasında değişen ortalama verilere sahiptir. Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması bileşenine ait ülke ortalamalarına bakıldığında sıfırın altında ortalamaya sahip tek ülkenin Türkiye olduğu göze çarpmaktadır. Bu bileşen değerlemesine göre, Türkiye sahip olduğu ortalamaya göre incelenen

diğer ülkelerden ayırmakta siyasi istikrar ve şiddet olayları bileşeni bağlamında en düşük değere sahip ülkedir. Türkiye ile aralarında ciddi ortalama değer farklılıkları olmasına rağmen en düşük ortalama değerlere sahip ülkeler sırasıyla Romanya ve Bulgaristan'dır. Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması bileşeni verilerine göre, incelenen on dört ülke arasında Türkiye son sırada yer almaktadır.

2.1.4. Düzenleyici Kalite

Hükümetin özel sektör gelişimine izin veren ve teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisine ilişkin algıları yakalar. Tahmin, ülkenin toplam gösterge üzerindeki puanını standart normal dağılım birimleri cinsinden verir, yani yaklaşık -2,5 ile 2,5 arasında değişir (Dünya Bankası, 2021).

Grafik 4. Düzenleyici Kalite 2007-2019 Ortalaması

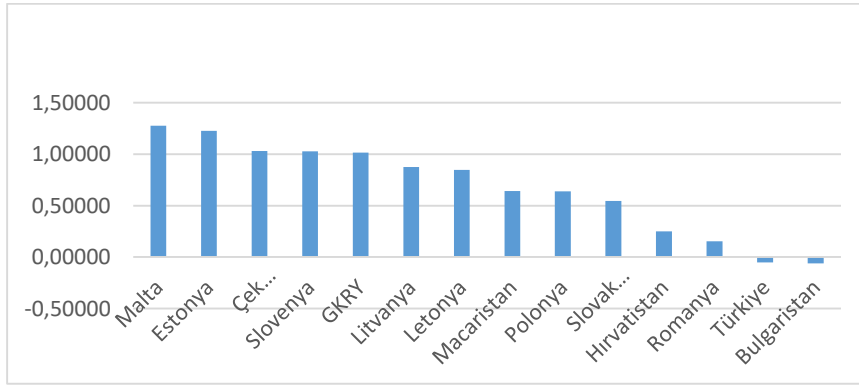
Grafik-4'te hükümetin özel sektör gelişimine izin veren ve teşvik eden politika ve düzenlemelerin uygulama becerisini içeren Düzenleyici Kalite alt bileşenine ait 2007-2019 dönemi için ortalama değerler yer almaktadır. Bu bileşene ait ortalamalara göre, en yüksek ortalama değere sahip ülke Estonya olup Estonya'yı sırasıyla Malta, Çek Cumhuriyeti ve GKRY takip etmektedir. -2,5 ile 2,5 arasında değişen endeks değerlendirme puanlarına göre, araştırmaya dâhil edilen tüm ülkelerin ortalama değerleri pozitiftir. İncelenen on dört ülkenin on biri 0,6 ve üzeri bir ortalama değere sahiptir. Düzenleyici Kalite bileşenine göre, en düşük ortalama değere sahip

ülke ise Türkiye'dir. Türkiye'yi sırasıyla Hırvatistan ve Romanya takip etmektedir. Bu bileşen verilerine göre, incelenen on dört ülke arasında Türkiye en düşük ortalama değerle son sırada yer almaktadır.

2.1.5. Hukuk Devleti

Temsilcilerin toplum kurallarına ne ölçüde güvendiğine ve bu kurallara ne ölçüde uyduğuna ve özellikle de sözleşmelerin uygulanmasına, mülkiyet haklarına, polise ve mahkemelere ve aynı zamanda suç ve şiddet olasılığına ilişkin algıları yakalar. Tahmin, ülkenin toplam gösterge üzerindeki puanını standart normal dağılım birimleri cinsinden verir, yani yaklaşık -2,5 ile 2,5 arasında değişir (Dünya Bankası, 2021).

Grafik 5. Hukuk Devleti 2007-2019 Ortalaması

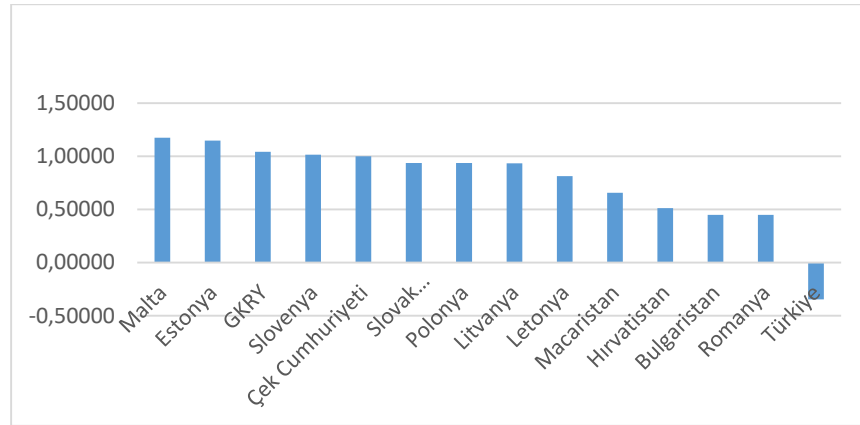

Grafik-5'te Hukuk Devleti alt bileşenine ait ortalama değerler yer almaktadır. 2007-2019 dönemine ait ülke verileri incelendiğinde en yüksek ortalama değere sahip ülke Malta'dır. Estonya ise Malta'ya en yakın ortalama değerle ikinci sıradadır. Malta ve Estonya'yı takiben sırasıyla yaklaşık ortalama değerle Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve GKRY gelmektedir. -2,5 ile 2,5 arasında değişen endeks değerlendirme puanlarına göre, sıfırın altında ortalama değerlere sahip ülkeler ise Bulgaristan ve Türkiye'dir. Hukuk Devleti bileşenine ait ortalama verilere göre, en düşük ortalama değerle Bulgaristan'ı sırasıyla Türkiye ve Romanya takip etmektedir. Bu bileşen bağlamında incelenen on dört ülke arasından Türkiye on üçüncü sırada yer almaktadır.

2.1.6. İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik

Bir ülke vatandaşlarının kendi hükümetlerini seçmeye ne ölçüde katılabileceklerinin yanı sıra ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür bir medyaya ilişkin algıları yakalar. Tahmin, ülkenin toplam göstere üzerindeki puanını standart normal dağılım birimleri cinsinden verir, yani yaklaşık -2,5 ile 2,5 arasında değişir (Dünya Bankası, 2021).

Grafik 6. İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik 2007-2019 Ortalaması

Grafik-6'da incelenen politik risk bileşenlerinden sonuncusu olan İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik alt bileşenine ait ortalama değerler yer almaktadır. Bu bileşene ait ortalama değerler incelendiğinde Malta'nın en yüksek ortalama değerle ilk sırada yer aldığı ve Estonya'nın ise hukuk devleti alt bileşeninde olduğu gibi çok az bir ortalama değer farkıyla Malta'yı takiben ikinci sırada olduğu görülmektedir. Türkiye -2,5 ile 2,5 arasında değişen endeks değerlendirme puanlarına göre, sıfırın altında ortalama değere sahip tek ülkedir. En düşük değerle Türkiye'yi sırasıyla Romanya ve Bulgaristan takip etmektedir. Türkiye İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik bileşenine göre, araştırmaya dâhil edilen on dört ülke arasında son sırada yer almaktadır.

Politik risk bileşenleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, çalışmaya konu olan ülkeler bakımından politik risk alt bileşenlerine ait 2007-2019 ortalama verilerine göre, Türkiye incelenen altı alt bileşenin üçünde sonuncu diğer alt bileşenlerde ise son üç ülke arasında

yer alarak en başarısız performans gösteren ülke durumundadır. Politik risk alt bileşenleri bağlamında en başarılı performans gösteren ülkeler ise Malta ve Estonya'dır. AB müktesebatında birçok konuda olduğu gibi politik ve kurumsal yapılara yönelik düzenleyici hükümler yer almaktadır. İncelenen seçili AB ülkelerinden özellikle Malta ve Estonya'nın politik risk alt bileşenlerinde Türkiye'ye göre daha başarılı ortalama verilere sahip olmasında, AB müktesebatına uyum süreçlerinde göstermiş oldukları başarının politik ve kurumsal yapılarına katkı sağladığı düşünülmektedir. AB yolunda fiili müzakere sürecinde olan Türkiye'nin ise tam üyelik sürecinde, AB müktesebatında yer alan ve birliğin aday ülkeler için zorunlu kıldığı düzenleyici hükümleri yerine getirmesi incelenen politik risk göstergeleri üzerinde olumlu etki yaratacaktır.

SONUÇ

Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde ve Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde bazı tarihler önemli dönüm noktalarını temsil etmeleri bakımından önem arz etmektedir. 1959 yılında AET'ye ilk başvurusunu gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti günümüze kadar kilometre taşı sayılabilecek çeşitli dönüm noktalarından geçmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması, 1999 AB Devlet ve Hükümet Başkanları Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye verilen adaylık statüsü, 2005 yılında müzakerelerin başlaması ve 2007 yılında müzakere sürecinin bir evresi olarak başlayan Fiili Müzakere Süreci bu dönüm noktalarından bazılarıdır. Özellikle 2007'de başlayan ve günümüzde halen devam etmekte olan Fiili Müzakere süreci Türkiye'nin AB üyeliği konusunda son dönemeçlerinden birisi olması hasebiyle önemlidir. Niteliği ve Türkiye'ye etkileri bakımından ise altı çizilmesi gereken bir süreçtir. Fiili Müzakere süreci, aday ülkenin kendi hukuksal düzenlemelerini AB müktesebatına uyumlaştırmak için çeşitli adımlar attığı bir süreci ifade ettiğinden bu sürecin aday ülke üzerindeki etkilerinin nispeten daha yapısal ve belirgin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Fiili Müzakere süreci, Türkiye'nin politik, ekonomik, finansal durumunda ve bu unsurlar çerçevesinde ortaya çıkabilecek riskler üzerinde de etkileri olması beklenen bir süreçtir.

Bu çalışmada temel olarak, Türkiye'nin ilgili dönem içindeki politik risk durumu incelenmiş ve gerek AB üyelik süreci gerekse de ilgili unsurların

yapısal durumları itibariyle Türkiye ile kıyas edilebilecek olan AB üyesi ülkelerle karşılaştırma yapılmıştır. Söz konusu ülke grubu olarak AB'nin beşinci genişleme döneminde AB üyesi olan ve çoğunluğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan merkezi ve doğu Avrupa ülkeleri seçilmiştir. Türkiye'nin ve bu ülkelerin politik, ekonomik ve finansal risk durumları belirli bir dönem için incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Dönem olarak Türkiye'nin fiili müzakere sürecine başladığı ve beşinci genişleme döneminin büyük çoğunlukla tamamlandığı 2007-2019 yılları seçilmiştir. 2019 yılında dönemin sonlandırılması ise incelenen verilerin ilgili tüm ülkeler için sağlıklı ve eksiksiz bir şekilde elde edilmesi amacına yöneliktir.

Çalışmada politik risk görünümü, Dünya Bankası tarafından yayınlanan ve altı bileşenden oluşan Yönetim Göstergeleri (Governance Indicators) dikkate alınarak incelenmiştir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan bu altı yönetim göstergesi ise Yolsuzluğun Kontrolü, Hükümetin Verimliliği, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması, Düzenleyici Kalite, Hukuk Devleti, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirliktir. Bu göstergelere ait detaylı bilgilere tez içerisinde yer verilmiştir.

Çalışmada incelenen dönem olan 2007-2019 arası yıllar için Türkiye'nin ve seçili AB üyesi ülkelerin politik risk durumu Yolsuzluğun Kontrolü, Hükümetin Verimliliği, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması, Düzenleyici Kalite, Hukuk Devleti, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik bileşenlerinden oluşan Dünya Bankası Yönetim Göstergeleri incelendiğinde, Türkiye'nin incelenen politik risk alt bileşenlerinin tamamında araştırmaya dâhil edilen on dört ülke arasında sıralama olarak hep son üç ülke arasında olduğu görülmüştür. Yolsuzluğun Kontrolünde on ikinci sırada, Hükümetin Verimliliğinde on ikinci sırada, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmamasında on dördüncü sırada, Düzenleyici Kalitede on dördüncü sırada, Hukuk Devleti hususunda on üçüncü sırada ve İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik de ise on dördüncü sırada olduğu görülmüştür. Dünya Bankasının Yönetim (Yönetişim) Göstergeleri için oluşturduğu endeks -2,5 ile +2,5 arasında puanlanmaktadır. Türkiye'nin incelenen on üç yıllık ortalaması göz önüne alındığında Yolsuzluğun Kontrolü bileşeninde puanı -0,05266, Hükümetin Verimliliği bileşeninde

puanı 0,23496, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması bileşeninde puanı -1,23442, Düzenleyici Kalite bileşeninde puanı 0,25283, Hukuk Devleti bileşeninde puanı -0,05163, Hesap Verebilirlik bileşeninde ise puanı -0,34578 olarak gözlemlenmiştir.

Yolsuzluğun Kontrolü bileşeninde genel itibarla bir düşüş, Hükümetin Verimliliği bileşeninde 2016 yılına kadar daha stabil bir seyir var iken 2016 sonrası düşüş, Siyasi İstikrar ve Şiddet / Terörizmin Olmaması bileşeninde iniş çıkışlar olmakla beraber genel itibarla düşüş, Düzenleyici Kalite bileşeninde 2014 sonrası belirgin bir düşüş, Hukuk Devleti bileşeninde 2016 sonrası belirgin bir düşüş, Hesap Verebilirlik bileşeninde ise 2016 sonrası belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu veriler ışığında Türkiye'nin Dünya Bankası Yönetim Göstergelerine göre seçili ülkelere göre genel anlamda politik olarak görece daha riskli olduğu söylenebilir.

2007-2019 dönemi için incelenen on yedi alt bileşen bağlamında araştırmaya dâhil edilen on dört ülke içerisinde Türkiye; politik risk alt bileşenlerinin üçünde sonuncu, birinde on üçüncü, ikisinde on ikinci, ekonomik risk alt bileşenlerinin ikisinde sonuncu, ikisinde on ikinci, birinde on birinci, birinde ikinci, birinde birinci, finansal risk alt bileşenlerinin üçünde sonuncu, birinde birinci ülke olmuştur. Veriler genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye 2007-2019 dönemi için seçili ülkeler arasında risk görünümü en yüksek ülke konumundadır. İncelenen alt bileşenlere göre ise ekonomik risk alt bileşenlerinde, politik ve finansal risk alt bileşenlerine kıyasla nispeten daha başarılı performans sergilediği görülmektedir. İncelenen seçili AB ülkelerinin bu hüküm ve kriterlere uyum sürecinde daha başarılı performans gösterdikleri görülmektedir. AB tam üyelik yolunda fiili müzakere sürecinde olan Türkiye'nin de eksik kriterleri yerine getirmesinin çalışmaya konu olan risk görünümleri üzerinde olumlu etki yaratması beklenmektedir.

Çalışmamızın elde edilen veriler ışığında net gözlemlenebilir sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir. Bu çalışmamızın ileride yapılacak olan diğer akademik çalışmalar için bir örnek teşkil etmesi ve farklı dönemler için farklı risk unsurlarının gözlem ve kıyas yoluyla incelenerek çeşitli sonuçlara varabilecek yeni çalışmalara yol açması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

AKDEMİR, E. (2017). Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 9-38.

ALPER, A. E. (2018). BRICS-T Ülkelerinde Politik İstikrar Ve Ekonomik Performans İlişkisi Üzerine Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 9(1), 49-56.

AYAYDIN, H., PALA, F., & BARUT, A. (2016). Ülke riskinin hisse senedi getirisine etkisi: Ampirik analiz. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 5(10), 66-75.

BALAN, F. (2016). Politik İstikrar Ve Devlet Harcamaları İlişkisi: 1986-2013 VAR Analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 519-537.

BİÇEN, Ö. F. (2020). Politik istikrar ekonomik büyümeyi sağlamada yeterli bir faktör müdür? Brıcsst ülkeleri üzerine bir inceleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 119-139.

BİLSON, C. M., BRAİLSFORD, T. J. ve HOOPER, V. C. (2002). The Explanatory Power of Political Risk in Emerging Markets, *International Review of Financial Analysis*, 11, ss. 1-27.

BOZKURT, E. (2018). Son Gelişmeler Işığında Türkiye’de Avrupa Birliği Algısı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 267-288.

CHERİAN, J. A. ve PEROTTİ, E. (2001). Option Pricing and Foreign Investment under Political Risk, *Journal of International Economics*, 55, ss. 359- 377.

ÇÖMLEKÇİ, M. F., & BAHADIR, N. H. (2020). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri ve Seçim Gündemlerinde Medyada Türkiye Söylemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1130-1141.

DEMEZ, S., TURAN, İ. & KIZILKAYA, F. (2019). NIC Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 485-499.

DEMİRTAŞ, G. ve AKÇAY, S. (2006). Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Kanıt, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Vol. 8, No. 2, ss. 15-34.

ELA, M. (2020). Türkiye’de Politik Devir ve Devlet Borçları İlişkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3110-3133.

ERB, B. C., HARVEY, R. C., & VİSKANTA, E. T. (1996). Political Risk, Economic Risk And Financial Risk. *Financial Analysts Journal*, 52(6), 29-46.

ERHAN, Ç., & AKDEMİR, E. (2016). Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılım Muhasebesi 2005-2015. *Bilig*, (78), 7-35.

ERKAL, G., AKINCI, M., & YILMAZ, Ö. (2015). Politik İstikrarsızlık ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi/Relationship of Political Rights And Corruption: A Panel Data Analysis. *Ege Akademik Bakış*, 15(3), 327.

GÜLCAN, Y., AKGÜNGÖR, S. & KUŞTEPELİ, Y. (2020). 2023 Hedefleri Kapsamında 15 Temmuz Darbesinin Türkiye Ekonomisine Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(15 Temmuz), 107-131.

HASSAN, M. K., MARONEY, C. N., EL-SADY, H. M., & TELFAH, A. (2003). Country Risk And Stock Market Volatility, Predictability, And Diversification In The Middle East And Africa. *Economic Systems*, 27(1), 63-82.

KAKIŞIM, C., & ERDOĞAN, S. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve 15 Temmuz Darbe Girişimin Ardından Yaşanan Gelişmeler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 399-420.

KAMACI, A. (2019). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 20 OECD ülkesi için panel veri analizi. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 75-85.

KARA, E., & KARABIYIK, L. (2015). The Effect Of Country Risk On Stock Prices: An Application In Borsa İstanbul. Suleyman Demirel University The Journal Of Faculty Of Economics And Administrative Sciences, 20(1), 225-239.

KARA, F. (2006). Ülke Riskinin Finansal Piyasalara Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

KARTAL, G., & ÖZTÜRK, S. (2018). Orta Doğu ülkelerinde politik istikrarsızlık, enerji güvenliği ve ekonomik büyüme ilişkisi.

KAVAZ, İ. (2021). The Energy Equation in the Eastern Mediterranean. *Insight Turkey*, 23(1), 139-160.

KAYA, E. (2015). Ülke Riskinin Yabancı Portföy Yatırımları Üzerindeki Etkisi. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 29(4).

KAYA, H. P. (2019). Politik ve Finansal Riskin BİST İmalat Sektörünün Performansı Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 30-45.

KILIÇ, B. & KESER, A. (2020). Avrupa Birliği'ne Üye Ve Aday Ülkelerde Yönetişim İle Ekonomik Veriler Arasındaki İlişki. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(1), 265-279.

KIRBAŞOĞLU, F., & TÜFEKÇİ, Ö. (2019). Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçler Politikası: BRICS ve MIKTA Ülkelerinin Meydan Okumaları. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 39-70.

KÖK, R., EKİNCİ, R. & YALÇINKAYA, A. E. A. (2017). Ülke Riski Bileşenlerinin Reel Sektör Üzerindeki Etkisi: Azerbaycan-Kazakistan-Rusya ve Türkiye Örneği. *Bilig*, (83), 281-302.

KUTLU, Ö., KAHRAMAN, S., & DİNÇER, S. (2019). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikalarının Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 1-14.

LE, Q. V. & ZAK, P. J. (2006). Political Risk And Capital Flight, *Journal Of International Money And Finance*, Volume 25, Issue 2, s. 308-329.

OĞUZ, İ. H. (2019). Politik İstikrar ve Çevresel Sürdürülebilirlik. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-11.

ORAL, İ. O. & YILMAZ, C. (2017). Finansal ve Politik Risk Endeksinin Bist Sınai Endeksi Üzerindeki Etkisi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 33(33), 192-202.

ÖCAL, A. T. (2018). Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri Sürecinde Türkiye'de Sosyal İçerme Uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 80, Ekim 2018, s. 130-144

ÖZDEMİR, A. & SALİHOĞLU, M. (2019). Ekonomik ve Politik Faktörlerin İnsani Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 21-35.

PAKSOY, S., & KILIÇ, S. B. (2013). Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye'nin Üyelik Olasılığının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 81-96.

ŞAHİN, G., & ÖNDER, H. G. (2021). Atık yönetimi, sera gazı emisyonları ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(112), 194-216.

ŞAHİN, G. , TAKSİM, M. A. & YİTGİN, B. (2021). Effects of the European Green Deal on Turkey's electricity market . *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* , 4(1) , 40-58.

ŞAHİN, H. (2019). Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye'nin Üyelik Olasılığının Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Ana Bilim Dalı*, Adana

ŞANLISOY, S. (2020). Türkiye'de Politik İstikrarsızlık İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. *Bilig*, (92), 85-114.

TAŞ, R. (2020). Türkiye-Avrupa Birliği Müzakerelerinde Kıbrıs Sorununun Etkisi ve Bugünkü Durum. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 43-54.

TOPALOĞLU, E. E., & KORKMAZ, T. (2021). Politik Riskin Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Pay Piyasası Endeks Getirilerine Etkisi: G7 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Verimlilik Dergisi*, (1), 97-115.

TUTAL, O. (2014). Ekonomik Gelişme Ve Doğal Kaynakların Laneti İlişkisi: Politik İstikrar Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, İstanbul.

TÜRE, H., GÖKTEN, S. & BAŞER, F. (2016). Politik Risk ve Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesinde Kapsamlı Bir Yaklaşım. *İşletme Araştırmaları Dergisi/Journal of Business Research-Türk*, 8(4), 187-201.

YALÇINKAYA, Ö. & KAYA, V. (2017). Politik İstikrarın/İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerinde Bir Uygulama 1996-2015. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 277-298.

YAPRAKLI, S., & GÜNGÖR, B. (2007). Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100 Endeksi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(02), 199-218.

YAŞA, A. A., ŞANLISOY, S., & Özen, A. (2020). Bütçe Tutarlılığı ile Politik İstikrarsızlık İlişkisi: Türkiye'de 1984-2018 Dönemi Analizi. *Sosyoekonomi*, 28(44), 337-354.

YILMAZ, A. (2019). Politik İstikrar Endeksi – Ekonomik Göstergeler Arasındaki Etkileşim: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler İçin Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı*, İstanbul.

YÜCESAN, M. & YAĞIŞ, O. (2019). Ekonomik Finansal Ve Politik İstikrarın İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Ve Nedensellik Analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(2), 153-165.

İNTERNET KAYNAKLARI

AB Bakanlığı. (2019). AB'ye Genel Bakış. Erişim Adresi https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf, Erişim Tarihi: 09/01/2021

AB Bakanlığı. (2019). Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum. Erişim Adresi https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html, Erişim Tarihi: 22.01.2021.

AB Bakanlığı. (2019). Müzakere Sürecine İlişkin Sıkça Sorular. Erişim Adresi https://www.ab.gov.tr/muzakere-surecine-iliskin-sikca-sorular-sorular_44460.html, Erişim Tarihi: 22.01.2021.

AB Bakanlığı. (2019). Tarama Süreci. Erişim Adresi https://www.ab.gov.tr/tarama-sureci_38.html Erişim Tarihi: 25.12.2021

Dünya Bankası. (2021). Governance Indicators. Erişim Adresi <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> Erişim Tarihi: 25.12.2021

Öz Yazılım LTD. ŞTİ. (2021). Politik Risk Yönetimi ve Anlaşmalar. Erişim Adresi

<http://www.ozyazilim.com/ozgur/marmara/uluslararasi/politikrisk.htm>, Erişim Tarihi: 07.09.2021.

The PRS Group. (2012). International Country Risk Guide Methodology. Erişim Adresi <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf>, Erişim Tarihi: 14/09/2021.

2018 Active Ageing Index, Analytical Report (2019). Erişim adresi: https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/Stakeholder_Meeting/ACTIVE_AGEING_INDEX_TRENDS_2008-2016_web_cover_reduced.pdf (Erişim tarihi 01.09.2021)

AK, Muammer, KÖZLEME, Olgun, "Yaşlı yoksulluğu", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, Sa. 2, 2017, s. 197-208.

AKDEMİR, Nuran, ÇINAR, Fatma İlknur, GÖRGÜLÜ, Ülkü, "Yaşlılığın algılanması ve yaşlı ayrımcılığı", Türk Geriatri Dergisi, C. 10, Sa. 4, 2007, s. 215-222.

AKSOY, Aybala Demirci, "Bireylerin aktif yaşlanmaya ilişkin görüşleri", Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, C. 8, Sa. 2, 2015, s. 54-62.

ALTIN, Zeynep, "Covid-19 pandemisinde yaşlılar", Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, C. 30, Sa. 2, 2020, s. 49-57.

AYDIN, İpek, TÜTÜNCÜ, Özkan, "Pandemi Sürecinde Yaşlılık ve Rekreasyon", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, C. 32, Sa. 1, 2021, s. 100-105.

BAĞDOĞAN, Selver Yıldız, "Yaşlılara yönelik sosyal politikalar", içinde Aysen Tokol ve Yusuf Alper (Eds), Sosyal Politika, Dora Yayınları, Bursa 2020, s. 453-472.

BAŞYİĞİT, Raziye (2019). Demografik Yapı İçinde Yaşlı Nüfusun Görünümü ve Aktif Yaşlanma Yaklaşımı Perspektifinde Politika Örnekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BENLİ, Abdurrahman, YENİHAN Bora, "Yoksulluğun kavramsal çerçevesi", İçinde Gökçe Cerev ve Bora Yenihan (Eds), Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, Dora Yayınları, Bursa 2018, s.1-14.

BOZKIR SERDAR, Aysu, "Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'de Sosyal Politika", içinde Aysen Tokol ve Yusuf Alper (Eds), Sosyal Politika, Dora Yayınları, Bursa 2020, s. 1-73.

ÇİFÇİLİ, Serap, "Aktif yaşlanma: fiziksel boyut", The Journal of Turkish Family Physician, C. 3, Sa. 1, 2012, s. 6-12.

ÇOLAK, Murat, ÖZER, Yunus Emre, "Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal Ve Yerel Düzeydeki Analizi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.14, Sa. 55, 2015, s. 115-124.

DANIŞ, Didem, "Nüfus ve Toplum", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2021. Erişim adresi: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/nufus_ve_toplum.pdf (Erişim tarihi: 01.01.2022)

DANIŞ, Mehmet Zafer, "Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık Ve Yoksulluk Durumları Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar", Toplum ve Sosyal Hizmet, C. 20, Sa.1, 2009, s. 67-84.

DEMİREL, Aykut Can, SÜTÇÜ, Semih, "Covid-19 Salgınında Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Hizmetlerin Değerlendirilmesi", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C. 17, Sa. Pandemi özel sayısı, 2021, s. 3641-3675.

DENİZ, Bülent, KILIÇASLAN, Çiğdem, KOŞAN, Fulya, “Rekreasyonel Olanaklara Yönelik Beklentilerin Sağlıklı Kentler Yönüyle İrdelenmesi, Aydın Kenti Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 3, Sa. 2, 2019, s. 79-89.

DONALDSON, Jean M., WATSON Roger, "Loneliness in elderly people: an important area for nursing research" Journal of advanced nursing, C. 24, Sa. 5, 1996, s. 952-959.

ESER, Burçin, KÜÇÜK Saniye, “Yaşlanan nüfus, sorunlar ve politikalar: Türkiye için bir değerlendirme”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, C. 12, Sa. 2, 2021, s. 541-556.

FOSTER, Liam, WALKER, Alan, “Gender and active ageing in Europe”, European Journal of Ageing, C. 10, Sa. 1, 2013, s. 3–10.

GÖK, Mertcan, ÖCAL, Aslan Tolga, "Sağlıklı, Güvenli ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma: Almanya ve Türkiye Karşılaştırması", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 9, Sa. 1, 2020, s. 43-66.

GÖKBUNAR, Ali Rıza, KOÇ, Özgür Emre, “Demografik Değişimlerin Sosyal Güvenlik Kurumlarına Etkisi ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumlarının Mali Yapısının Analizi”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, Sa. 1, 2009, s. 15-34.

GÖRGÜLÜ, Ülkü, AKYAR, İmatullah, AKDEMİR, Nuran, SUN KAPUCU, Sevgi, “Dünyada ve Ülkemizde Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar”, Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, C. 56, Sa. 1, 2010, s.30-33.

GÜRSOY ÇUHADAR, Seyran (2019). Türkiye’de Demografik Dönüşüm ve Aktif Yaşlanma İlişkisi: Kocaeli Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

GÜRSOY ÇUHADAR, Seyran, “Yaşlanan Nüfusa Çözüm Önerisi Olarak Aktif Yaşlanma Yaklaşımı: Eleştiriler ve Olası Endeks için Türkiye Önerileri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sa. 79, 2020, 361-397.

HEID, Allison R, CARTWRIGHT, Francine, WILSON-GENDERSON, Maureen, PRUCHNO, Rachel, "Challenges Experienced by Older People During the Initial Months of the COVID-19 Pandemic", *The Gerontologist*, C. 61, Sa. 1, 2021, s. 48-58.

İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Arzu, "Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları", *Aile ve Toplum*, C. 2, Sa. 9, 2005.

KAÇAN, Havva, DİBEKLİ Eşref, AKKAN Kübra, "Toplumda Yaşayan Bireylerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Düzeylerinin İncelenmesi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, C. 11, Sa. 2, 2018, s. 8-15.

KALINKARA, Velittin, KALAYCI Işıl, "Aktif Yaşlanma ve Sağlıklı Yaşam için Güçlendirme Becerileri", *İçinde Deniz SAY ŞAHİN (Ed.), Etik Yönleri ile Yaşlılık ve Yaşlanma*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2020, s. 33-68.

KARAALİ, Gizem Burcu (2017). *Türkiye'de Yaşlı Refahına İlişkin Uygulamaların Aktif Yaşlanma Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KARAKUŞ, Bülent, "Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu", *Ertem Basım Yayın Dağıtım*, Ankara, 2018.

KIM, Oksoo, "Predictors of loneliness in elderly Korean immigrant women living in the United States of America", *Journal of Advanced Nursing*, C. 29, Sa. 5, 1999, s. 1082-1088.

KING'S College London (2020). New research identifies those most at risk from 'long COVID'. <https://www.kcl.ac.uk/news/study-identifies-those-most-risk-long-COVID> (Erişim tarihi: 04.01.2022)

KOÇAK, Orhan, "Sosyal Politika ve Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Politikaları", içinde Orhan Koçak (Ed.), *Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notları 2021, s. 347-370. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/yasli_bakimi_onlisans_ao/aktif_ve_saglikli_yaslanma.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2022)

KUL PARLAK, Nurgün, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma", içinde Orhan Koçak (Ed.), *Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notları 2021, s. 167-193. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/yasli_bakimi_onlisans_ao/aktif_ve_saglikli_yaslanma.pdf (Erişim tarihi: 10.02.2022).

KURTKAPAN, Hamza, "Aktif yaşlılık ve yerel yönetim uygulamaları: İstanbul örneği", Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, C. 2, Sa. 2, 2018, s. 38-52.

LLOYD-SHERLOCK, Peter, EBRAHİM, Shah, GEFFEN, Leon, MCKEE, Martin, "Bearing the brunt of Covid-19: Older people in low and middle income countries", BMJ, 368, 2020.

MAHASE, Elisabeth, "Covid-19: What do we know about "long covid"?" BMJ, 370, 2020.

ÖZMETE, Emine, "Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Araştırması", T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016, Erişim adresi: <http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2019/05/T%C3%9CRK%C4%B0YE-AKT%C4%B0F-VE-SA%C4%9ELIKLI-YA%C5%9ELANMA-ARA%C5%9ETIRMASI-kitap.pdf> (Erişim tarihi: 05.10.2021)

RANTANEN, Taina, ERONEN, Johanna, KAUPPINEN, Markku, KOKKO, Katja, SANASLAHTI, Sini, KAJAN, Niina, PORTEGIJS, Erja, "Life-Space Mobility and Active Aging as Factors Underlying Quality of Life Among Older People Before and During COVID-19 Lockdown in Finland-A Longitudinal Study", The Journals of Gerontology: Series A, C. 76, Sa. 3, 2021, s. 60-67.

ROWE, John W, KAHN, Robert L, "Successful aging", The gerontologist, C. 37, Sa. 4, 1997, s. 433-440.

SMITH, Matthew Lee, STEINMAN, Lesley E, CASEY E. A., "Combating social isolation among older adults in a time of physical distancing: the COVID-19 social connectivity paradox", Frontiers in public health, C. 8: 403, 2020, s. 1-9.

ŞEKER, Aziz, KURT, Gökhan, "Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları", Nüfusbilim Dergisi, Sa. 40, 2018, s. 7-30.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (T.C. AÇŞHB) (2020a). Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf> (Erişim tarihi: 12.11.2021).

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (T.C. AÇSHB) (2020b). Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirme Rehberi-VI. Erişim adresi: <https://aile.gov.tr/media/46206/rehber-eyhgm-65-yas-uzeri-yasli-lar-ve-kronik-hastalara-yonelik-koronavirus-bilgilendirme-rehberi.pdf>, (Erişim tarihi: 19.12.2021).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2011). 2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesiller Arası Dayanışma Hakkında Bilgi Notu, Ankara, Erişim adresi: https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20C4%B0%20stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf (Erişim tarihi: 02.12.2021)

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (T.C. Başbakanlık DPT) (2007). Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Ankara. Erişim adresi: <https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/34232/0/turkiyede-yasli-larin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-planipdf.pdf> (Erişim tarihi 04.09.2021)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> (Erişim tarihi 04.09.2021)

T.C. Sağlık Bakanlığı (2015). TÜRKİYE SAĞLIKLI YAŞLANMA EYLEM PLANI ve UYGULAMA PROGRAMI 2015-2020. Ankara. Erişim adresi: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/508> (Erişim tarihi: 05.09.2021)

TÜİK (2020). İstatistiklerle Yaşlılar-2019. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=4Istatistiklerle-Yaslilar-2019-33712> (Erişim tarihi: 15.12. 2021).

TÜRK, Ahmet, “Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde yaşlılara yönelik uygulamalar ve yaşlıların psiko-sosyal durumu üzerine bir değerlendirme”, SOSYAL HİZMET “SOCIAL WORK”, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, Temmuz-Aralık, 2020, s. 35-46.

Uluslararası Çalışma Örgütü Araştırma Notu (ILO) (2021). “İkinci Dalga COVID-19 Önlemlerinin Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Erişim adresi: https://www.ilo.org/ankara/publications/research-papers/WCMS_775756/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 01.11.2021)

UMUTLU, Selin, EPİK, Meryem Tekin, “Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Sosyal Politika Uygulamaları”, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, C. 11, Sa. 1, 2019, s. 29-43.

UNECE (2016), "The Active Ageing Index Pilot Studies for Serbia and Turkey, UNECE Population Unit"

UNECE (2019). AAI in brief. <https://statswiki.unece.org/display/AAI/I.+AAI+in+brief> (Erişim tarihi: 01.09.2021)

UNECE (2021). Active Ageing Index. <https://unece.org/population/active-ageing-index> (Erişim tarihi: 01.09.2021)

United Nations (UN) (2015). World Population Ageing 2015, Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf, (Erişim tarihi: 02.01.2022)

United Nations (2019). World Population Prospects 2019 Volume II: Demographic Profiles. Erişim adresi: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf, (Erişim tarihi: 04.01.2022)

URHAN, Gülcan, ARSLANKOÇ, Sinem, "COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği", Çalışma ve Toplum, C. 2, Sa. 69, 2021, 945-980.

UYANIK, Yücel, "Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus Ve Sosyal Politika", İş ve Hayat, C. 3, Sa. 5, 2017, s. 67-100.

ÜNAL, Vehbi, "Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Düşüncesini Değiştiren Olgular-Toplumsal Yaşamın Kıyısında Kalan Yaşlılar", Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 43, Sa. 2, 2019, s. 275-298.

WALKER, Alan, "A strategy for active ageing", International social security review, C. 55, Sa. 1, 2002, s. 121-139.

WHO (2002a). Active Ageing A Policy Framework, Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim tarihi: 09.10. 2021)

WHO (2002b). Global Chronic Disease Burden - 1990-2020. Erişim adresi: https://www.who.int/dietphysicalactivity/media/en/gsdoc_principles_charts.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2022)

WHO (2020a). Coronavirus disease (COVID-19): Risks and safety for older people, Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-risks-and-safety-for-older-people> (Erişim tarihi: 14. 12. 2021).

WHO (2020b). Sağlıklı Yaşlanmanın 10 yılı, Erişim adresi: <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing> (Erişim tarihi: 10.12.2021)

WHO (2020c). The 2030 Agenda for Sustainable Development and the UN Decade of Healthy Ageing 2021-2030, Erişim adresi: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/2021-dha-docs/decade-connection-series-agenda2030.pdf?sfvrsn=3a9895e7_1 (Erişim tarihi: 09.12.2021)

World Bank (2019), “Life expectancy at birth, total (years)”, Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> (Erişim tarihi: 02.01.2022)

YAĞCIOĞLU, Recep, “Sağlıklı Yaşlanma ve Sosyal Hizmetler”, The Journal of Turkish Family Physician, C. 3, Sa. 1, 2012, s. 30-38.

YANG, Peishan, LIN, Shan-Ju, “Digital aging as an essential component of active aging: A literature review”, International Journal of Liberal Arts and Social Science, C. 7, Sa. 4, 2019, s. 113-132.

YILDIZ, Esra (2021). “Yaşlı Dostu Kentler ve Covid- 19 Sürecinde Yerel Yönetim Faaliyetleri”, International Marmara Social Sciences Congress (Autumn) 2021 Proceedings Book, s. 59-68.

YILMAZ, Tuncay, “Çalışan Yoksulluğu”, İçinde Gökçe Cerev ve Bora Yenihan (Eds), Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla, Dora Yayınları, Bursa, 2018, s.185-202.

A NEGLECTED CONCEPT RELATED TO BUSINESSES: WORKPLACE BOREDOM PROBLEM

Sezin AÇIK TAŞAR¹

Özcan DEMİR²

Geliş Tarihi: 28/05/2022

Kabul Tarihi: 21/09/2022

ABSTRACT

Workplace boredom is one of the major problems facing businesses today. An employee who is physically in workplace but unable to use his/her full potential due to boredom problem, experiences loss of motivation, loss of working enthusiasm in that workplace and this can have negative consequences that can be costly for the businesses. Potential health problems, increase in intention of quitting from job, increase in the stress level and inefficiency are among the negative consequences of workplace boredom. For these reasons, the problem of boredom is a negative situation that renders the employee ineffective and pushes her to work below his/her capacity. In this study, a general informing about workplace boredom problem was made, the typology of the boredom experience was explained. In the following parts of the study, factors that caused the workplace boredom problem were mentioned. According to the important studies conducted on the subject in the literature, it has been observed that the most prominent cause of boredom problem is that the assignments given to the employee does not force the employee enough. On the other hand, another detail included in the study is the research in which the professions of law and project management, which are considered as the occupational group in which the employees have the most boredom problems, were determined. Moreover, in the study, the strategies in order to cope with this problem were stated. A related literature study was compiled. In the last part of the study, the suggestions of the managers and employees about the boredom problem were presented. This study contributes to the literature on employee well-being by extending the current knowledge on workplace boredom.

Keywords: Workplace Boredom, The Reasons of Workplace Boredom, The Strategies to Cope with Workplace Boredom

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykoz Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, sezinaciktasar@beykoz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0406-7734

² Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, odemir@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9382-6781

İşletmelerin İhmal Ettiği Bir Kavram: İşyerinde Can Sıkıntısı Sorunu

ÖZET

İşyerinde can sıkıntısı günümüzde işletmelerin yüzleştiği büyük problemlerin başında gelmektedir. İşyerinde can sıkıntısı sorunu sebebiyle fiziksel olarak işyerinde bulunduğu halde sahip olduğu tüm potansiyelini kullanamayan bir çalışan motivasyon kaybı yaşar, o işyerinde çalışma hevesini kaybeder ve bu da işletmeler için önemli ölçüde maliyetli olabilecek negatif sonuçlara sebebiyet verebilir. Oluşturacağı negatif sonuçlara örnek olarak çalışanın yaşayabileceği sağlık sorunları, çalışanın işten ayrılma niyetinin artması, stres seviyesinin artması ve çalışanın yaptığı işte verimsizlik yaşaması sayılabilir. Bu sebeplerden dolayı, can sıkıntısı problemi çalışanı etkisiz kılan ve sahip olduğu kapasitenin altında çalışmaya iten olumsuz bir durumdur. Bu çalışmada, işyerinde can sıkıntısı sorunuyla alakalı genel bilgilendirme yapılmış, can sıkıntısı deneyiminin tipolojisi anlatılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise can sıkıntısı sorununa neden olan faktörlerden bahsedilmiştir. Literatürde konuyla ilgili yürütülmüş önemli çalışmalara göre en göze çarpan can sıkıntısı problemi sebebi çalışana verilen sorumluluğun çalışanı yeterince zorlamaması sonucu olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan, çalışmada yer verilen bir diğer detay ise, çalışanlarının en çok can sıkıntısı problemi yaşadığı meslek grubu olarak değerlendirilen hukuk ve proje yönetimi mesleklerinin tespit edildiği araştırmadır. Ayrıca çalışmada, önemli negatif sonuçlara neden olabilecek can sıkıntısı problemi ile başa çıkma stratejilerine yer verilmiştir. Konuyla alakalı bir literatür çalışması da derlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, yöneticilerin ve çalışanların işyerinde can sıkıntısı sorunu konusunda çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çalışma, iş yerinde can sıkıntısı problemi ile ilgili mevcut bilgileri genişleterek çalışan refahı konusunda literatüre katkı yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşyerinde Can Sıkıntısı, İşyerinde Can Sıkıntısının Nedenleri, İşyerinde Can Sıkıntısı ile Başa Çıkabilme Stratejileri

INTRODUCTION

Boredom at workplace is a frequently encountered problem for most of the people and it draw the attention since it has been commonly discussed in the literature. Especially, permanent boredom can have costly and unnecessarily results for both the employee and the company. An employee who has a boredom problem can easily feel himself/herself under pressure, not focus on his/her duties and his/her efficiency and motivation can decrease. These undesirable consequences due to boredom problem can give the employee the feeling of not working at all. The company also spends an additional cost due to the uncompleted works of the unmotivated employee.

According to a study result among employees, it has been noticed that between 15% and 87% of participants stated that they were bored at work from time to time (Fisher, 1993; Hooff and Hooff, 2016:209). Boredom at workplace can be defined as a negative, unpleasant, and unsatisfying emotion that renders the person ineffective, implying that employees' work activities have a negative intrinsic value (Mikulas and Vodanovich, 1993:5). In this respect, boredom differs from other negative feelings, since it can cause the work of the employee to be felt unnecessary.

Moreover, it has been defined as non-work related presenteeism is a growing cause for companies, especially for the ones which are in global competitive environment required highly efficient and productive employees (D'Abate and Eddy, 2007:367). It means an employee can be at the workplace physically but are not interest in work-related responsibilities. He/she only focuses on personal activities such as checking personal e-mails, shopping etc. It is caused due to the lack of motivation, lack of interest at work and job boredom.

Especially in recent years, boredom at workplace and some of the costs that can be caused by boredom problem were given importance by companies. According to the study of Malachowski in 2005, it has been observed that approximately one third of 10.000 American employees deal with their personal affairs because of getting bored at their workplaces. This loss of time's cost has been calculated as over 750 million USD (Malachowski, 2005)

In literature, many studies have reached the origin of the boredom problem at workplace was much more complex than the monotony of work.

For instance, according to some studies, employees with high qualifications more than the job required get occasionally bored at workplace rather than just having a monotonous job. Economic recession has also increased the level of boredom at workplace, it was observed that highly educated employees have to accept to work in jobs below their qualifications in economic recession (Rosenwald, 2008).

Boredom-themed studies conducted in Turkey focused on the problem of boredom experienced by different student groups from primary school to university education. It has been discussed that students have trouble focusing on their lessons together with the problem of boredom and that this may negatively affect their academic success. Although the subject is handled through students in Turkey, the fact that there are studies on employees experiencing boredom at work in the literature may cause businesses that add strength to the country's economy to get more productive results with concentrated employees.

The aim of this study is investigating the boredom concept and its typology, discussing the reasons behind workplace boredom of employees' and determining the methods of coping with boredom problem. A literature review was also conducted on boredom at workplace. At the last part of the study, recommendations are stated on how workplaces can be transformed into desirable places.

1. CONCEPT OF BOREDOM

1.1. What is Boredom and Work-related Boredom?

In western cultures, the concept of boredom can be defined as having nothing to do. In other words, boredom can be described as not concentrating on a duty due to lack of interest. According to Fisher (1993), the concept of boredom is an unpleasant and temporary emotional condition that a person experiences an extensive lack of interest and difficulty concentrating on the current activity.

According to organizational psychology, work-related boredom is generally related to status and personal characteristics components. Boredom arising from status component explains a temporary condition that is affected by the external factors, whereas boredom arising from personal characteristics

is a permanent condition that is affected by a person's innate characteristics. The concept of boredom at workplace is an unmotivated condition that is prevented by changing and improving the workplace features (Harju et al., 2014:911).

In other words, boredom is an undesirable status which prevents people to focus on their responsibilities. The employee who is bored at work cannot focus on his/her duties or makes an extra effort to focus on. Since boredom can cause significant problems such as job dissatisfaction, resignation, decrease of job performance, it needs to be given importance.

Boredom at workplace can be both a temporary situation or a long lasting situation that is finished with resignation. Between 30% and 90% of adults in America can experience boredom problem in their daily lives. This ratio has increased between 91% and 98% among teenagers (Sturt and Nordstrom, 2018). In addition to this, due to the boredom problem, employees who do not concentrate on their duties can have a negative impact on their organizational efficiency such as income reduction, undesirable work results. Because of this reason, employers need to detect the reasons behind the boredom problem at workplace for employees and take the necessary precautions.

Boredom can cause many negative results to employees. Inefficiency, depressive thoughts, stress, job dissatisfaction, absenteeism, intention of leaving the employment are most common ones (Hooff and Hooff, 2016:210). On the potential premises of boredom, previous studies in the literature have shown some work-related personality traits are related to boredom experience. For instance, there have been personal differences between differences of one's boredom experience and tendency to experience boredom (Vodanovich, 2003:575). Moreover, it has recently been found that the "uncontrolled" personality type, characterized by low conscientiousness, high extroversion, and high openness to experience, has higher levels of boredom (Makikangas et al., 2015:117).

1.2. The Typology of Boredom Experience

Boredom problem is stated as a hardly defined complex structure. In literature, there has been confusion on the definition, relations and reasons of the subject, because this term is used for a varying, drastically different

experience for at least two processes. For this reason, it has been studied in a typology with two main dimensions that conceptualize the boredom problem (Mael and Jex, 2015:136).

It has been researched whether the concept is permanent or temporary in the first dimension:

Temporary Boredom: Temporary boredom is used for defining the situations or experiences that sometimes cause boredom, sometimes encourage. Meetings or paperwork can be listed as temporary boredom examples.

In the problem of boredom, which is considered temporary, the situation has arisen with the presence of the factor causing the problem. If this factor is removed, the problem of boredom will also be solved. In other words, the problem of temporary boredom is not a problem that affects all aspects of a person's life. There is a concrete reason causing this problem, but this reason is not a permanent one. For example, the end-of-month paperwork that accounting interns encounter during their internship period may leave them with the problem of boredom. Another example would be a long and boring business meeting. Employees may experience boredom at these meetings. As it can be understood from the examples, the existence of a concrete reason causing boredom (paperwork, boring meeting, etc.) and the employee experience boredom temporarily, but this situation is not permanent.

Permanent Boredom: Permanent boredom is the situation that has chronic stimulus and boredom problem is continually occurred. It can be defined as permanent boredom that an employee states every aspect of his/her job as boring or an aspect of his/her job to be boring constantly.

This type of boredom problem, on the other hand, is a continuous boredom that affects all aspects of a person's life. This problem is multifaceted in people who have persistent boredom problems. In other words, the person not only has the problem of being bored in business life, but also has the problem of being bored in his private life. This problem can sometimes lead to not enjoying life and loss of purpose. Since it is not temporary, it can cause serious health problems such as depression. If the person experiencing permanent boredom cannot solve this situation on his/her own, it is important

to seek professional help so that it does not lead to more serious consequences such as depression.

It has been researched whether the concept is situational or general in the second dimension:

Situational Boredom: Situational boredom can be both temporary or permanent, however it affects only one aspect of one's life. For instance, a person can sometimes or most of the times experience boredom problem at workplace, but he/she can be happy in his/her family life. In that case, this person faces with boredom problem in one aspect of his/her life.

Situational boredom can be permanent or temporary, but it has an advantage over persistent boredom. In the permanent boredom problem, while the person has a problem of boredom in all areas of his life, the situational boredom problem affects only one aspect of the person's life, even if it is permanent. For example, a person has a problem of boredom at work, and even if this situation becomes temporary or permanent, he may be happy in his private life by not feeling the effects of boredom at work. Therefore, in the situational boredom problem, the factor causing the problem exposes the person to this problem in a way. While this negative situation may be temporary, even if it is permanent, it does not affect the whole life of the person.

General Boredom: Some conditions, such as poverty or imprisonment, may restrict people's ability of finding less boring things. This situation is defined as general boredom.

In the general boredom problem, the person is exposed to the problem of boredom thanks to some factors that are out of his control. Because of these factors, the person cannot go into a situation where he is less bored or not bored. For example, a prisoner may experience boredom because he cannot change his current situation. The person is affected by a general reason. Another example is the economic crisis. A person who loses his job due to the economic crisis may have a problem of boredom because of this general factor that is out of his control. General boredom can be temporary or permanent. If it is temporary, the person's problem can be solved more easily, while if it is permanent, it may cause bigger problems such as depression and loneliness.

The typology of boredom has shown below in Table 1:

Table 1: The Typology of Boredom

	Situational	General
Temporary	Specific boring stimulus or conditions (meetings, projects etc.)	Personal differences such as age, intelligence
	Changes in state of mind	Seeking stimulus
Permanent	Qualitative/quantitative overload in the job	Depression, loneliness
	Working below the qualitative/ quantitative capacity of the job	Resignation, failure
	Lack of purpose	
	Lack of significant jobs	

Source: (Mael & Jex, 2015:137)

According to the results obtained from Table 1, there have been four different cases. These are situational and temporary boredom, situational and permanent boredom, general and temporary boredom and general and permanent boredom (Mael and Jex, 2015:137):

Situational and Temporary Boredom: This type of boredom problem is the one that is happened occasionally and the stimulus that caused this problem is not always boring. In other words, a person who experienced this problem has not got bored in every aspect of his/her life. He/she experienced this boredom problem because of a boring stimulus. For instance, it can be considered that the employee is bored during a boring meeting, his/her mental state temporarily changes.

Situational and temporary boredom problem may be more quickly resolved than other boredom cases. There is a factor that affects the person here, a state of boredom has occurred because of this factor. However, this factor may not always cause a problem of boredom for the person. In addition, even if it creates a problem of boredom, this situation is temporary. For example, if an employee urgently needs to handle a tedious paperwork, the person will experience a feeling of boredom. But when this paperwork is over, the employee's boredom will pass, and even this boredom will not have an impact on other aspects of the employee's life.

Situational and Permanent Boredom: This type of boredom problem is permanent but it only affects one aspect of one's life. For instance, the boredom problem of an employee is permanent and can have many reasons. Among these reasons, quantitatively working under capacity due to not having so much work do, qualitatively working under capacity due to lack of stimulus, qualitatively and quantitatively overworking, lack of purpose and lack of significant task can be listed as the reasons behind this kind of boredom.

In the situational and permanent boredom problem, there is a factor that constantly affects the person in one way and creates a problem of boredom. This condition is permanent, but still does not affect all aspects of a person's life. For example, in case of layoffs due to downsizing in a workplace, more workload occurs to the remaining employees. This can cause a permanent problem of boredom to the remaining employees. However, this problem does not cause boredom in the employee's private life.

General and Temporary Boredom: This type of boredom problem can be in every aspect of a person's life, but it lasts for a while. The demographic or personal differences of people can make some people defenseless on boredom problem with respect to other people. It has been expressed that people who seek a stimulus are more likely to experience boredom problem.

In the general and temporary problem of boredom, the person is exposed to a problem of boredom in all aspects of his life. But even if it is such an effective problem, it is temporary. For example, this situation may cause boredom problems because the person is young and takes fewer tasks while working in a workplace. This situation will be effective not only in the employee's business life, but also in his private life. However, as the age of the employee gets older, the tasks assigned to him will be more content or more, and the problem of boredom experienced by the person due to this reason will also come to an end. Therefore, in this problem, even if the person's life is affected in all aspects, the problem of boredom will disappear when the causative factor is removed.

General and Permanent Boredom: This type of boredom problem is a common and chronic condition that affects most of the aspects of a person's life. In a research of Bargdill (2000) on this subject, there were people who

made boredom a habit. The results of this study have been expressed that due to the chronic boredom problem of these people, they do not complete their current tasks at work, have the intention of resignation and this problem affects every aspect of their lives. Depression, loneliness and failure feeling are the other results that are obtained from the study.

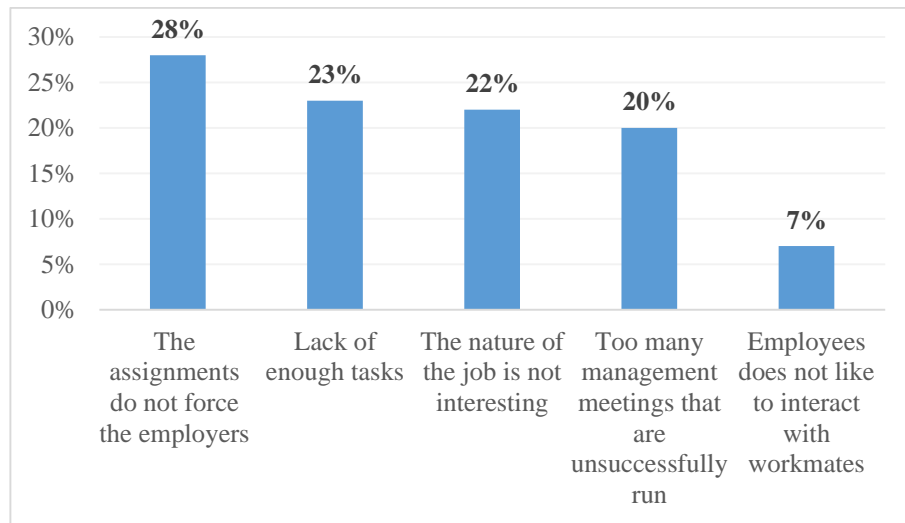
The type of boredom that can cause depression is also called existential or indifferent boredom. In this case, just as existential boredom can cause depression, having depression can also cause a feeling of existential boredom. People who can't find anything interesting often conclude that life is meaningless and get depressed (Kirby, 2022).

As different cases of boredom explained above, it is seen that stages of boredom problem are discussed. It is clear that general and permanent boredom problem has the most significant effect on people's life since it can change most of the aspects of a human being instead of one aspect such as work or personal life. In other words, general and permanent boredom is a problem that if one experiences it, his/her work life or personal life also are affected at the same time and it also not a temporary period, it also lasts much longer. Professional treatment needed to be taken in order to solve the illnesses such as depression that caused by general and permanent boredom problem.

1.3. Factors Caused Boredom at Workplace

There have been many studies in literature on the reasons behind boredom problem. One of these studies is formed from the results of a questionnaire applied to 307 senior managers and 382 employees in America in 2017. Figure 1 below is designed due to the results of this study (Kong, 2017):

Figure 1: Reasons of Boredom at Workplace

Source: (Kong, 2017)

According to the results of Figure 1, 28% of the participants of the survey stated that the assignments that are given to them do not force themselves enough, so that they thought those assignments are below their abilities, that is why they got bored. This reason is the most chosen one related to the boredom problem of the participants. The second reason caused to boredom problem is determined as lack of enough tasks for the employees during the day with 23% of the participants' opinion. Having a small amount of tasks can create a long free time, which has a negative impact on the employees.

Another important reason is that 22% of the participants did not find the nature of their work interesting enough. Employers who stated that they are doing a boring job experienced boredom problem more frequently. The routine jobs such as realizing the same responsibilities everyday did not require cognitive effort. For instance, employees had been doing the same job for a long time, lost the enthusiasm of driving them forward (Harju and Hakanen, 2016:380). Those employees believed that they were out of opportunities to improve their careers, which has created job boredom problem.

Other significant factor caused boredom at workplace is 20% of the participant employees stated that managers arranged too many meetings that were inefficiently run. It is normal for managers to hold management meetings in order to improve organizational efficiency and teamwork or share operating

results. However, it is determined that too many and long-lasting management meetings can get the employees bored and have a negative impact on the employees. The last reason obtained from the study is 7% of the participants stated that they did not like to interact with their teammates, thus they got bored more frequently.

On the other hand, there are other results listed below from the same study of Kong (2017):

- The employees participated in the survey stated that they experienced boredom problem for 10,5 hours a week, whereas managers experienced it for 6 hours a week.
- 45% of the participants stated that they got bored equally in all seasons throughout the year, 28% of the participants got bored in the winter season, 18% of the participants got bored in the summer season and 10% got bored in the spring season.
- It has been revealed that 2 out of every 5 employees participating in the study could consider changing jobs if their boredom would be permanent.

In 2018, a similar study has been done in Australia by conducting a survey to 460 managers. According to the results of this study, the factor causing highest level of boredom was determined as not having an interesting job with 44% of all participants. As to Gorton (2018) that conducted the study, having job satisfaction was related to the interest of employee's in his/her job. He stated that even though most of the jobs have monotonous and uninteresting duties, these are parts of the whole in achieving overall goal and employees need to understand this. Thus, knowing that these uninteresting duties has helped to be closer to achieve a goal prevents getting bored from the whole parts of the job (Gorton, 2018).

In addition to the reasons above, there are other reasons obtained from various studies that caused boredom problem. These reasons can be listed as (scoro.com; Date of Access:05.04.2022):

- **Repetition of work:** It is known that many jobs include repetitive tasks as nature. Repetitive tasks such as signing papers, preparing the same reports every month make the employee get bored.
- **Waste of time:** Long-lasting and ineffective business meetings make the employees digress from the topic discussed and bored. Employees think that these types of meetings are waste of time.
- **Not feeling committed to the job:** Not being committed to the job is one of the common factors among employees. There are several reasons behind not being committed to one's job. Not having an interesting and challenging job, not learning anything from the task, having a task below one's

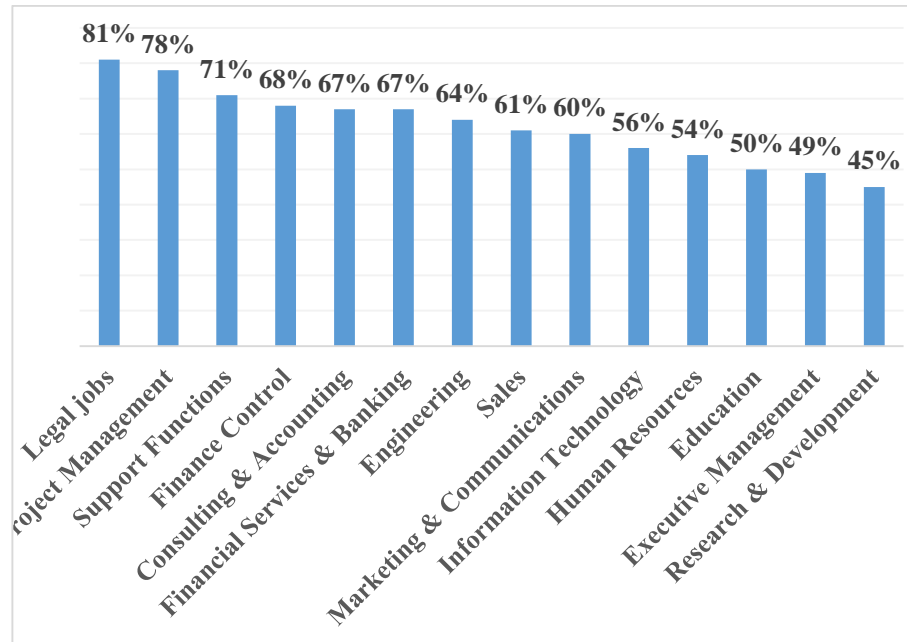
abilities are some of the reasons of not being committed the job and creating boredom problem in time.

• **Not feeling respected for the work done:** Even if the nature of the job is interesting and informative, the employee can experience boredom problem due to the feeling of not being accepted in a respectful condition as a result of the work done.

• **Employee's low contribution to the job:** Especially employees working in supporting departments in big scale companies have experienced boredom problem since they are not involved in the main departments and their work has not been counted as valuable as the ones in main departments.

Figure 2 indicates a latest study realized by Emolument, showing most boring jobs according to 1300 employees in different sectors (Emolument, 2017):

Figure 2: Most Boring Jobs

Source: (Emolument, 2017)

According to Figure 2, based on a study of Emolument, 8 out of 10 law professionals got bored due to repetitive daily tasks. On the other hand, research and development professionals having less boredom problem since the nature of the job requires constant research and dynamic work conditions (Emolument, 2017).

2. LITERATURE REVIEW

There are different ideas on the subject of boredom at workplace in literature. In general, there have been three different approaches about the subject due to the latest published studies. The first approach in literature, there are studies on the situations, especially studies on between personal prosperity and boredom, related to boredom at workplace. In the second approach on the subject in the literature, personal differences related to boredom at workplace was studied. Last approach in the literature includes the studies on managerial interventions in order to solve workplace boredom (Heijden et al., 2012:352).

Vodanovich et al. (1997) have studied on 111 students with Boredom Proneness Scale-BPS in order to evaluate boredom at workplace and personal differences. At the end of the study, it has been indicated that the students with a high tendency to boredom were significantly affected by external parameters.

Kaas et al (2011) studied on the relationship between work-related outcomes such as job satisfaction, absenteeism and Job Boredom Scale and Boredom Proneness Scale. In their study, over 292 workers in USA, it is found that participants who experienced high level of job boredom dissatisfied with the work, promotion, salary and other workers in the job. Those participants also made greater absenteeism rather than the ones with low level of job boredom.

According to the study of Ambrose et al. (2002), the factors that have decreased the motivation of employees in workplaces were investigated. Boredom was found as one of the main elements that has decreased employee motivation. While making the study, anonymous interview results obtained from mixed sample participant groups were used. At the end of the study, the most significant factors that decreased a person's motivation was injustice with 59,8%, weakness with 19,7% and boredom with 10,7%.

Game (2007) has researched how to cope with workplace boredom and whether the personal differences can change the methods of coping with boredom problem at workplace in his study. According to the results obtained from survey conducted to 212 people working in chemical companies, participants who can cope with workplace boredom, tended to use functional

dealing ways when they experienced boredom problem. This could be useful both for companies and employees. On the other hand, another result of the study were determining the participants who cannot deal with workplace boredom successfully and training those participants on developing the relevant skills can be a part of the solution for boredom problem.

In Watt and Hargis' (2010) study, the relationship between tendency to workplace boredom, subjective underemployment, perceived organizational support and work performance have been investigated. The tendency to workplace boredom, subjective underemployment and perceived organizational support data were obtained from 110 healthcare professionals. Work performance data was obtained from archive performance ratings provided by managers. According to the results of the study, it was concluded that the employees who tended to have workplace boredom problem considered themselves as not being employed adequately, not receiving enough support from their workplaces and receiving low performance ratings from their managers.

In the study of Bruursema et al. (2011), the relationships between tendency to boredom, workplace boredom and counterproductive work behavior (CWB) have been researched. In their study with over 211 participants, it was observed that people who worked in boring tasks may show counterproductive behavior. Not ignoring workplace boredom factor was recommended to the researchers who make their studies on counterproductive work behavior (CWB).

According to the study of Harju et al. (2014), the relationships between boredom at workplace and employee's health and business manner have been researched through 11.468 employees in 87 workplaces in Finland. It was determined that men under the age of 36 working in transportation, manufacturing and entertainment sectors were the people experienced the highest level of boredom problem at the workplace in the study. Moreover, in the study, it was noticed that boredom problem has triggered the resignation request, early retirement intention, deterioration of employee health and stress.

Mael and Jex (2015), have aimed to develop a testable model in order to test the premises and results of boredom problem at workplace in their

study. According to the authors, this model was necessary, since boredom problem at workplace increased although the number of boring and monotonous tasks, which were seen as the main reasons of boredom problem, decreased. According to research models, there were three main premises; personal characteristics, work environment and use of information technology; that affects workplace boredom. These premises also caused some organizational level consequences such as low job satisfaction, low employee participation and high turnover intention. However, other results obtained from the study were that traditional efforts for workplace boredom problem were not enough and for most employee boredom problem was the beginning point rather than the result of a boring task.

In 2016, Hooff and Hooff planned to get informed via their study on the processes that may affect the relationship between workplace boredom and prosperity of 106 employees from different occupations in Netherlands. In their study, the relationships between workplace boredom and low mood at the end of the workday and in the evening have been observed. At the end of the study, a positive relation was determined between the work-related boredom of the employees who put their work at the first place of their lives and low mood at the end of the workday and in the evening.

According to the study of Çelebi and Aliyev (2017), secondary school students' perception of boredom and bullying has been examined. As the result of the study, it has been investigated that the students in the bully group have the highest average in the sub-dimensions of the leisure boredom scale and in the scores obtained from the whole scale.

Şimşek et al. (2019) has made a study on college students' boredom levels in the courses taken from their university. The aim of the study is to investigate the frequency of university students experiencing boredom in their lessons, and how their boredom changed according to the lesson types, causes, resulting behaviors and coping strategies. In conclusion of the study, it has been determined that university students generally experience boredom in their lessons, students in all units have the most boredom in elective, theoretical and numerical courses, and the lessons in which boredom is experienced the least are applied courses.

Kuloğlu (2020) has performed a study on the academic success of the students through the variables of success motivation and level of boredom. According to the results of the study, a low, positive and significant relationship between the academic achievement of distance education students and their motivation for success has been found, and their motivation for success is evaluated as a significant predictor of academic success. In addition, it is also among the results that a low, negative and significant relationship between students' academic achievement and boredom levels has been found, but boredom is not evaluated as a significant predictor of academic success.

3. THE STRATEGIES OF MANAGING BOREDOM AT WORKPLACE

The strategies of managers while coping with the boredom problem of the employees that has been defined as new stress in today's business world are having a balance between jobs, taking breaks, increasing the sense of belonging in the workplace and using the time efficiently (Cleary et al., 2016:86).

3.1. Having A Balance Between Jobs

The first strategy to handle with boredom problem is having a balance between the jobs. Although there are repetitious jobs that do not force the employee in business life, there become some challenging jobs that create new opportunities to the employee. A good manager should create a balanced schedule that is formed by the combination of two different groups of jobs for his/her employees. Thus, the employee does not deal with only repetitive daily tasks and chance of experiencing boredom will decrease.

In addition to this, giving the employee the opportunity to make his/her own work schedule can be an efficient solution to have planned a balanced task routine. Hence, both the sense of belonging to the business will increase and the problem of boredom at workplace will be resolved as the employee plans his/her own work schedule.

3.2. Taking Breaks

In business world, a recommendation to the employers is creating free time periods for the employees in order to avoid boredom problem. Focusing on the work constantly, having only work-related activities can finish employees' energy level. A good manager need to take short breaks for his/her employees. For instance, a leisure activity such as concert etc. after busy season can help employees to relieve the stress. Daily short breaks also increase the concentration of employees.

3.3. Increasing The Sense of Belonging in The Workplace

Another strategy that is developed to solve the boredom problem is forming more employee-friendly workplaces. Employee-friendly workplaces are the places that make the employees felt their work is valuable and their effort have not wasted. Jobs where their employees have high level of job satisfaction are those where they feel their job is important (Powell, 2013:2178).

Since one of the factors that causing boredom problem is not feeling the task made by the employee important, managers need to make their employees felt their tasks are important and necessary for the whole work. As an efficiently working machine, all parts make significant contribution to whole machine; employees can be felt as valuable as the rest of the company. This makes a great sense of belonging in the workplace and also solve boredom problem.

3.4. Using Time Efficiently

Another strategy used to handle with boredom problem is using the time correctly and efficiently. The ability of using time efficiently gives the opportunity to the employees to make their duties in a shorter time that also saves the employee from the boredom problem due to the long duration of the work. Planning the works of the next week at the beginning allows the employee to spread the boring work routine throughout the week. Therefore, the employee can complete his/her works without getting bored.

4. CONSEQUENCES OF WORK BOREDOM

As it is clear that work boredom is a negative situation that affects most of the aspects of employee's life and his/her company. It has both temporary and permanent or situational and general effects.

Research shows that the predicted or demonstrated effects of boredom for individual workers are job stress, job dissatisfaction, physical and mental health problems, workplace hostility, increased risk-taking or excitement seeking, gaming and sabotage, alcohol and drug problems, absenteeism, poor performance (Balzer et al., 2004, 290).

Bored human beings may feel pressured or tired to where they are unable to think. In that case, boredom may lead people in depression. In other words, boredom concept have a strong connection with depression. In some cases, constant boredom may lead to depression, but one may also be chronically bored from having this mental health condition (Brito, 2020). According to Mercer-Lynn et al. (2013), boredom and depression are highly correlated. Thus, people who already have anxiety are more likely to experience depression when they experience prolonged boredom.

Boredom feeling may also trigger anger feeling. Boredom and anger also has a connection due to Mercer-Lynn et al. (2013). In the study, trait boredom was mentioned a unique predictor for anger. Larson and Richards (1991) also indicated that boredom was shown a behavior of authority resistance by adolescents. As it can be understood from this, people can feel anger against the authority that exposes them to this feeling with the feeling of boredom and may move away from adapting to this authority.

Among the consequences that can be caused by boredom, gambling and alcohol consumption can be counted. There are many studies in the literature on this subject. One of them is the work of Blaszczynski & Nower published in (2002). According to this study, people seek solutions in behaviors such as alcohol consumption and gambling in order to get rid of the negative mood caused by boredom. In this way, people suppress the feeling of boredom and find instant solutions.

The consequences of boredom for businesses and organizations include higher employment costs due to employee turnover, absenteeism and health care costs, performance issues such as lack of job quality and quantity of work,

and decreased organizational effectiveness (Balzer et al., 2004, 290).

In other words, employees who have a feeling of boredom at work may resort to ways that the employer does not want to cope with this situation. For example, he may not be able to adapt to the starting hours, and there may be a habit of not coming to work on time. As another example, the number of days off to work may increase, and may not come to work with excuses such as illness.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Boredom at workplace is a significant problem nowadays that many workplaces are dealt with. Boredom emphasizes the dissatisfaction due to various factors such as lack of enough tasks to do, monotonous work conditions or long working time. According to Sandi Mann, Senior Lecturer on Psychology at Central Lancashire University, it was determined that boredom was the second most secret feeling experienced in workplace after anger. The determinants caused boredom are indicated as business meetings, automated systems that leave people less thing to do and having to work with few people during the night shift (Hoare, 2012:1).

A well-managed workplace requires motivated and participated employees. However, boredom problem decreases the participation levels of employees by causing various negative consequences such as loss of productivity, stress and loss of motivation. The recommendations below could be useful in order to increase employees' sense of belonging to work and decrease the boredom problem at workplace (Cleary et al., 2016:87):

- It could be useful that managers give responsibilities to their employees in order to organize their own work programs.
- It could be useful that managers motivate their employees to organize responsibilities in the workplace.
- It could be useful that managers balance the levels between repetitive works that require less effort and challenging works that require more effort for their employees.
- It could be useful that managers motivate their employees to work as teams and efficient results could be reached in short time periods.
- It could be useful that managers try to create a more satisfied workplace by using current workplace systems and sources.

Employees who realize they are experiencing boreouts may also be reluctant to report it as a problem to line managers or human resources. While behaviors that feed burnout such as overwork are appreciated and rewarded by employers, boreout reflects lack of interest, lack of motivation, so it is still not easy for the employees to mention their boredom status (Harju and Hakaneni, 2016:378).

The problem of boredom can lead to errors, adverse patient events, and decreased productivity that are costly and unnecessary for consumers, employees, and businesses. As a function of boredom, individuals may feel overworked or underemployed and be stressed. Bored employees are also less likely to be busy or focused on their work (Cleary et al., 2016:88).

It is employers' responsibility to figure out and manage employees work boredom problem and its solutions. Another responsibility of the employers is creating a collaborative and continuous workplace in order to authorize their employee in. With the help of this, employees could improve their sense of belonging to their work and reduce their work boredom as less as possible.

REFERENCES

AMBROSE, M.L., SEABRIGHT, M.A., & SCHMINKE, M. (2002). Sabotage in the workplace: The role of organizational injustice. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89, 947-965.

BALZER, W., K., SMITH, P., C., & BURNFIELD, J., L. (2004). Boredom. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 289-294.

BARGDILL, R. (2000). The study of life boredom. *Journal of Phenomenological Psychology*, 31, 188-219.

BLASZCZYNSKI, A., & NOWER, L. (2002). A pathways model of problem and pathological gambling. *Addiction*, 97, 487-499.

BRITO, J. (2020). Can you die of boredom?. <https://www.healthline.com/health/can-you-die-of-boredom>; [Date of Access: 25.03.2022].

BRUURSEMA, K., KESSLER, S.R., & SPECTOR, P.E. (2011). Bored employees misbehaving: The relationship between boredom and counterproductive work behavior. *Work & Stress*, 25:2, 93-107.

CHIN, A., MARKEY, A., BHARGAVA, S., KASSAM, K.S. & LOEWENSTEIN, G. (2016). Bored in the USA: Experience sampling and boredom in everyday life. *American Psychological Association*, 1-10.

CLEARY, M., SAYERS, J., LOPEZ, V., & HUNGERFORD, C., (2016). Boredom in the workplace: Reasons, impact and solutions. *Issues in Mental Health Nursing*, 37, 83-89.

ÇELEBI, F., & ALIYEV, R. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinin boş zaman can sıkıntısı algılarının ve zorbalık durumlarının karşılaştırılarak incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 248-264.

D'ABATE, C.P. & EDDIE, E.R. (2007). Engaging in personal business on the job: Extending the presenteeism construct. *Human Resource Development Quarterly*, 18:3, 361-383.

Emolument Web Page, (2017). Which are the most boring jobs? https://www.emolument.com/career_advice/most_boring_jobs#gsc.tab=0; [Date of Access: 25.03.2022].

FISHER, C. D. (1993). Boredom at work: A neglected concept. *Human Relations*, 46, 395-417.

GAME, A. (2007). Workplace boredom coping: Health, safety and HR implications. *Emerald Personal Review*, 36:5, 701-721.

GORTON, N. (2018). Bored at work? You're not alone. <https://www.roberthalf.com.au/press/bored-work-youre-not-alone>; [Date of Access: 19.03.2022].

GUGLIELMI, D., SIMBULA, S., MAZZETTI, G., TABANELLI, M.C. & BONFIGLIOLI, R. (2013). When the job is boring: The role of boredom in organizational contexts. *Work*, 45:3, 311-322.

HARJU, L., HAKANEN, J.J., & SCHAUFELI, W.B. (2014). Job boredom and its correlates in 87 Finnish organizations. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 56:9, 911-918.

HARJU, L., & HAKANENI J.J (2016). An employee who was not there: A study of job boredom in white-collar work. *Personal Review*, 45:2, 374-391.

HEIJDEN, G.A.H., SCHEPERS, J.J.L., & NIJSSEN, E.J. (2012). Understanding workplace boredom among white collar employees: Temporary reactions and individual differences. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 21:3, 349-375.

HOARE, R. (2012). Is workplace boredom the new stress. *CNN Business*, <https://edition.cnn.com/2012/05/02/business/workplace-boredom-stress/index.html>; [Date of Access: 05.04.2022].

HOOFF, M.L.M, & HOOFT, E.A.J. (2016). Work related boredom and depressed mood from a daily perspective: The moderating roles of work centrality and need satisfaction. *Work & Stress*, 30:3, 209-227.

KAAS, S., VODANOVICH, S.J., & CALLENDER, A. (2001). State-trait Boredom: Relationship to absenteeism, tenure and job satisfaction. *Journal of Business and Psychology*, 16:2, 317-327.

KIRBY, S. (2022). Boredom & Sadness correlation. <https://www.betterhelp.com/advice/depression/boredom-and-depression:-can-one-lead-to-the-other/>; [Date of Access: 20.03.2022].

KONG, C. (2017). Bored at work. <https://www.roberthalf.com/blog/management-tips/bored-at-work> ; [Date of Access: 19.03.2022].

KULOĞLU, M. E. (2020). Uzaktan eğitim öğrencilerinin akademik başarıları, başarı motivasyonları ve can sıkıntıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Academic Platform Journal of Education and Change*, 3(1), 48-60.

LARSON, R. W., & RICHARDS, M. H. (1991). Boredom in the middle school years: Blaming schools versus blaming students. *American Journal of Education*, 99, 418-443.

LUFKIN, B. (2021). The damaging effects of boreout at work. *BBC Worklife*, <https://www.bbc.com/worklife/article/20210701-the-damaging-effects-of-boreout-at-work>; [Date of Access: 25.03.2022].

MAEL, F., & JEX, S. (2015). Workplace boredom: An integrative model of traditional and contemporary approaches. *Group & Organization Management*, 40:2, 131-159.

MALACHOVSKI, D. (2005). Wasted time at work costing companies billions. www.salary.com; [Date of Access: 22.04.2022].

MÄKIKANGAS, A., RANTANEN, J., BAKKER, A., KINNUNEN, M.-L., PULKKINEN, L., & KOKKO, K. (2015). The circumplex model of occupational well-being: Its relation with personality. *Journal for Person-Oriented Research*, 1, 114–129.

MERCER-LYNN, K.B., HUNTER, J.A., & EASTWOOD, J. (2013). Is trait boredom redundant?. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 32(8), 897-916.

MIKULAS, W.L., & VODANOVICH, S.J. (1993). The essence of boredom. *The Psychological Record*, 43, 3-12.

POWELL, I. (2013). Can you see me? Experiences of nurses working night shift in Australian Regional Hospitals: A qualitative case study. *Journal of Advanced Nursing*, 69:10, 2172-2184.

ROSENWALD, M. (2008). Rising underemployment contributes to pain of jobs slump. *The Washington Post*. p.d01.

SCORO, (2022). Work management: 7 reasons why you might be bored at work and how to avoid them. <https://www.scoro.com/blog/why-you-might-be-bored-at-work/>; [Date of Access: 05.04.2022].

STURT, D., & NORDSTROM, T. (2018). Bored at work? Science says that's a good thing. <https://www.forbes.com/sites/davidsturt/2018/05/24/bored-at-work-science-says-thats-a-good-thing/?sh=683a8a6c4c91>; [Date of Access: 27.04.2022].

ŞİMŞEK, H., KULA, S., S., & BALTACI, Ö. (2019). Üniversite öğrencilerinin derslerdeki can sıkıntısı yaşantılarının incelenmesi. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 20(1), 178-190.

VODANOVICH, S.J. (2003). Psychometric measures of boredom: A review of the literature. *Journal of Psychology*, 137, 569-595.

VODANOVICH, S.J., Weddle, C., & Piotrovski, C. (1997). The relationship between boredom proneness and internal and external work values. *Social Behavior and Personality*, 25(3), 259-264.

WATT, J.D., & HARGIS, M.B. (2010). Boredom proneness: Its relationship with subjective underemployment, perceived organizational support and job performance. *Journal of Business and Psychology*, 25:1, 163-174.

THE STATISTICAL ANALYSIS OF OCCUPATIONAL BURNOUT AND JOB SATISFACTION OF INSURANCE AGENCY EMPLOYEES: THE CASE OF IZMIR

Suay EREEŞ¹

Geliş Tarihi: 10/11/2022

Kabul Tarihi: 25/11/2022

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the job satisfaction and professional burnout of the people working in insurance agents and to contribute to a better understanding of their effects on the health of the employees. Data were collected by conducting a survey with 93 insurance agent employees in İzmir province of Turkey, determined by the proportional sampling method. Minnesota Job Satisfaction Scale and Maslach Burnout Scale were used. The mean job satisfaction value was 85.11 and the mean burnout level was 20.62. A moderately significant negative correlation was found between general burnout level and total job satisfaction ($r=-0.553$, $p<0.05$). Decreased personal accomplishment and emotional exhaustion were found to be independent risk factors for job satisfaction. The findings obtained in the study revealed that the participants working in insurance agents had high job satisfaction and did not experience burnout much.

Keywords: Burnout, Job Satisfaction, Insurance Sector

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi, MYO, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, suay.erees@yasar.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0392-9707

Sigorta Acentesi Çalışanlarının Mesleki Tükenmişlik ve İş Doyumlarının İstatistiksel Analizi: İzmir Örneği

ÖZET

Bu çalışmada İzmir ilindeki sigorta acentelerinde çalışan kişilerin iş doyumları ve mesleki tükenmişliklerinin incelenmesi, bunların çalışanların sağlığı üzerindeki etkilerinin neler olabileceğinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Oransal örnekleme yöntemi ile belirlenen, İzmir ilinde bulunan 93 sigorta acentesi çalışanı ile anket yapılarak veriler derlenmiştir. Çalışmada Minnesota İş Doyum Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma ölçekleri ve alt boyutlarının güvenilirlik analizi bulguları Cronbach alfa katsayısı ölçüsüyle değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde bağımsız iki örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, ayrıca korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmamızda ortalama iş doyum puanı 85,11 ve ortalama tükenmişlik düzeyi 20,62 bulunmuştur. Genel tükenmişlik düzeyi ile toplam iş doyum arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,553$, $p<0,05$). Ayrıca, düşük kişisel başarı ve duygusal tükenme boyutlarının iş doyum için bağımsız risk faktörleri olduğu saptanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, sigorta acentelerinde çalışan katılımcıların yüksek iş doyumuna sahip olduklarını ve tükenmişliği fazla yaşamadıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Doyumu, Mesleki Tükenmişlik, Sigortacılık Sektörü

INTRODUCTION

Work life has a great impact on people's health. An important factor affecting people's physical and mental health is job satisfaction. Job satisfaction refers to one's positive feeling and attitude toward a job and sense of competence obtained from his job (Dilig-Ruiz et al. 2018). Job satisfaction is of great importance for both individuals and companies. The job satisfaction affects not only people's lives but also the goals of companies. The employees with low job satisfaction tend to have decreased commitment to organizations and occupations. For this reason, it is important for companies to ensure that the employee gets satisfaction from his/her job. On the other hand, high levels of job satisfaction increase the productivity of the employees and reduce the levels of illness, anxiety, and potential of leaving work (Capri and Guler, 2018).

Another factor that significantly affects human health is burnout syndrome. Maslach and Jackson (1981) defined the concept of burnout as a syndrome that includes emotional exhaustion, depersonalization and decreased personal accomplishment feelings. Burnout syndrome occurs as a result of overwhelming feelings of exhaustion. Increased workload, stress, intense emotional pressure and work in face-to-face interaction with people increase the risk of developing burnout (Schaufeli et al. 2009). Emotional exhaustion, in general, refers to feelings of being depleted of energy and emotional resources under constant stressful work conditions. It can be seen from the studies that burnout can cause mental illnesses such as psychosomatic diseases, insomnia and depression (Kaçmaz, 2005). Depersonalization is when employees act careless and show inappropriate attitudes towards people they interact with as a result of intense stress and pressure. Decreased personal accomplishment can be expressed as individuals' negative self-evaluations, blaming themselves, and inability to cope with the demands of the job (Torlak et al. 2021). This situation affects the relationships of individuals with other people, their personal and business lives. Although it is possible to experience burnout in almost every sector, it is more common in occupational groups that require face-to-face communication and intense interaction. One of these occupational groups is the insurance sector.

The insurance sector is a developing sector that has increased its importance in recent years (Budak and Mercan Alkan, 2022). This leads to an increasing trend in the number of companies and employees in the Turkish insurance sector. As of the end of 2021, in Turkish insurance industry, there are 65 actively operating member companies, 62 of which are insurance and pension companies and 3 are reinsurance companies. 6 of the companies are life companies, 21 of them are life/pension companies and 41 of them are non-life companies. The role of agents in the sector is especially quite high. When the premiums written in 2021 are analysed, in terms of sales channels, 56.4% of the premiums were produced via banks, followed by agencies with 34.3% (Insurance Association of Türkiye 2022). Researchers have focused on the structure of this sector. There are studies addressing the problems experienced in the insurance sector (Karaman, 2018; Özdoğru and Çetin 2017). However, it is very important to find out whether employees in the insurance sector experience burnout or how much satisfaction they get from their jobs. Therefore, this study deals with the issues of burnout and job satisfaction in terms of people working in insurance agencies, because to the best of our knowledge there is no study regarding that. It is aimed to contribute to a better understanding of the effects of these issues on the health of employees.

1. METHODS

This study covers the employees of insurance agencies in the province of Izmir in Turkey. People working in agents with all titles except interns were included in the study, brokers and insurance appraisers were not included. According to the data of The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (TOBB) (2021), the total number of insurance agencies in İzmir is 1083 and the total number of employees working in these agencies is 2957 in February 2021. The sample of the study was determined using the proportional sampling method and the sample size was calculated with the following proportional sample size formula (Newbold, 1995).

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_p^2 + p(1-p)} \quad (1)$$

where n = sample size, N = total number of employees of insurance agencies, p = proportion of employees, σ_p^2 = variance of p . When the sampling error was taken as 10% and the confidence level as 95%, the sample size was found to be 93. In the research, the districts in which insurance agencies are

concentrated in the province of İzmir were included. For this purpose, the districts of Aliğa, Bornova, Buca, Gaziemir, Karabağlar, Karşıyaka, Konak and Torbalı were chosen as the target. These eight districts constitute 77% of the total insurers in İzmir. In determining the number of employees to be covered from each district, the approximate proportions of the districts within the total number of employees were taken into account.

In this study, data collection technique has been chosen questionnaire study. Questionnaires were completed by contacting insurance agent employees by phone or e-mail. The questionnaire consists of questions about demographic characteristics and working conditions, Minnesota Job Satisfaction Scale and Maslach Burnout Scale. The Minnesota Job Satisfaction Scale, developed by Weiss et al. (1967) and adapted into Turkish by Baycan (1985), was used to measure job satisfaction. This scale is a five-point Likert-type scale that is scored between 1 and 5 and allows to measure internal, external and general satisfaction factors. In the scoring of the scale, it is evaluated as 1 point, I am not satisfied, 2 points, I am undecided, 3 points, I am satisfied with 4 points, and I am very satisfied with 5 points. The scale consists of 20 items. The items related to intrinsic satisfaction are 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 20 and the items related to extrinsic satisfaction are 5, 6, 12, 13, 14, 17, 18, 19. The scale does not contain reverse items. Scoring of the scale varies between 20-100. According to this; a score of 25 or less means low job satisfaction, a score of 26-74 means medium job satisfaction, and a score of 75 or more means high job satisfaction.

The Maslach Burnout Scale developed by Maslach and Jackson (1981) was also used in our study. The scale was adapted into Turkish by Ergin (1992). The burnout scale contains 22 items and is composed of three distinct facets—emotional exhaustion (items no: 1,2,3,6,8,13,14,16,20), depersonalization (items no: 5,10,11,15,22), and personal accomplishment (items no: 4,7,9,12,17,18,19,21). The scale is a 5-point Likert type scale. Since there is no limit for the values obtained from the scale, a categorical classification of exhaustion cannot be made. In the scale, high levels of emotional exhaustion and depersonalization subscales and a low level of personal accomplishment are specific features of burnout.

In order to determine whether the study data exhibited normal distribution, the kurtosis and skewness values and the Kolmogorov-Smirnov

test have been used (Tabachnick and Fidell 2013). An independent two-sample t-test and one-way analysis of variance were conducted to see the differences in the averages of the sociodemographic questions for the scales that fit the normality assumption. After controlling with Levene homogeneity test, the post-hoc comparisons were tested with either the Bonferroni test or Tamhane's T2 test to identify of the groups that displayed differences. The significance level was accepted as $p < 0.05$. In addition, correlation and multiple linear regression analyzes were performed in order to determine the relationships and effect levels between job satisfaction and burnout. Data was analyzed using SPSS version 22.0.

2. RESULTS

In order to determine the reliability of the Minnesota Job Satisfaction scale in the study, internal consistency analysis was performed and the Cronbach Alpha coefficient of internal consistency was found to be 0.93. In addition, the internal consistency coefficient of the Maslach Burnout Scale was found to be 0.90 in our study. Alpha values of three sub-dimensions were 0.86 for emotional exhaustion, 0.71 for depersonalization, 0.77 for personal accomplishment.

Demographic characteristics of the people participating in this study are given in Table 1. 50.50% of the respondents are female and 49.50% are male, so there is an equal distribution. 25.81% of the participants are between the ages of 34 and 41; 60.20% are married; 44.09% of them do not have any children. 55.91% of agency employees who participated in the study have a bachelor's degree; 89.24% of them have social security opportunities either 4A (4A insurance covers contracted employees) or 4B (4B covers those who practice their own profession) and 48.39% of them are agents and 43.01% of them are technical personnel. In addition, 91.40% of the participants in our study stated that they were satisfied with their work.

Table:1 Demographic Characteristics of Employees

Variables	n	%
Gender		
Women	47	50.50
Men	46	49.50
Age		
18– 25	8	8.60
26 – 33	22	23.66
34 – 41	24	25.81
42 – 49	19	20.43
50 – 57	10	10.75
58 and above	10	10.75
Marital Status		
Single	30	32.30
Married	56	60.20
Widow	7	7.50
No. of Children		
0	41	44.09
1	22	23.65
2	25	26.88
3 and above	5	5.38
Level of Education		
High School	14	15.05
Vocational School	17	18.29
Undergraduate	52	55.91
Master	10	10.75
Social Security		
4A	56	60.21
4B	27	29.03
Other	5	10.76
Title		
Agent Owner	45	48.39
General manager	3	3.23
Assistant General Manager	2	2.15
Branch manager	1	1.07
Branch Manager Assist.	2	2.15
Technical Staff	40	43.01
Working time in work (year)		
0-4	19	20.43
5-9	17	18.28
10-14	15	16.13
15-19	18	19.36
20-24	12	12.90
25 and over	12	12.90
Job Satisfaction		
Yes	85	91.40
No	8	8.60

The lowest and the highest values that can be obtained from the Maslach Burnout Scale are 0-36 for emotional exhaustion; 0-32 for diminished personal accomplishment; 0-20 for depersonalization; 0-88 for general burnout. As shown in Table 2, the mean values obtained from the scale in our study were 9.75; depersonalization 3.70; reduced personal accomplishment 7.17; overall burnout is 20.62. If the option "sometimes" is selected for all items in the burnout scale, the neutral values that can be obtained are 18 for emotional exhaustion; 16 for diminished personal accomplishment; 10 for depersonalization and 44 for general burnout. The values found in our study are lower than the neutral values.

The mean values obtained from the job satisfaction scale are 51.31 for intrinsic satisfaction, 33.80 for extrinsic satisfaction, and 85.11 for total job satisfaction. If all questions on this scale were answered "I am undecided", the neutral scores to be obtained would be 36 for intrinsic satisfaction, 24 for extrinsic satisfaction, and 60 for total job satisfaction. The values in our study were higher than these values.

Table:2 Some Descriptive Statistics of Scale Dimensions of the Research Group

Sub-groups	Average	Standard Deviation	Max. Value	Neutral Value
Intrinsic Satisfaction (IS)	51.31	7.80	60	36
Extrinsic Satisfaction (ES)	33.80	4.46	40	24
Total Job Satisfaction (TJS)	85.11	11.47	100	60
Emotional Exhaustion (EE)	9.75	6.35	36	18
Depersonalization (D)	3.70	3.69	20	10
Diminished Personal Accomplishment (DPA)	7.17	4.35	32	16
General Burnout (GB)	20.62	11.80	88	44

Table:3 Mean, Standard Deviation and Difference Analysis of Scale Dimensions According to Marital Status

<i>Marital Status</i>	IS	ES	TJS	EE	D	DPA	GB
Single	49.73± 7.89	32.73± 4.58	82.47± 11.68	12.63± 6.08	4.70± 3.49	9.17± 3.63	26.50± 10.64
Married	51.55± 7.95	34.16± 4.49	85.71± 11.61	8.71± 6.23	3.43± 3.89	6.32± 4.42	18.46± 11.66
Widow	56.14± 3.29	35.43± 3.05	91.57± 6.00	5.71± 3.73	1.57± 0.98	5.43± 4.16	12.71± 7.59
F	2.031	1.524	2.029	5.789	2.499	5.232	7.046
p	0.137	0.223	0.137	0.004*	0.088	0.007*	0.001*

Difference analyzes of participants' job satisfaction and general burnout dimensions and sub-dimensions according to demographic characteristics were examined with t-test and one-way ANOVA test. The differences in the scale dimensions according to the marital status of the participants were analyzed with a one-way ANOVA test and the results are shown in Table 3.

From Table 3, it was determined that emotional exhaustion, diminished personal accomplishment and general burnout dimension levels of the burnout scale differ according to marital status ($p < 0.05$). For the detailed analysis between the groups, the Bonferroni test was preferred and it was determined that the emotional burnout and general burnout dimension levels of the single participants were higher than those of the married or divorced ones. The level of personal accomplishment of the single participants is also higher than the married ones. Therefore, it can be stated that marital status has a significant effect on emotional burnout, personal accomplishment and general burnout among insurers.

Table 4 shows that a significant difference was observed in the dimensions of internal satisfaction, external satisfaction and total job satisfaction according to the age variable. According to the Tamhane's T2 test, there is a significant difference between the ages of 50-57 and 26-33 years ($p = 0.000$) and also between the ages of 50-57 and 34-41 years ($p = 0.000$) in terms of total job satisfaction. Participants in the 50-57 age range had higher job satisfaction.

When we make a comparison according to titles, it is seen that only the number of agency owner and technical personnel are suitable for comparison,

those other than this title are grouped as others. According to Table 5, there is a significant difference between titles in each scale. It has been observed that the people who work as technical personnel have more burnout and less job satisfaction than those who have agencies.

From Table 6 and Table 7, it can be seen that no significant differences were found in terms of job satisfaction or burnout according to the gender and education categories.

Table:4 Mean, Standard Deviation and Difference Analysis of Scale

Dimensions According to Age

Age	IS	ES	TJS	EE	D	DPA	GB
18-25	47.75± 8.99	32.38± 5.10	80.13± 13.16	9.88± 5.19	5.38± 3.50	9.50± 4.28	24.75± 10.29
26-33	49.23± 7.00	33.23± 3.93	82.45± 10.21	12.18± 6.20	4.05± 2.70	7.86± 4.37	24.09± 11.19
34-41	49.33± 8.29	32.38± 4.76	81.71± 12.01	10.79± 6.97	3.58± 3.84	8.33± 3.29	22.71± 11.20
42-49	52.37± 8.43	34.37± 4.15	86.74± 11.84	7.68± 5.73	3.42± 4.67	5.84± 5.26	16.95± 13.19
50-57	58.30± 1.57	37.70± 2.06	96.00± 3.23	7.10± 5.45	2.90± 2.92	6.10± 4.04	16.10± 10.63
58 and above	54.50± 4.86	34.60± 4.93	89.10± 9.11	8.40± 6.82	3.20± 4.32	4.60± 3.63	16.20± 11.77
F	3.349	2.585	3.498	1.672	0.512	2.229	1.735
p	0.008*	0.031*	0.006*	0.150	0.766	0.058	0.135

Table:5 Mean, Standard Deviation and Difference Analysis of Scale

Dimensions According to Title

Title	IS	ES	TJS	EE	D	DPA	GB
Agent Owner	54.04± 5.83	34.93± 3.97	88.98± 8.99	8.04± 5.65	2.73± 3.01	5.96± 4.05	16.73± 9.59
Tech. Staff	49.60± 8.37	33.17± 4.60	82.77± 12.03	11.43± 6.26	4.40± 3.79	8.45± 4.19	24.27± 11.45
Other	44.50± 8.78	30.50± 4.69	75.00± 13.11	11.00± 8.69	5.62± 5.37	7.62± 5.32	24.25± 18.29
F	7.785	4.325	7.395	3.325	3.541	3.743	5.165
p	0.001*	0.016*	0.001*	0.040*	0.033*	0.027*	0.008*

Table:6 Mean, Standard Deviation and Difference Analysis of Scale Dimensions According to Gender

<i>Gender</i>	IS	ES	TJS	EE	D	DPA	GB
Female	52.32± 6.67	34.02± 4.57	86.34± 10.37	9.17± 5.82	3.36± 3.05	7.68± 4.29	20.21± 10.64
Male	50.28± 8.75	33.57± 4.39	83.85± 12.49	10.35± 6.87	4.04± 4.25	6.65± 4.38	21.04± 12.99
t	1.260	0.491	1.048	-0.892	-0.890	1.143	-0.338
p	0.211	0.625	0.297	0.374	0.376	0.256	0.736

Table:7 Mean, Standard Deviation and Difference Analysis of Scale Dimensions According to Education

<i>Level of Education</i>	IS	ES	TJS	EE	D	DPA	GB
High School	50.71± 10.00	33.29± 4.89	84.00± 14.04	9.14± 6.86	4.93± 4.80	7.93± 5.24	22.00± 14.65
Vocational School	47.06± 9.04	33.00± 4.50	80.06± 12.93	10.94± 6.06	4.65± 4.62	9.12± 4.20	24.71± 12.92
U.graduate	52.44± 6.54	33.90± 4.50	86.35± 10.22	9.46± 6.37	3.23± 2.98	6.48± 3.91	19.17± 10.06
Master	53.50± 6.43	35.30± 3.77	88.80± 9.84	10.10± 6.76	2.80± 3.36	6.40± 4.90	19.30± 13.96
F	2.453	0.623	1.728	0.281	1.388	1.871	1.047
p	0.069	0.602	0.167	0.839	0.252	0.140	0.376

Correlation values were calculated to find the relationships and directions between burnout and job satisfaction levels. According to Table 8, a moderately significant negative correlation was found between the general burnout level and total job satisfaction ($r=-0.553$, $p<0.05$). As the job satisfaction of the participants increases, their burnout decreases. In addition, significant negative correlations were found between job satisfaction and emotional burnout ($r =-0.462$, $p<0.05$) and depersonalization ($r=-0.431$, $p<0.05$) and low personal achievement ($r=-0.462$, $p<0.05$).

Table:8 Correlation Values for Sub-Scales

	DPA	EE	D	GB	IS	ES	TJS
DPA	1						
EE	.384**	1					
D	.476**	.638**	1				
GB	.724**	.879**	.832**	1			
IS	-.470**	-.401**	-.413**	-.518**	1		
ES	-.366**	-.486**	-.386**	-.518**	.733**	1	
TJS	-.462**	-.462**	-.431**	-.553**	.964**	.887**	1

** $p < 0,01$ was accepted as significant.

Table:9 Regression Analysis Results on the Effect of Burnout Sub-Dimensions on Job Satisfaction

Variables	B	Std Error	Beta	t	p
Constant	96.964	2.204		43.988	.000**
Diminished Personal Accomplishment	-.802	.265	-.304	-3.023	.003**
Emotional Exhaustion	-.496	.207	-.275	-2.393	.019*
Depersonalization	-.344	.375	-.111	-.917	.362
$R = .561$ $R^2 = .315$ $Adjusted R^2 = .292$			$F = 13.626$ $p = 0.000$		

* $p < 0.05$ was accepted as significant.

** $p < 0.01$ was accepted as significant.

The effects of burnout dimensions on job satisfaction were investigated with multiple linear regression analysis. The model was found to be significant according to the ANOVA test ($p < 0.05$). It was also observed that linear regression assumptions were met (Max VIF= 1.887, Durbin-Watson= 1.662, Maximum Cook's Distance= 0.113). According to the results of the regression analysis given in Table 9, low personal accomplishment and emotional exhaustion are independent risk factors for job satisfaction ($p < 0.05$). The contribution of depersonalization to job satisfaction was not found significant. It is important to point out that the existence of statistically significant negative beta values between job satisfaction and emotional exhaustion, diminished personal accomplishment additionally supported the above stated conclusion about the negative relationship between job satisfaction and

subscales of burnout. The adjusted R^2 value was found to be 0.292, so the independent variables explain 29.2% of the change in job satisfaction.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study has been designed to examine the occupational burnout levels of the employees in insurance agencies and whether they are satisfied with their jobs. The measurement of job satisfaction is important in the insurance sector because this industry requires interaction between the contact personnel and the customers. Insurance agency companies have also a significant share in insurance premium production. The findings are important in terms of revealing if the workers in this sector have problems that may endanger their health and raising awareness on how their situation can be improved. It will also provide useful information for young people who want to step into this sector.

Neutral values in the job satisfaction scale are 36 for internal satisfaction, 24 for external satisfaction, and 60 for total job satisfaction. Job satisfaction scores in our study were higher than neutral values. Furthermore, 75 and above points indicate high job satisfaction. The average job satisfaction level was found to be 85.11, so it can be said that participants working in insurance agencies have high job satisfaction.

Neutral values on the burnout scale were 18 for emotional exhaustion; 16 for personal accomplishment; 10 for depersonalization and 44 for general burnout. High values on emotional exhaustion and depersonalization and low values on personal accomplishment subscales are considered as having burnout. The values found in our study are lower than the neutral values. The average burnout level was found to be 20.62. In this study, it was determined that agency employees generally did not experience burnout much.

It was determined that there were no significant differences according to the gender and education level of the employees participating in the research. Accordingly, it can be concluded that gender and education cannot be decisive factors in terms of job satisfaction and burnout. In general, it may be expected that women may have experienced more burnout, but this is not always the case. There are also studies showing that women working in the field of insurance and finance have higher life and job satisfaction (Bölükbaşı and Şentürk 2017; Kellecioğlu and Yavan Temizkan, 2021).

No significant difference was found in the sub-dimensions of the burnout scale of the participants related to the age variable. However, according to the job satisfaction scale, the 50-57 age group average is significantly different and larger than all other age groups. It can be said that as the age of the employees in insurance agencies increases, their experience and, in some cases, their seniority contribute to the increase in their job satisfaction.

As a result of the analysis of the participants according to their marital status, it was determined that the emotional burnout, low personal accomplishment and general burnout dimension levels of the burnout scale differed significantly, and the scores of the singles were higher ($p < 0.05$). Similarly, in the study of Bölükbaşı and Şentürk (2017) on the insurance sector, it was found that married people have higher life satisfaction than single people.

In our study, it was determined that the burnout levels of the personnel working with the title of technical personnel were below neutral scores, but higher than agency owners. Therefore, job satisfaction of agency owners was found to be higher. However, job satisfaction was found to be significantly higher than neutral values in technical personnel. According to our study, people working as technical personnel have high job satisfaction and low burnout. It can be said that this is an encouraging result for those who plan to enter the sector with this title.

The results of the research revealed that the job satisfaction levels of the insurance agency employees were in a moderately negative and significant relationship with their burnout levels. Accordingly, as individuals' burnout levels decrease, their job satisfaction tends to increase. This is consistent with the findings of the study of Güner, Çiçek and Can (2017) on the banking sector. In the literature, there are studies supporting this conclusion in various sectors (Weng et al. 2011; Federici and Skaalvik 2012; Capri and Guler 2018). It can be said that the insurance agency employees with high job satisfaction levels have low professional burnout.

Detailed analysis showed that there is a moderately negative significant relationship between the sub-dimensions of burnout levels and job satisfaction. As emotional exhaustion levels increase, job satisfaction

decreases. However, the multiple regression analysis revealed that the contribution of depersonalization to job satisfaction was not significant. Therefore, when people experience the feeling of burnout and become emotionally exhausted, they will encounter failure in their lives, lose their sense of competence from their jobs and not be satisfied with their work life.

This study makes a significant contribution to the link between burnout and job satisfaction in the insurance sector. In our study, a statistically significant relationship was found between job satisfaction and burnout status of insurers working in agencies in Izmir, and it is observed that burnout level is low and job satisfaction is higher. The insurance sector is a developing sector therefore some sectoral problems were mentioned in previous studies, but in this study, positive results were obtained for the employees. In future studies, analyzes can be expanded on the health status of insurers working in different provinces and different branches. The conclusions of this study could be used as a basis for these kinds of new researches.

REFERENCE

BAYCAN, F. A. (1985). Farklı gruplarda çalışan gruplarda iş doyumunun bazı yönlerinin analizi. [Dissertation, Boğaziçi University] İstanbul.

BÖLÜKBAŞI, A. G., ŞENTÜRK, Ö. (2017). Sigorta sektöründe çalışanların yaşam memnuniyeti üzerine bir araştırma. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 9(17), 69-88.

BUDAK, S., MERCAN ALKAN, A. (2022). Hayat dışı sigortacılık ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1985-2018 Türkiye örneği. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(1), 218-229.

CAPRI, B., GULER, M. (2018). Evaluation of burnout levels in teachers regarding socio-demographic variables, job satisfaction and general self-efficacy. Eurasian Journal of Educational Research, 74, 123-144.

DILIG-RUIZ, A., MACDONALD, I., DEMERY VARIN, M., VANDYK, A., GRAHAM, I. D., SQUIRES, J.E. (2018). Job satisfaction among critical care nurses: A systematic review. International Journal of Nursing Studies, 88, 123-134.

ERGIN, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 143-154.

FEDERICI, R. A., SKAALVIK, E. M. (2012). Principal self-efficacy: relations with burnout, job satisfaction and motivation to quit. Soc Psychol Educ, 15:295–320.

GÜNER, F., ÇİÇEK, H., CAN, A. (2017). Banka çalışanlarının mesleki stres ve tükenmişlik düzeylerinin iş doyum ve yaşam doyum düzeyleri ile ilişkisi. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6 (3), 59-76.

INSURANCE ASSOCIATION OF TÜRKİYE (2022). 2021 Annual Report.
https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_ANNUAL_REPORT_2022.pdf

KAÇMAZ, N. (2005). Tükenmişlik (burnout) sendromu. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 68, 29-32.

KARAMAN, D. (2018). Sigortacılık sektörünün güncel sorunlarının belirlenmesi: Alanya’da bir araştırma. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(10), 28-37.

KELLECIOĞLU, B., YAVAN TEMİZKAN, Ö. (2021). Finans sektöründeki çalışanların iletişim becerilerinin iş doyumuna etkisinin araştırılması: Ankara örneği. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 341-358.

MASLACH, C., JACKSON, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. Journal of Occupational Behavior, 2, 99-113.

NAZIK, F., YILMAZ E., TATLI, H. (2018). Burnout in health sector: Sample of public hospital. Med Sci Law, 7,821–825.

NEWBOLD, P. (1995). Statistics for business and economics. New Jersey: Prentice-Hall.

ÖZDOĞRU, H., ÇETİN, Ç. (2017). Türkiye’de sigortacılıkta güncel sorunlar. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 52(2) :57-70.

TABACHNICK, B. G., FIDELL, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

SCHAUFELI, W. B., LEITER, M. P., MASLACH, C. (2009). Burnout: 35 years of research and practice. *Career Development International*, 14(2–3), 204–220.

THE UNION OF CHAMBERS AND COMMODITY EXCHANGES OF TÜRKİYE (2021). Sigorta Acenteleri. Retrieved February 4, 2021, from <https://www.tobb.org.tr/SigortacilikMudurlugu/SigortaAcenteleri/Sayfalar/AnaSayfa.php>.

TORLAK, N. G., KUZEY, C., DİNÇ, M. S., BUDUR, T. (2021). Links connecting nurses' planned behavior, burnout, job satisfaction, and organizational citizenship behavior, *Journal of Workplace Behavioral Health*, 36:1, 77-103, DOI: 10.1080/15555240.2020.1862675

WEISS, D. J., DAWIS, R. V., ENGLAND, G. W. (1967). Manual for the Minnesota satisfaction questionnaire. *Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation*, 22, 120.

WENG, H., HUNG, C., LIU, Y., CHENG, Y., YEN, C., CHANG, C., HUANG, C. (2011). Associations between emotional intelligence and doctor burnout, job satisfaction and patient satisfaction. *Medical Education*, 45: 835–842.

EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE OF SOME TECHNOLOGY COMPANIES TRADED IN BORSA ISTANBUL BY TOPSIS METHOD

Emre BULUT¹
Ahmed İhsan ŞİMŞEK²

Geliş Tarihi: 01/07/2022
Kabul Tarihi: 18/08/2022

ABSTRACT

Financial performance measurement is critical in corporations' and investors' financial decisions. When analyzing a company's financial performance, a variety of methods can be used. Multi-criteria decision making (MCDM) is one of these methods. In terms of usability of use, evaluation of objective and subjective data together, and convenience of analysis of the results, the TOPSIS technique, which is one of the MCDM methods, is also often used in financial performance assessment.

The objective of this research is to use the TOPSIS method to evaluate financial performance of Technology Turkish enterprises traded on the Istanbul Stock Exchange (BIST), and to see if there is a correlation among overall financial performance and stock market capitalisation.

According to the study's findings, it was found that Technology Sector companies operating in BIST were affected by national and international developments, and performance scores varying according to years showed fluctuations in both market value change, score, and rank. This study, considering market value change and TOPSIS rank, the implemented method has shown that there is not a stable correlation between market value change and TOPSIS rank of the companies.

Keywords: TOPSIS, Financial Decision Making, MCDM, Performance Analysis, Financial Ratios

¹ Dr., Fırat Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ebulut@firat.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2884-1405

² Dr., Fırat Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, aisimsek@firat.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2900-3032

Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bazı Teknoloji Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi

ÖZET

Finansal performans ölçümü şirketler ve yatırımcıların yatırım kararlarında önemli bir yer tutmaktadır. Şirketlerin finansal performansları ölçülürken farklı yöntemler kullanılabilir. Bu yöntemlerden bir tanesi de çok kriterli karar verme yöntemleridir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi de kullanım kolaylığı, nesnel ve öznel verileri bir arada değerlendirebilmesi ve sonuçlarının değerlendirilme kolaylığı açısından finansal performans ölçümünde sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören Teknoloji Sektör'ü işletmelerinin finansal verileri ile hazırlanan kriterler çerçevesinde TOPSIS yöntemi ile performanslarının belirlenmesi ve performans skorları ile borsa kapitalizasyonları arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesidir.

Çalışma sonucunda BİST'te faaliyet gösteren Teknoloji Sektörü şirketlerinin ulusal ve uluslararası gelişmelerden etkilendiği görülmüştür. Teknoloji sektörü şirketlerinin performans puanlarının ise yıllara göre hem skor bazında hem de sıralamada dalgalanmalar gösterdiği ve bu şirketlerin piyasa değerlerinin değiştiği belirlenmiştir. Teknoloji sektörü şirketlerinin piyasa değerlerinin yıllara göre yüzdesel değişimi ile TOPSIS sıralamalarını dikkate alarak gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda, firmaların piyasa değerlerinin yüzdesel değişimi ile TOPSIS sıralamaları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TOPSIS, Finansal Karar Alma, ÇKKV, Performans Analizi, Finansal Oranlar

INTRODUCTION

Financial failure and its reasons and the ways to avoid them have been an important issue for a long time. With the liberalization of the developing technology and the post-globalization markets in the global world, where financial limits are almost erased, businesses, investors, customers, and competitors across the globe are encountering. This situation leads businesses into a great uncertainty. In environments where financial uncertainty is high, determining the most accurate financial instrument becomes increasingly difficult and estimating financial risk becomes increasingly important. Preliminary determination of possible financial failure and intervention in this situation as early as possible can minimize the negative effects of financial failure on both the businesses and the investors.

In the globalizing world, financial performance measurement has a great importance for businesses and investors who want to succeed in the increasingly competitive environment. The financial statements and the financial ratios derived from them are the primary instruments used in financial performance measurement methodologies. The purpose of financial performance measurement is to provide decision-makers with information about the financial status of the company. Financial analysis helps decision-makers to make decisions on a forward-looking basis, as well as informing investors about companies. In addition, it also facilitates credit institutions' credit decisions regarding the business (Yükçü, 2010: 28-35).

There are many decision making methods for performance measurement. MCDM techniques can be employed among the techniques that are used to evaluate the financial performance, according to Wang (2009) and they are divided into three groups: basic methods (weighted addition and multiplication methods), ranking methods according to superiority (PROMETHEE, ELECTRE) and one value integrated criterion methods (TOPSIS, AHP, gray correlation method, fuzzy MCDM method).

TOPSIS (Technique For Order Preference Similarity To An Ideal Solution) is one of these techniques that is commonly used in the literature due to its practicality, ability to combine subjective and objective data, convenience of sorting, and understanding of the findings.

The objective of this research is to use the TOPSIS method to evaluate the financial performance of Technology Turkish enterprises traded on the Istanbul Stock Exchange (BIST), and to see if there is a correlation between overall financial performance and stock market capitalization.

In this study, 19 companies that are traded in the Technology Sector of BIST between 2019-2021 years were examined. The study consists of 6 chapters. In the first part, a literature study including the main works written in the field was made. In the second part, information about the TOPSIS method used in the research was given. In the third and fourth parts, the data about the research were mentioned and used, and in the last two sections, the findings of the research have been examined and recommendations have been made for future research by the researchers.

1. LITERATURE REVIEW

In the literature, it is observed that the topsis method is used in the solution of many problems. The TOPSIS method has been used in the literature to solve problems including supplier selection (Haldar et.al., 2014; Mohammed et.al., 2019; Koç, 2020), solid waste storage location selection (Kharat et.al., 2016), risk analysis studies (Fanghua&Guanchun, 2010; Jozi et.al., 2015; Haghshenas et.al, 2016; Orojloo et.al., 2018; Bid&Siddique et.al, 2019; Ranganath et.al., 2020), and disaster and emergency management studies (Jun et. al., 2013; Lee et.al., 2015; Kim et.al., 2019; An et.al., 2020). Furthermore, financial performance analysis studies commonly apply the TOPSIS method.

In the analysis of financial performance, MCDM techniques are frequently used. Yurdakul and Ic (2003) used the TOPSIS approach to measure the performance of automobile firms and compared the findings to stock value. According to the results, it was determined that the results obtained with TOPSIS method were similar to the stock values. The financial performance of cement factories was analyzed by Ertugrul and Karakaşolu (2009). Seçme, Bayrakdarolu, and Kahraman (2009) employed MCDM techniques to assess the Turkish banking sector's financial performance. Dumanoglu and Ergul (2010) studied the financial performance of technology companies from 2006 to 2009 and concluded that there were no significant changes in financial performance data over time. According to Demireli

(2010), public banks, which are operating nationally, are affected by local and global financial crises, performance scores show constant fluctuations based on foreign data, and the banking system shows no significant progress. Soba and Eren (2011) examined the financial performances of intercity bus companies between 2007-2010 and found that they fluctuated according to years. Bulgurcu (2012) compared the performance of technology companies between 2009 and 2011 according to MCDM methods and found that there were no serious fluctuations in the technology sector in these years. Stankevičienė ve Mencaitė (2012) evaluated the performances of the banks in Lithuania in terms of financial, customer and qualitative; Ömürbek and Kınay (2013) evaluated the financial performance of aviation companies; Shaverdi et al. (2014) reported the financial performance of oil companies in Iran, Wang (2014) evaluated the financial performance of container shipping companies in Taiwan; İşseveroğlu and Sezer (2015) evaluated the financial performances of pension companies operating in Turkey between 2008-2012 and found that performance values did not change significantly in the years examined. Cam, Cam, Ulutas and Sayın (2015) examined the financial performances of textile companies traded in BIST between 2010-2013 and determined that their performance values changed according to years. Akgün and Temür (2016) examined the financial performance of the two companies operating in the aviation sector between 2010-2015 and found that the performance values of both companies varied according to years. Demirci (2017) used the comparative analysis of the sportive, financial and financial fair play performances of football clubs traded on the BIST. Ünlü et al. (2017) examined 22 corporations in the BIST 30 index using data from the 2014 year's performance metrics, and found no differences in financial performance or shareholder value generation between BIST 30 firms that are and are not in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index. Üçüncü et al. (2018) ranked the paper industry companies traded at BIST by using the TOPSIS technique to evaluate financial performance of companies in the paper industry. Ozcelik and Kucukcakal (2019) used the TOPSIS technique and financial ratios to examine the financial performance of financial leasing and factoring corporations traded on BIST from 2009 to 2016. Using MCDM techniques, Ozkan (2020) studied and ranked the financial performance of cement firms in the BIST Stone and Soil Based Sector for the year 2019 year.

When the literature is evaluated, it is seen that MCDM methods are deployed in many fields of both public and private sectors in both national and international studies. The financial ratios of BIST technology businesses were evaluated in this study between the years 2019 and 2021, and a comparison was conducted according to the years. In the literature, there are studies covering different date ranges and examining different indices with MCDM. However, the COVID-19 process has had very serious effects on both a local and global scale. Specific to BIST technology companies, a study examining the financial performances of companies and their market capitalization together could not be reached as a result of our literature search. It is thought that this study will contribute to the literature as a study that examines the financial performance of technology companies and the market capitalization of these companies in the COVID-19 process.

2. TOPSIS METHOD

The TOPSIS method was developed by Hwang Yoon in 1981. TOPSIS, which is the most frequently used method of MCDM methods, is applied by comparing the maximum and minimum values that alternatives within a set of criteria can take.

This method's main objective is to find the positive and negative ideal solution values. The TOPSIS method is based on sorting alternatives based on the best solution. It is sorted from far alternative solution to relatively close alternative solution. Alternatives are ranked according to this order (Cheng-Min and Wang, 2001:465).

The implementation of the TOPSIS method is conducted in the following order (Ustasüleyman, 2003:37; Akkaya, 2004:25; Opricovic and Tzeng, 2004:448; Eleren and Karagül, 2008:7; Gökdalay, 2009:162):

The decision matrix is created in the first step of the method. Each criterion of alternatives and alternatives in the decision matrix are listed as a table such as table 1.

Table:1 The Decision Matrix

Alternatives	Criterias				
a ₁	y ₁₁	y ₁₂	y ₁₃	y ₁₄	y _{1k}
a ₂	y ₂₁	y ₂₂	y ₂₃	y ₂₄	y _{2k}
a _n	y ₃₁	y ₃₂	y ₃₃	y ₃₄	y _{3k}

The matrix is normalized in the second step of the method by taking the square root of the sum of the squares of points or features in the given decision matrix.

$$z_{ij} = \frac{y_{ij}}{\sqrt{\sum (y_{ij})^2}} \quad (1)$$

The normalized decision matrix data is weighted with respect to each criterion to which it is subjectively attributed in the third step of the method. An example of weighted scale distribution is shown in table 2.

Table:2 Example of a 5 Weighted Scale

Criterion Evaluation	Weighted Scale
Very Insignificant	1
Less Insignificant	2
Unimportant	3
Less Important	4
Very Important	5

$$X_{ij} = w_i \cdot z_{ij} \quad (w_j: \text{as each } j. \text{ the weight of the criterion})$$

In the fourth step, m* and m- ideal points are defined. For each column, the weighted matrix's maximum and minimum values are determined.

$$m^* = (x_1^*, x_2^* \dots x_k^*) \text{ maximum values}$$

$$m^- = (x_1^-, x_2^- \dots x_k^-) \text{ minimum values}$$

After defining the ideal points, the distance between the maximum and minimum ideal points is calculated in the fifth step using the formula below:

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^k (x_{ij} - x_j^*)^2} \quad \text{for maximum ideal point} \quad (2)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^k (x_{ij} - x_j^-)^2} \text{ for minimum ideal point} \quad (3)$$

In the last stage, the order and score of each alternative is found with the help of the following formula:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- - S_i^+} \quad (0 \leq C_i^* \leq 1 \text{ ve } i=1,2,\dots,n) \quad (4)$$

According to the proximity values discovered, each alternative is sorted from small to large.

3. PURPOSE AND SCOPE OF THE STUDY

The main objective of this study is to analyze the financial performances according to the TOPSIS method using the financial data of companies in Technology Sector traded in Borsa Istanbul A.S. (BIST).

The reason for selecting the companies listed on the BIST is that they are both more transparent and robust than companies unlisted on the BIST because they comply with both the Turkish Commercial Code and the Capital Markets Law and they are under strict supervision by the relevant institutions. Therefore, quantitative explanations are more likely to be attributed to random effects. Furthermore selected companies are subject to certain legislation will also contribute to the homogeneity of the datas.

The scope of the work constitutes the enterprises that are traded in the technology sector in the BIST. The analysis is made with the financial ratios of 19 companies operating in Technology Sector between 2019-2021 years. The financial ratios of the companies are taken from the official website of the Public Disclosure Platform (KAP).

4. DATA AND VARIABLES USED IN RESEARCH

The study's scope is limited to companies in the technology sector that operate in the BIST. The financial ratios of the 19 Technology Sector companies that operate in BIST are calculated in this context using 12-month balance sheet and income statement data from 2019 to 2021. The companies subject to the work and the codes they have processed in BIST are listed in the Table 3.

Table:3 Firms Subject to Analysis

Name of the Company	Company Code in BIST
ALCATEL LUCENT	ALCTL
ARD GRUP BİLİSİM	ARDYZ
ARENA BİLGİSAYAR	ARENA
ARMADA BİLGİSAYAR	ARMDA
ASELSAN	ASELS
DATAGATE BİLGİSAYAR	DGATE
DESPEC BİLGİSAYAR	DESPC
ESCORT TEKNOLOJİ	ESCOM
FONET BİLGİ	FONET
İNDEKS BİLGİSAYAR	INDES
KAFEİN YAZILIM	KFEIN
KAREL ELEKTRONİK	KAREL
KRON	KRONT
LİNK BİLGİSAYAR	LINK
LOGO YAZILIM	LOGO
NETAS TELEKOM	NETAS
PAPİLON SAVUNMA	PAPIL
PLASTİKKART	PKART
SMARTİKS YAZILIM	SMART

Since the company names are long, the transaction codes in BIST are used. 19 companies are given in Table 3. 10 financial ratios of these companies are given in Table 4.

Table:4 Financial Ratios

X₁	Current Ratio
X₂	Quick Ratio
X₃	Total Debt / Total Assets
X₄	Profitability of Equity (Earnings Before Taxes / Equity)
X₅	Assets Profitability (EBIT/ Total Assets)
X₆	Net Profit Margin
X₇	Equity / Total Assets
X₈	Total Debt / Equity
X₉	Net Profit / Total Assets
X₁₀	Current Asset Turnover Rate

The 10 financial ratios calculated by using the balance sheets and income statements datas of the companies mentioned in Table 4 are listed above.

5. RESEARCH FINDINGS

In the research, 19 companies operating in the BIST Technology Sector were dealt with. The financial statements of these companies covering the years 2019-2021 were examined and 10 financial ratios, which are frequently used in previous studies, were calculated. Calculated ratios have been included in the analysis. Only the calculations and tables for the 2019 year are given below in order to show how it is done. Table 5 includes the financial ratios of the selected firms which are specified in Table 4.

Since the company names are long, the transaction codes in BIST are used. 19 companies and 10 financial ratios of these companies are given in Table 3 and Table 4.

Table:5 Decision Matrix of Criterias for 2019

Company	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
ALCTL	2,08	1,72	0,63	0,00	0,02	-0,04	0,37	1,72	0,04	1,15
ARDYZ	3,86	3,83	0,16	0,36	0,33	0,47	0,84	0,19	0,31	1,55
ARENA	1,59	1,22	0,63	0,08	0,06	0,01	0,37	1,68	0,03	3,03
ARMDA	1,50	1,36	0,75	0,09	0,04	0,01	0,25	3,05	0,01	2,10
ASELS	1,80	1,23	0,47	0,24	0,12	0,26	0,53	0,89	0,13	1,02
DGATE	1,87	1,42	0,53	0,23	0,10	0,03	0,47	1,11	0,08	4,34
DESPC	2,06	1,48	0,48	0,20	0,13	0,04	0,52	0,94	0,08	2,12
ESCOM	8,76	8,76	0,04	0,24	0,26	-14,32	0,96	0,04	0,24	0,07
FONET	1,32	1,26	0,16	0,24	0,21	0,30	0,84	0,19	0,18	3,54
İNDES	1,27	0,98	0,76	0,26	0,07	0,02	0,24	3,25	0,05	2,94
KFEIN	4,08	4,02	0,17	0,17	0,14	0,18	0,83	0,21	0,14	1,86
KAREL	1,57	1,10	0,66	0,35	0,15	0,14	0,34	1,94	0,10	1,02
KRONT	1,90	1,87	0,33	0,19	0,14	0,20	0,67	0,49	0,14	1,50
LINK	9,14	9,14	0,14	0,24	0,14	0,48	0,86	0,16	0,18	0,57
LOGO	1,55	1,55	0,49	0,23	0,13	0,20	0,51	0,97	0,11	1,40
NETAS	1,26	1,16	0,73	0,33	0,03	-0,11	0,27	2,74	0,07	0,93
PAPIL	10,33	9,33	0,11	0,11	0,02	0,48	0,89	0,12	0,09	0,23
PKART	2,02	1,69	0,43	0,19	0,11	0,04	0,57	0,76	0,08	2,73
SMART	2,84	2,71	0,16	0,13	0,12	0,29	0,84	0,19	0,11	1,51

In the next step, the matrices of the criterion decisions shown in the Table 5 should be normalized. For this purpose, the criterion must be divided by the square root of the sum of the squares of each value. As a result of this operation normalized decision matrices are obtained as shown in Table 6.

Table:6 Normalized Decision Matrix

Company	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
ALCTL	0,11	0,10	0,30	0,00	0,02	0,00	0,13	0,27	-0,06	0,13
ARDYZ	0,21	0,22	0,08	0,37	0,52	0,03	0,30	0,03	0,52	0,17
ARENA	0,09	0,07	0,30	0,08	0,09	0,00	0,13	0,26	0,04	0,33
ARMDA	0,08	0,08	0,36	0,09	0,06	0,00	0,09	0,47	0,02	0,23
ASELS	0,10	0,07	0,23	0,25	0,20	0,02	0,19	0,14	0,22	0,11
DGATE	0,10	0,08	0,25	0,23	0,15	0,00	0,17	0,17	0,14	0,48
DESPC	0,11	0,08	0,23	0,21	0,20	0,00	0,19	0,15	0,14	0,23
ESCOM	0,47	0,50	0,02	-0,25	-0,41	-1,00	0,35	0,01	-0,40	0,01
FONET	0,07	0,07	0,08	0,25	0,33	0,02	0,31	0,03	0,31	0,39
INDES	0,07	0,06	0,37	0,26	0,12	0,00	0,09	0,50	0,08	0,32
KFEIN	0,22	0,23	0,08	0,18	0,22	0,01	0,30	0,03	0,24	0,20
KAREL	0,08	0,06	0,32	0,36	0,24	0,01	0,12	0,30	0,17	0,11
KRONT	0,10	0,11	0,16	0,19	0,22	0,01	0,24	0,08	0,24	0,17
LINK	0,49	0,52	0,07	0,25	0,22	0,03	0,31	0,03	0,31	0,06
LOGO	0,08	0,09	0,24	0,24	0,20	0,01	0,18	0,15	0,19	0,15
NETAS	0,07	0,07	0,35	-0,34	-0,05	-0,01	0,10	0,42	-0,13	0,10
PAPIL	0,56	0,53	0,05	0,12	0,03	0,03	0,32	0,02	0,15	0,03
PKART	0,11	0,10	0,21	0,19	0,17	0,00	0,21	0,12	0,14	0,30
SMART	0,15	0,15	0,08	0,13	0,20	0,02	0,30	0,03	0,18	0,17

Thereafter, each criterion is assigned a weight value that is subjectively to the significance level. In some of the previous studies (Demireli, 2010), it was seen that equal weight values were assigned to financial ratios. This method is preferred in our study. Accordingly, the weighted values given to the criteria are as shown in Table 7.

Table:7 Weighted Values of Criterias

Criterias	Weight Ratings
Current Ratio (X ₁)	0.1
Quick Ratio (X ₂)	0.1
Total Debt / Total Assets (X ₃)	0.1
Profitability of Equity (Earnings Before Taxes / Equity) (X ₄)	0.1
Assets Profitability (EBIT/ Total Assets) (X ₅)	0.1
Net Profit Margin (X ₆)	0.1
Equity / Total Assets (X ₇)	0.1
Total Debt / Equity (X ₈)	0.1
Net Profit / Total Assets (X ₉)	0.1
Current Asset Turnover Rate (X ₁₀)	0.1
Total	1

In the next step, weighted matrices are obtained by multiplying the weighted values given to the criterias and the normalized matrix values. The weighted matrix table for 2019 is shown in Table 8.

In the next step, the ideal maximum (m*) and ideal minimum (m-) values of the weighted matrices are found as indicated in Table 9. Then the maximum values for each column are taken into account for the ideal solution values of each decision criterion while the minimum values for each column are taken into account for the negative ideal solution values.

The ideal maximum (Si*) and ideal minimum (Si-) values of companies are based on the maximum (m*) and minimum (m-) values of the weighted criteria which is written in Table 10.

Table:8 Weighted Matrix Table

Company	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
ALCTL	0,01	0,01	0,03	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	-0,01	0,01
ARDYZ	0,02	0,02	0,01	0,04	0,05	0,00	0,03	0,00	0,05	0,02
ARENA	0,01	0,01	0,03	0,01	0,01	0,00	0,01	0,03	0,00	0,03
ARMDA	0,01	0,01	0,04	0,01	0,01	0,00	0,01	0,05	0,00	0,02
ASELS	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,02	0,01
DGATE	0,01	0,01	0,03	0,02	0,02	0,00	0,02	0,02	0,01	0,05
DESPC	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,01	0,02
ESCOM	0,05	0,05	0,00	-0,02	-0,04	-0,10	0,03	0,00	-0,04	0,00
FONET	0,01	0,01	0,01	0,02	0,03	0,00	0,03	0,00	0,03	0,04
INDES	0,01	0,01	0,04	0,03	0,01	0,00	0,01	0,05	0,01	0,03
KFEIN	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,00	0,03	0,00	0,02	0,02
KAREL	0,01	0,01	0,03	0,04	0,02	0,00	0,01	0,03	0,02	0,01
KRONT	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,02	0,02
LINK	0,05	0,05	0,01	0,02	0,02	0,00	0,03	0,00	0,03	0,01
LOGO	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,02	0,02
NETAS	0,01	0,01	0,04	-0,03	0,00	0,00	0,01	0,04	-0,01	0,01
PAPIL	0,06	0,05	0,01	0,01	0,00	0,00	0,03	0,00	0,02	0,00
PKART	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,01	0,03
SMART	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,00	0,03	0,00	0,02	0,02

Table:9 Ideal Maximum and Minimum Values

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10
m*	0,06	0,05	0,00	0,04	0,05	0,00	0,03	0,00	0,05	0,05
m-	0,01	0,01	0,04	-0,03	-0,04	-0,10	0,01	0,05	-0,04	0,00

Table:10 Ideal Maximum (Si*) and Minimum Values (Si-)

Company	Ideal Maximum Value (Si*)	Ideal Minimum Value (Si-)
ALCTL	0,0311	0,0024
ARDYZ	0,0195	0,0148
ARENA	0,0292	0,0044
ARMDA	0,0334	0,0014
ASELS	0,0277	0,0051
DGATE	0,0283	0,0054
DESPC	0,0283	0,0049
ESCOM	0,0132	0,0239
FONET	0,0224	0,0119
INDES	0,0333	0,0036
KFEIN	0,0275	0,0059
KAREL	0,0292	0,0039
KRONT	0,0273	0,0054
LINK	0,0163	0,0125
LOGO	0,0280	0,0047
NETAS	0,0363	0,0007
PAPIL	0,0164	0,0206
PKART	0,0264	0,0065
SMART	0,0288	0,0053

Finally, a relatively ranking is done by using each alternative maximum and minimum ideal values which are written in Table 11.

Table:11 Performance Score

Company	Performance Score (Ci)
ALCTL	0,515
ARDYZ	0,921
ARENA	0,614
ARMDA	0,535
ASELS	0,733
DGATE	0,739
DESPC	0,728
ESCOM	0,191
FONET	0,844
INDES	0,606
KFEIN	0,839
KAREL	0,700
KRONT	0,771
LINK	0,905
LOGO	0,728
NETAS	0,356
PAPIL	0,804
PKART	0,738
SMART	0,776

According to the results obtained in Table 11, ARD Grup Bilişim (ARDYZ) has the highest performance score in 2019. ARD Grup Bilişim's performance score of 0,921 is clearly ahead of other companies. While, Link Bilgisayar (LINK) was the company with the highest performance score respectively.

Escort Teknoloji (ESCOM) and Netaş Telekom (NETAŞ) were the companies with the lowest performance scores in the same period respectively.

The performance scores of the companies surveyed between the years 2019-2021 are compared in Table 12.

Table:12 Performance Scores for the Years 2019-2021

Company	2019	2020	2021
ALCTL	0,515	0,071	0,501
ARDYZ	0,921	0,431	0,717
ARENA	0,614	0,132	0,448
ARMDA	0,535	0,040	0,442
ASELS	0,733	0,155	0,519
DESPC	0,728	0,148	0,503
DGATE	0,739	0,160	0,510
ESCOM	0,191	0,645	0,857
FONET	0,844	0,346	0,575
INDES	0,606	0,098	0,462
KAREL	0,700	0,117	0,470
KFEIN	0,839	0,178	0,488
KRONT	0,771	0,166	0,550
LINK	0,905	0,434	0,669
LOGO	0,728	0,145	0,498
NETAS	0,356	0,019	0,002
PAPIL	0,804	0,557	0,671
PKART	0,738	0,199	0,551
SMART	0,776	0,156	0,488

Looking at the performance scores of the companies in the BIST Technology Sector covering the years 2019 and 2021, as seen from Table 13 at the companies generally fluctuated in order.

In 2019, three companies with the best performance scores, ARD Grup Bilişim (ARDYZ), Link Bilgisayar (LINK), and Fonet Bilgi Teknolojileri (FONET), fell into recession in 2020 and 2021, while companies with performance scores above the average in the next two years as shown in Table 13.

Table:13 Performance Rankings for the Years 2019-2021

Company	2019 Rank	2020 Rank	2021 Rank
ALCTL	17	17	11
ARDYZ	1	4	2
ARENA	14	14	17
ARMDA	16	18	18
ASELS	10	11	8
DESPC	11	12	10
DGATE	8	9	9
ESCOM	19	1	1
FONET	3	5	5
INDES	15	16	16
KAREL	13	15	15
KFEIN	4	7	14
KRONT	7	8	7
LINK	2	3	4
LOGO	12	13	12
NETAS	18	19	19
PAPIL	5	2	3
PKART	9	6	6
SMART	6	10	13

Escort Teknoloji (ESCOM), Netaş Telekomünikasyon (NETAS), Alcatel Lucent Teletaş (ALCTL), and Armada Bilgisayar (ARMDA) are the worst performing companies in 2019, and they are in the last place in 2020 as well except for Escort Teknoloji (ESCOM). Escort Teknoloji (ESCOM) has made a big breakthrough after 2020 and have risen to the first rank.

Table:14 Market Value Change (%) for the Years 2019-2021

Company	Market Value Change (%)		
	2019	2020	2021
ALCTL	109,03	146,34	-20,07
ARDYZ		700,79	639,15
ARENA	71,11	371,86	19,01
ARMDA	76,43	199,45	22,05
ASELS	75,28	75,87	17,05
DESPC	55,31	208,02	-31,97
DGATE	82,48	106,27	-28,68
ESCOM	82,89	372,66	-6,97
FONET	399,35	69,44	-5,11
INDES	74,05	103,95	44,33
KAREL	247,54	58,49	79,45
KFEIN	61,75	92,59	-10,01
KRONT	46,21	189,62	-6,03
LINK	118,09	254,26	-12,99
LOGO	124,22	106,36	27,69
NETAS	102,18	115,01	-39,93
PAPIL		195,32	-38,33
PKART	243,61	55,79	36,33
SMART		-9,68	-35,89

According the Table 14, in 2019, highest market value change performance according to the previous year's market value belongs to Fonet Bilgi Teknolojileri (FONET). The companies with the second and third best market value change performance scores belongs to Plastikart (PKART) and Karel Elektronik (KAREL).

In 2020 and 2021, ARD Grup Bilisim (ARDYZ) has the highest market value change scores while other companies' scores decrease significantly in 2021. Link Bilgisayar (LINK) and Fonet Bilgi Teknolojileri (FONET), fell into recession in 2020 and 2021, while companies with performance scores above the average in the next two years.

Smartiks Yazılım (SMART) is the worst-performing company in 2020 and 2021, and SMART's market value change performance score dropped steadily in 2020 and 2021. Table 15 shows Market Value Change (%) and Performance Rankings for the Years 2019-2021.

Table 15. Market Value Change (%) and Performance Rankings for the Years 2019-2021

Company	2019		2020		2021	
	Market Value Change (%)	TOPSIS Rank	Market Value Change (%)	TOPSIS Rank	Market Value Change (%)	TOPSIS Rank
ALCTL	109,03	17	146,34	17	-20,07	11
ARDYZ		1	700,79	4	639,15	2
ARENA	71,11	14	371,86	14	19,01	17
ARMDA	76,43	16	199,45	18	22,05	18
ASELS	75,28	10	75,87	11	17,05	8
DESPC	55,31	11	208,02	12	-31,97	10
DGATE	82,48	8	106,27	9	-28,68	9
ESCOM	82,89	19	372,66	1	-6,97	1
FONET	399,35	3	69,44	5	-5,11	5
INDES	74,05	15	103,95	16	44,33	16
KAREL	247,54	13	58,49	15	79,45	15
KFEIN	61,75	4	92,59	7	-10,01	14
KRONT	46,21	7	189,62	8	-6,03	7
LINK	118,09	2	254,26	3	-12,99	4
LOGO	124,22	12	106,36	13	27,69	12
NETAS	102,18	18	115,01	19	-39,93	19
PAPIL		5	195,32	2	-38,33	3
PKART	243,61	9	55,79	6	36,33	6
SMART		6	-9,68	10	-35,89	13

According to Table 15, there are fluctuations in both the market value changes, scores and rankings of the Technology Sector firms operating in the BIST according to years.

Demireli (2010) on the banking sector, Soba and Eren (2011) intercity bus companies, Cam et al. (2015) in the textile sector, Akgün and Temür (2016) in the aviation sector, Üçüncü et al. (2018) on paper sector, Özçelik and Küçükçakal (2019) intercity leasing and factoring companies, Özkan (2020) on the stone and soil based sector, have determined that the financial performance of the companies has fluctuated over the years in their studies. These findings coincide with the findings of our study. İşseveroğlu and Sezer's (2015) study on pension companies and Ünlü et al.'s (2017) BIST-30 companies found that there was no significant fluctuation in the financial performance of the companies in comparison with the results obtained in our study. The reason for this differentiation is that the sectors have different characteristics and are influenced by different factors.

Dumanoğlu and Ergül (2010) evaluated the financial performance of the companies operating in the technology sector from 2006 to 2009 and found that there was no significant fluctuation in the financial performance of the companies in the technology sector. Bulgurcu (2012) compared the financial performance of technology companies between the years 2009-2011 according to MCDM methods and found that there were no serious fluctuations in the financial performance of companies in the technology sector in a similar way with Dumanoğlu and Ergül (2010). However, in our study covering the years 2019-2021, unlike Dumanoğlu and Ergül (2010) and Bulgurcu's (2012) studies, there are serious fluctuations in the financial performance of the companies operating in the technology sector. The changes in local and international market conditions and the financial ratios included in the review may be the reason for this change.

CONCLUSION

In this study, it was aimed to compare the performances of Technology Sector companies operating in BIST using financial data covering the years 2019 and 2021 comparatively. The relatively evaluation of the performances of these publicly traded companies has great importance in terms of money and capital market participants in where intense competition has occurred.

In this context, the 10 most widely used financial ratios were determined in the literature and the performance scores of the companies were calculated by weighting the importance ranks equally among the 10 criteria evaluated by the TOPSIS method. In this way, a model has been achieved in which both investors and decision-makers in the business can objectively express their interpretation-based success ratings.

The market value of the companies also implies the position of the companies in the stock market. Therefore, the market value of the companies is widely used for financial evaluation and comparison of companies. Depending on this, the market value change of a company gives information about the performance of the company. The market value change and TOPSIS ranking results can help to see the relationship between the financial performance results of companies and their reflection in the real economy.

As a result of the study, it was determined that Technology Sector companies operating in BIST were influenced by national and international developments, and performance scores varying according to years showed fluctuations in both market value change, score, and rank. In this study, considering market value change and TOPSIS rank, the implemented method has shown that there is an unstable correlation between market value change and TOPSIS rank of the companies.

This study for Technology Sector companies can help in rating and comparing the performances of companies in other sectors. Researchers can make additional contributions to the literature by considering different companies in different sectors in the future, by using different financial ratios, by changing the weightings assigned to financial ratios, by updating them according to changing conditions, and by changing the performance scores and comparison criteria of companies.

REFERENCES

AKGÜN, M., & SOY TEMÜR, A. (2016). BIST Ulaştırma Endeksine Kayıtlı Şirketlerin Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 30, 173-186.

AKKAYA, G. C. (2004). Finansal Rasyolar Yardımıyla Havayolları İşletmelerinin Performansının Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 19(1), 15-29.

AN, Y., TAN, X., GU, B., & ZHU, K. (2020). Flood Risk Assessment Using the CV-TOPSIS Method for the Belt and Road Initiative: An Empirical Study Of Southeast Asia. Ecosystem Health and Sustainability, 6(1). <https://doi.org/10.1080/20964129.2020.1765703>

BID, S., & SIDDIQUE, G. (2019). Human Risk Assessment of Panchet Dam in India Using TOPSIS and WASPAS Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) Methods. Heliyon, 5(6), E01956. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.E01956>

BULGURCU, B. K. (2012). Application Of TOPSIS Technique For Financial Performance Evaluation of Technology Firms in Istanbul Stock Exchange Market. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 62, 1033-1040.

CAM, A. V., CAM, H., ULUTAS, S., & SAYIN, O. B. (2015). The Role of TOPSIS Method on Determining the Financial Performance Ranking of Firms: An Application in the Borsa Istanbul. Int J Econ and Res, 6(3), 29-38.

CHENG-MIN, F., & WANG, R. (2001). "Considering The Financial Ratios On The Performance Evaluation Of Highway Bus Industry", Transport Reviews, Vol.21, No.4.

DEMİRELİ, E. (2010). "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'de Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Vol 5.

DUMANOĞLU, S., & ERGÜL, N. (2010). "İMKB'de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü", Muhasebe Ve Finansman Dergisi, Vol 48.

ELEREN, A., & KARAGÜL, M. (2008). "1986-2006 Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi" Celal BAYAR Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Vol: 15, No: 1.

ERTUĞRUL, İ., & KARAKAŞOĞLU, N. (2009). “Performance Evaluation Of Turkish Cement Firms With Fuzzy Analytic Hierarchy Process And TOPSIS Methods”, *Expert Systems With Applications* Vol 36.

FANGHUA, H., & GUANCHUN, C. (2010). A Fuzzy Multi-Criteria Group Decision-Making Model Based on Weighted Borda Scoring Method for Watershed Ecological Risk Management: A Case Study of Three Gorges Reservoir Area of China. *Water Resources Management*, 24(10), 2139–2165. <https://doi.org/10.1007/S11269-009-9544-9>

GÖKDALAY, M. H. (2009). “Havaalanlarının Performans Analizinde Bulanık Ölçütlü Karar Verme Yaklaşımı”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, Vol:8, No:6.

HALDAR, A., RAY, A., BANERJEE, D., & GHOSH, S. (2014). Resilient Supplier Selection Under a Fuzzy Environment. In *International Journal of Management Science and Engineering Management* (Vol. 9, Issue 2, Pp. 147–156). Taylor ve Francis. <https://doi.org/10.1080/17509653.2013.869040>

İŞSEVEROĞLU, G., & SEZER, O. (2015). Financial Performance of Pension Companies Operating in Turkey with TOPSIS Analysis Method. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 5(1), 137-147.

JOZI, S. A., SHOSHTARY, M. T., & ZADEH, A. R. K. (2015). Environmental Risk Assessment of Dams in Construction Phase Using a Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) Method. *Human and Ecological Risk Assessment*, 21(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/10807039.2013.821905>

JUN, K. S., CHUNG, E. S., KIM, Y. G., & KIM, Y. (2013). A Fuzzy Multi-Criteria Approach to Flood Risk Vulnerability in South Korea by Considering Climate Change Impacts. *Expert Systems with Applications*, 40(4), 1003–1013. <https://doi.org/10.1016/J.Eswa.2012.08.013>

KHARAT, M. G., KAMBLE, S. J., RAUT, R. D., KAMBLE, S. S., & DHUME, S. M. (2016). Modeling Landfill Site Selection Using an Integrated Fuzzy MCDM Approach. *Modeling Earth Systems and Environment*, 2(2), 1–16. <https://doi.org/10.1007/S40808-016-0106-X>

KIM, T. H., KIM, B., & HAN, K. Y. (2019). Application of Fuzzy TOPSIS to Flood Hazard Mapping for Levee Failure. *Water (Switzerland)*, 11(3), 1–20. <https://doi.org/10.3390/W11030592>

KOC, E. (2020). Alternatif Tedarikçilerin Bulanık Topsis Yöntemi ile Karşılaştırılması: Hazır Beton Sektöründe Bir Uygulama. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 128-146 .

LEE, G., JUN, K. S., & CHUNG, E. S. (2015). Group Decision-Making Approach for Flood Vulnerability Identification Using the Fuzzy VIKOR Method. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 15(4), 863–874. <https://doi.org/10.5194/Nhess-15-863-2015>

MOHAMMED, A., HARRIS, I., SOROKA, A., & NUJOOM, R. (2019). A Hybrid MCDM-Fuzzy Multi-Objective Programming Approach for A G-Resilient Supply Chain Network Design. *Computers and Industrial Engineering*, 127(July 2017), 297–312. <https://doi.org/10.1016/J.Cie.2018.09.052>

OPRIOVIC, S., & TZENG, G.H. (2004). “Compromise Solutions by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, *European Journal of Operational Research*, Vol 156.

OROJLOO, M., HASHEMY SHAHDANY, S. M., ve ROOZBAHANI, A. (2018). Developing An Integrated Risk Management Framework for Agricultural Water Conveyance and Distribution Systems Within Fuzzy Decision Making Approaches. *Science of The Total Environment*, 627, 1363–1376. <https://doi.org/10.1016/J.Scitotenv.2018.01.324>

ÖMÜRBEK, V., & KINAY, Ö. G. B. (2013). Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3).

ÖZÇELİK, H., & KÜÇÜKÇAKAL, Z. (2019). “BİST’de İşlem Gören Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Analizi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81), 249-270.

ÖZKAN, T. (2020). “TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile BIST Çimento Sektörü Şirketlerinin Finansal Etkinliklerinin Değerlendirilmesi”, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 69-85.

RANGANATH, N., SARKAR, D., PATEL, P., & PATEL, S. (2020). Application of Fuzzy TOPSIS Method for Risk Evaluation in Development and Implementation of Solar Park in India. *International Journal of Construction Management*, 0(0), 1–11. <https://doi.org/10.1080/15623599.2020.1826027>

SEÇME, N., Y., BAYRAKDAROĞLU, A., & KAHRAMAN, C. (2009). “Fuzzy Performance Evaluation In Turkish Banking Sector Using Analytic Hierarchy Process And TOPSIS”, *Expert Systems With Applications* Vol. 36.

SHAFFİEE HAGHSHENAS, S., Lashteh Neshaei, M. A., Pourkazem, P., ve Shaffiee Haghshenas, S. (2016). The Risk Assessment of Dam Construction Projects Using Fuzzy TOPSIS (Case Study: Alavian Earth Dam). *Civil Engineering Journal*, 2(4), 158–167. <https://doi.org/10.28991/Cej-2016-00000022>

SHAVERDI, M., HESHMATI, M. R., & RAMEZANI, I. (2014). Application of Fuzzy AHP Approach for Financial Performance Evaluation of Iranian Petrochemical Sector. *Procedia Computer Science*, 31, 995-1004.

SOBA, M., & EREN, K. (2011). TOPSIS Yöntemini Kullanarak Finansal Ve Finansal Olmayan Oranlara Göre Performans Değerlendirilmesi, Şehirlerarası Otobüs Sektöründe Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21, 23-40.

STANKEVIČIENĖ, J., & MENCAITĖ, E. (2012). The Evaluation of Bank Performance Using a Multicriteria Decision Making Model: A Case Study on Lithuanian Commercial Banks. *Technological and Economic Development of Economy*, 18(1), 189-205.

USTASÜLEYMAN, T. (2009). “Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS-TOPSIS Yöntemi”, *Bankacılar Dergisi*, Vol 69.

ÜÇÜNCÜ, T., AKYÜZ, K. C., AKYÜZ, İ., BAYRAM, B. Ç., & ERSEN, N. (2018). "Evaluation of financial performance of paper companies traded at BIST with TOPSIS method", Kastamonu University Journal of Forestry Faculty, 18 (1), 92-98.

ÜNLÜ, U., YALÇIN, N., & YAĞLI, İ. (2017). "Kurumsal Yönetim Ve Firma Performansı: TOPSIS Yöntemi ile BIST 30 Firmaları Üzerine Bir Uygulama", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (1), 63-81 .

WANG, Y. (2009). "Combining Grey Relation Analysis With FMCGDM To Evaluate Financial Performance Of Taiwan Container Lines", Expert Systems With Applications Vol. 36.

WANG, Y. J. (2014). The Evaluation of Financial Performance for Taiwan Container Shipping Companies by Fuzzy TOPSIS. Applied Soft Computing, 22, 28-35.

YURDAKUL, M., & İÇ, Y.T. (2003). "Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü ve Analizine Yönelik TOPSIS Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma", Gazi Üniversitesi, Müh. Mim. Fakültesi Dergisi, Vol:18, No.1.

YÜKÇÜ, S., & ATAĞAN, G. (2010). "TOPSIS Yöntemine Göre Performans Değerleme", Muhasebe ve Finansman Dergisi, No: 45.

YAPAY ZEKÂ VE PAZARLAMA İLİŞKİSİ

Yunus Emre GÜR¹

Geliş Tarihi: 23/05/2022

Kabul Tarihi: 18/08/2022

ÖZET

Günümüzde teknolojiye yaşanan devrimsel nitelikteki olağanüstü gelişmeler yaşamın her alanında köklü değişimlere neden olmaktadır. Nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, blok zinciri ve yapay zekâ gibi teknolojilerin gelişimi, yaşamı büyük ölçüde etkilediği gibi işletmelerin çalışma şeklini de değiştirmiştir. Yapay zekâ, bu teknolojiler arasında muazzam bir pazarlama dönüşümü potansiyeline sahiptir. Dünyanın hemen hemen her yerindeki büyük işletmeler, pazarlama ihtiyaçlarına en uygun yapay zekâ çözümlerini belirlemeye çalışmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, pazarlama ve yapay zekâ teknolojileri arasındaki ilişkiyi keşfetmeye çalışmaktır. Bu doğrultuda yapay zekâ teknolojisi ve pazarlama ile ilgili literatür taraması yapılmış ve bu teknolojilerin pazarlama alanı ile olan ilişkisi analiz edilmiştir. Bununla birlikte, gelecekte pazarlama uygulayıcılarını bekleyen olası gelişmelere değinilmiştir. Çalışmanın, yapay zekâ-pazarlama ilişkisi açısından literatüre katkı sağlayacağı ve gelecekte bu alanla ilgili yapılacak çalışmalara rehberlik edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Yapay Zekâ, Makine Öğrenimi, Pazarlama Stratejileri, 4P

¹ Araştırma Görevlisi, Fırat Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, yegur@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6530-0598

The Relationship of Artificial Intelligence and Marketing

ABSTRACT

Revolutionary and extraordinary developments in technology today cause radical changes in all areas of life. The development of technologies such as the internet of things, big data analytics, blockchain and artificial intelligence has greatly affected life and changed the way businesses work. Artificial Intelligence has enormous marketing transformation potential among these technologies. Large businesses all over the world are trying to determine the most suitable artificial intelligence solutions for their marketing needs.

The aim of this study is to explore the relationship between marketing and artificial intelligence technologies. In this direction, the relationship between artificial intelligence technologies and the field of marketing has been analyzed and a literature review has been made. However, possible developments that await marketing practitioners in the future are mentioned. It is thought that the study will contribute to the literature in terms of artificial intelligence-marketing relationship and will guide future studies in this field.

Keywords: Marketing, Artificial Intelligence, Machine Learning, Marketing Strategies, 4P

GİRİŞ

Yapay zekâ, nesnelerin interneti ve büyük veri analitiği, müşterileri çekmek ve elde tutmak için dijital çözümler sağlayan teknolojik gelişmelere örnektir. Gelişen teknolojiler, müşterilerin ürün ve hizmet tekliflerini kolaylaştırarak rekabet avantajı sağlamaktadır. Artan rekabet ortamı ve teknolojik gelişmeler, işletmelerin günümüz iş ortamında çalışma şeklini değiştirmiştir. Küresel düzeyde tüketici ihtiyaçlarına odaklanan müşteri odaklı bir yaklaşım, organizasyonel büyüme için kritik öneme sahiptir. Yapay zekâ, işletmelerin müşteri ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde analiz etmek ve yanıtlamak için gerçek zamanlı verilerin izlemesini sağlayan, yaygın olarak kullanılan ve gelişmekte olan bir teknolojidir. Yapay zekâ, müşterileri çekmek ve elde tutmak için kritik olan tüketici davranışına ilişkin önemli tüketici içgörülerini sağlamaktadır. Müşterinin bir sonraki hamlesini ve genel deneyimini yeniden tanımla işlemi yapay zekâ tarafından yönlendirilmektedir. Bu sebeple, yapay zekâ araçları, işletmeler açısından müşterilerin beklentilerini belirlemek ve geleceğe yönelik bir rota çizmek adına oldukça kullanışlıdır (Wisetsri vd., 2021: 44).

Yapay zekâ, makine öğrenimi ve artan veri kullanılabilirliği dördüncü bir sanayi devrimi yaratmıştır. Bu dijital dönüşüm, yaratıcılığı, yenilikçiliği ve “geleneksel sorunları çözmek için dijital teknolojinin yeni kullanımı” yeteneğini mümkün kılmaktadır. Yapay zekâ, günümüz iş dünyasında çeşitli durumlarda kullanılmaktadır. Uygulayıcılara ve akademisyenlere göre yapay zekâ, toplumun geleceğidir. Teknoloji ilerledikçe dünya birbirine bağlı ağlardan oluşan bir sistem haline gelmiştir. Teknoloji gelişiminden kaynaklanan pazar zekâsı oluşturmak ve büyük veri analitiği yapmak adına işletmeler, yapay zekâ teknolojilerine yatırım yapmaktadır. Yapay zekâ uygulamaları sadece pazarlama ile sınırlı değildir; tıp, e-ticaret, eğitim, hukuk ve imalat gibi çeşitli alanlarda ve endüstrilerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Yapay zekâ ve diğer ortaya çıkan teknolojiler, kuruluşların Endüstri 4.0' a doğru ilerlemesiyle birlikte adım adım gelişmektedir. Fakat sayısız kısıtlama nedeniyle, tüm sektörlerde yapay zekâ uygulamaları imkânsız olmuştur; ancak bilim adamları, yapay zekâ sistemlerin zihin teorisine ve öz-farkındalığına hitap eden sistemler üzerinde çalışmaktadır (Gabriel, 2019: 1-2).

Yapay zekâ teknolojileri, verileri işlemek ve yorumlamak için sistematik bir yetenek sağlamakta ve uygun adaptasyonu sağlayarak belirli hedeflere ulaşmayı öğrenmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2019: 17). İşletmeler de, büyük verileri etkili pazarlama ve satış stratejilerine girdi oluşturabilecek yönetilebilir bilgi ve bilgiye dönüştürmek için halihazırda yapay zekâ teknolojilerini kullanmaktadır (Paschen vd., 2019:1411).

Günümüzde yapay zekâ, güçlü bir otomasyon akışı sağlayarak iş büyümesinin temel bir bileşenini oluşturmaya başlamıştır. Yapay zekâ, müşterilerle pazarlama ara yüzündeki bazı kararları zaten otomatikleştirmektedir. Yapay zekâ, taktiksel pazarlama açısından aktif olarak kullanılırken aynı zamanda büyük bir stratejik potansiyel sunmaktadır (Martinez-Lopez ve Casillas, 2013: 491). Mevcut araştırmaların temel bir kısmı, yapay zekânın, iş zekâsı, sohbet robotları, duygu analizi ve süreç gibi araçları kullanarak veri toplama, analiz etme ve büyük miktarda veri kullanımının otomasyonunu nasıl desteklediği gibi bir pazarlama yürütme perspektifinden yapay zekânın kullanımını ele almaktadır. Bununla birlikte, pazarlama stratejisi oluşumuna yardımcı olmak için yapay zekâyı kullanmaya yönelik araştırmalar, verimli fırsatlar sunmaktadır. Bu makalede, ilk olarak, yapay zekâ ile ilgili literatür gözden geçirilmiştir. Ardından pazarlama stratejisi oluşturma hakkında genel bir bakış sağlanmıştır. Daha sonra işletmelerin, pazarlama stratejisi için yapay zekâyı nasıl kullandığını, yapay zekâ teknolojisi ile ortaya çıkan yeni fırsatların ve problemlerin neler olduğu açıklanmaya çalışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

1. YAPAY ZEKÂ LİTERATÜR İNCELEMESİ

“Zekâ” kavramı, psikologlar, sosyologlar, biyologlar, sinirbilimciler ve filozoflar tarafından 70’in üzerinde farklı tanımla ifade edilmiştir (Legg ve Hutter, 2007: 17). Bu açıdan bakıldığında, “yapay zekâ” kavramının da tanımlanmasının oldukça zor ve karmaşık olması kaçınılmazdır. Öte yandan, yapay zekâ kavramı ile ilgili literatür incelendiğinde, önemli derecede kapsayıcılığa sahip tanımlarla karşılaşmaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıda değinilmiştir.

Yapay zekânın yaygın olarak kabul edilen bir tanımı, makineler tarafından gösterilen zekâdır (Shieber, 2004: 4). Aynı şekilde Brooks (1991) şöyle yazmıştır: “Yapay zekâ, bilgisayarların, insanlar tarafından yapıldığında

zekâya sahip olarak tanımlanan şeyleri yapmasının amaçlanmasıdır.” (Brooks, 1991: 570). Bu tanımın yanı sıra zekâ, öğrenme, planlama ve problem çözme ile yakından ilişkiliyken, aynı zamanda anlama, öz-farkındalık, duygusal bilgi, muhakeme, yaratıcılık, mantık ve eleştirel düşünmeyi de kapsayabilir (Legg ve Hutter, 2007: 17).

Yapay zekâ, bir sistemin dış verileri doğru bir şekilde yorumlama, bu verilerden öğrenme ve bu öğrenmeleri esnek adaptasyon yoluyla belirli hedeflere ve görevlere ulaşmak için kullanma yeteneği olarak tanımlanabilir (Kaplan ve Heanlein, 2019: 15). Yapay zekâ, insan bilişsel görevlerini, çevreden gelen belirli bir girdi anlayışına dayalı eylemler gerçekleştiren akıllı ajan olarak hareket eden bir yapay yapı şeklinde taklit edebilir (Jarrahi, 2018: 578). Yapay zekâya bir biliş (düşünme) veya davranış perspektifinden yaklaşılabılır. Sonucun insan performansını taklit etmesi veya “ideal” (yani rasyonel) performansı gerçekleştirmesinin beklenip beklenmediğine bağlı olarak farklı sistemler kullanılacaktır (Russell ve Norvig, 2016). Bununla birlikte, yapay zekâ, “akıllıca hareket eden hesaplama araçları” olarak tanımlanmaktadır (Poole ve Mackworth, 2010: 3).

Yapay zekânın insan performansını yürütmesi kavramının, insanca hareket eden ve insanca düşünen iki boyutu vardır. Birincisi, insanca davranmak, Alan Turing'in (1950) “Turing Testi” ile değerlendirilebilir. Bunu kullanarak, bir bilgisayarın “zekâsı” yazılı sorulara yazılı cevaplar verilerek test edilebilmektedir. Bir araştırmacı, yazılı yanıtların bir kişi veya bir bilgisayar tarafından sağlandığını tespit edemezse, bilgisayarın testi geçtiği ve akıllı olduğu veya en azından insan performansına bağlı olarak hareket ettiği kabul edilir. Testi geçmek, doğal dil işleme, bildiklerini saklama yeteneği, yeni sonuçlara ulaşmakta saklanan bilgileri kullanmak için otomatik akıl yürütme ve kalıpları tespit etmek ve yeni koşullara uyum sağlamak için makine öğrenimi gibi bir dizi yetenek gerektirir. Buna karşılık, insani düşünme, insanların nasıl düşündüğünü anlamının mümkün olduğu öncülüne dayanan bir bilişsel modelleme yaklaşımı kullanılarak değerlendirilir. Bu anlayış, kendi düşüncelerimizi gözlemeleme (iç gözlem), birinin hareketlerini gözlemeleme (psikolojik deneyler) ya da beyin görüntüleme gibi yöntemlerle oluşur. Bir insan düşüncesi kuramı göz önünde bulundurulduğunda, teori bir bilgisayar programı olarak ifade edilebilir ve bilgisayar programının

muhakemesi aynı problemi ele alan bir insanın muhakemesi ile karşılaştırılabilir (Eriksson vd., 2020: 798).

Günümüzde yapay zekâ, zayıf yapay zekâ ve güçlü yapay zekâ olmak üzere iki türe ayrılabilir. Zayıf yapay zekâ, düşünmeyi simüle eden ve akıllıymış gibi davranan makineleri ifade eder ve büyük miktarda veriyi analiz ederek insan mantığını taklit edebilir. Buna karşılık, güçlü yapay zekânın varlığı, makinelerin bir vicdana sahip olduğunu ve aslında düşünebildiğini düşündürmektedir. Zayıf yapay zekâ, gerekli karar süreci rasyonel olduğunda, dolayısıyla otomatikleştirilebildiğinde karar verici olarak hareket edebilir. Bununla birlikte, karar vericiye tahminler sunup farklı senaryolar önererek destekleyebilir. Gerçek hayattan bir örnek, Makine Öğrenimi ve Doğal Dil işlemeyi birleştiren bir yapay zekâ platformu olan IBM'in Watson'ıdır. Büyük miktarda veriyi analiz etme ve doğal bir dil kullanarak iletişim kurma yeteneği, Watson'ın 2011'de Jeopardy! adlı TV şovunu kazanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, ortaya çıkan bir soru, yapay zekânın hangi yönlerinin ele alınmasının gerçekten uygun olduğu ve bir ticari organizasyonun yapay zekâ tarafından ele alınamayacak bir alanı veya faaliyeti olup olmadığıdır. Her ne kadar önemli teknolojik ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, insanlar hayal gücü, sezgi ve yaratıcılık açısından karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahiptir. Bu nedenle, sanatsal yaratıcılık söz konusu olduğunda insanların üstünlüğü elinde tutması muhtemel görünmektedir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014: 27-28).

Aşağıda Şekil 1'de gösterildiği gibi, Kaplan ve Haenlein (2019) yapay zekâyı potansiyel iş kullanımına göre farklı türlere ayırmaktadır. İlk iki tür zaten vardır. İlki, *Analitik Yapay Zekâ*; geçmişten öğrenilenlerin gelecekteki kararları bildirdiği bilişsel zekânın özelliklerini gösterir. İkinci tip, *İnsandan Esinlenen Yapay Zekâ*; insanlar tarafından ifade edilen duyguları tanımak için eğitilebilen zekâ türüdür. Son olarak, üçüncü tip, bilişsel, duygusal ve sosyal zekânın bir kombinasyonunu gösterecek olan *İnsanlaştırılmış Yapay Zekâ* olarak varsayılır (Eriksson vd., 2020: 799).

Şekil 1. Yapay Zekâ Sistem Türleri

	Uzman Sistemler	Analitik Yapay Zekâ	İnsandan Esinlenen Yapay Zekâ	İnsanlaştırılmış Yapay Zekâ	İnsanlar
Bilişsel Zekâ	x	✓	✓	✓	✓
Duygusal Zekâ	x	x	✓	✓	✓
Sosyal Zekâ	x	x	x	✓	✓
Sanatsal Yaratıcılık	x	x	x	x	✓
Denetimli Öğrenme, Denetimsiz Öğrenme, Takviyeli Öğrenme					

Kaynak: Kaplan ve Haenlein, 2019: 18

Yapay zekâ, basitten karmaşığa değişen görevleri gerçekleştirmek için insan zekâsını makinelere aktarma yeteneğidir. Yapay zekânın amacı, öğrenmesi, akıl yürütmesi ve görevleri yerine getirmesidir. Teknoloji ilerledikçe, yapay zekânın önceki tanımları geçersiz hale gelmektedir. Yapay zekâ; “makine öğrenimi, derin öğrenme ve sinir ağları” temel kavramları üzerine kuruludur. Bu fikirler daha fazla veri madenciliğini, doğal dil işlemeyi ve yazılım geliştirmeyi teşvik etmektedir. Yapay zekâ ve makine öğrenimi eş anlamlı gibi görünse de, yapay zekâ genellikle makine öğrenimi ve diğer iki yapay zekâ kavramının alt kümeleri olarak kabul edildiği daha geniş bir terim olarak düşünülebilir. Yapay sinir ağları ilkesi, Derin Öğrenme mekanizmasının temelini oluşturur. Nöronlar veya beyin hücreleri gibi

görünmek için yapılmıştır. Yapay sinir ağları biyolojik olaylardan esinlenmiştir. Sinir ağı modelleri, matematik ve bilgisayar bilimi ilkeleriyle insan beyni süreçlerini taklit edip daha fazla öğrenme ve harekete geçme komutu sağlamaktadır. Bir yapay sinir ağı, yoğun şekilde birbirine bağlı beyin hücrelerinin süreçlerini bütünleştirir, ancak bu nöronlar veya düğümler, biyolojiden ziyade insan yapımı kodlardan yapılmaktadır. Yapay sinir ağları üç katman içerir: bir girdi katmanı, bir gizli katman ve bir çıktı katmanı. Bu katmanlar binlerce, bazen milyonlarca düğüm içerir. Yapay zekâ, sinir ağları kavramları aracılığıyla insan zihnini taklit eder. Bir insanın düşündüğü gibi düşünür ve sorunları çözmek için buna göre hareket eder. Bu, yapay zekânın benzersizliğidir. Yapay zekâ, çevreyi yorumlamak ve buna göre hareket etmek için insan beynini taklit etmektedir (Wisetsri vd., 2021: 46).

2. YAPAY ZEKÂNIN PAZARLAMADA KULLANIMI

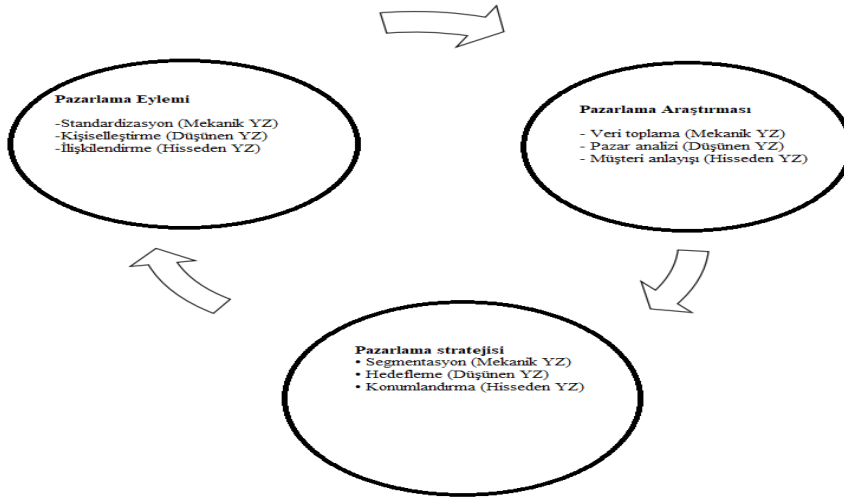
Artan bilgi işlem gücü, daha düşük bilgi işlem maliyetleri, büyük verilerin kullanılabilirliği ve makine öğrenimi algoritmalarının ve modellerinin ilerlemesi nedeniyle pazarlamada yapay zekâ gittikçe önem kazanmaktadır. Pazarlamanın çeşitli alanlarında yapay zekânın geniş uygulamaları görülmektedir. Örneğin, Amazon.com'un Prime Air, nakliye ve teslimatı otomatikleştirmek için dronları kullanır. Domino's pizza, müşterinin kapısına pizza teslim etmek için otonom arabalar ve teslimat robotları ile deneyler yapmaktadır. RedBalloon, yeni müşterileri keşfetmek ve onlara ulaşmak için Albert'in Yapay Zekâ pazarlama platformunu kullanır. Macy's On Call, müşterilere mağazada kişisel bir asistan sağlamak için doğal dil işlemeyi kullanır. Lexus, "Driven by Intuition" adlı TV reklamı senaryolarını yazmak için IBM Watson'ı kullanıyor. Affectiva, duygusal analizlere dayalı olarak, tüketicilerin reklamları izlerken duygularını tanımaktadır. Makine öğrenimi tabanlı bir sohbet robotu olan Replika, tüketicilerin iletişim tarzlarını taklit ederek duygusal rahatlık sağlamaktadır. Yapay zekânın pazarlamanın geleceğini önemli ölçüde değiştireceği bile iddia edilmiştir (Davenport vd., 2020:39-40). Bununla birlikte, bugüne kadar yapılan akademik pazarlama araştırmaları, pazarlama etkisi için yapay zekanın faydalarından en iyi şekilde nasıl yararlanılacağı konusunda yetersiz kalmaktadır (Huang ve Rust, 2021: 30).

Pazarlamada yapay zekâ ile ilgili akademik literatür dört ana türe ayrılmaktadır. Bunlar, (1) belirli pazarlama problemlerini çözmek için teknik yapay zekâ algoritmaları (Chung vd., 2009; Chung vd., 2016; Dzyabura ve Hauser, 2011; Dzyabura ve Hauser, 2019), (2) müşterilerin yapay zekâyâ psikolojik tepkileri (Luo vd., 2019; Mende vd., 2019), (3) yapay zekânın işler ve toplum üzerindeki etkileri (Autor ve Dorn, 2013; Frey ve Osborne 2017; Huang ve Rust, 2018) ve (4) yapay zekâyla ilgili yönetsel ve stratejik konular (Fountaine vd., 2019; Huang ve Rust, 2020).

Yapay zeka ile ilgili dördüncü literatür akışını kapsayan yönetsel ve stratejik konular üzerine yapılan birçok çalışma olmasına rağmen, bu alan büyük ölçüde sağlam bir akademik temelden yoksundur. Çeşitli pazarlama alanları için yapılandırılmamış veriler, sağlık hizmetlerinde tüketici değeri için analitik, mobil pazarlama kişiselleştirmesi için makine öğrenimi tahmini, mağaza içi teknoloji (örneğin robotlar, akıllı ekranlar veya artırılmış gerçeklik) kolaylık veya sosyal varlık için ve kişiselleştirilmiş müşteri katılımı için yapay zekâ gibi konular örnek olarak verilebilir (Kumar vd., 2019:136).

Huang ve Rust (2021), pazarlamada yapay zekânın stratejik kullanımını kolaylaştırmak için, pazarlama araştırmasından pazarlama stratejisine (segmentasyon, hedefleme ve konumlandırma, STP), pazarlama eylemlerine (4Ps/4Cs) kadar üç aşamalı bir çerçeve geliştirmişlerdir. Bu stratejik yapay zekâ çerçevesi, yapay zekânın teknik gelişimine, yapay zekâ-pazarlama konusundaki mevcut çalışmalara ve gelecekteki yapay zekâ uygulamalarına ilişkin daha nüanslı bir perspektife dayanmaktadır. Stratejik pazarlama planlaması, mevcut yapay zekâ pazarlama çalışmalarını organize etmek ve yapay zekâ pazarlamasındaki araştırma boşluklarını belirlemek için kullanılabilir (Huang ve Rust, 2021: 31).

Şekil 2, Pazarlama aşamasının tümünde bir pazarlamacının yararlanabileceği mekanik, düşünme ve duygu gibi birden fazla makine zekâsı olduğunu göstermekle birlikte pazarlama aşamasının tümünde kritik roller üstlendiğini göstermektedir. Yapay zekâyı, fiziksel veya mekanik görevleri yerine getirme, düşünme ve hissetme gibi insanlarda bulunan yetenekleri taklit etmek için hesaplama makinelerinin kullanımı olarak kavramsallaştırmak gerekmektedir.

Şekil 2. Yapay Zekâ ve Stratejik Pazarlama Kararları

Kaynak: Huang ve Trust, 2021:32

Yapay zekâ aracılığıyla müşteri deneyimlerini geliştirmeye yönelik araştırmaların kapsamını anlamak için mevcut literatür incelendiğinde, Gacanin ve Wagner (2019), müşteri deneyimi yönetiminin (CEM) uygulama zorluklarını tanımlamışlardır. Çalışmada, ayrıca istihbarat ağının ve kritik iş değeri sürücüsünün yapay zekâ ve makine öğrenimi aracılığıyla nasıl kurulduğunu da anlatmışlardır. Bir başka çalışmada, Doğal Dil İşleme (NLP) ile yapay zekâ destekli sohbet robotu aracılığıyla müşteri deneyimi iyileştirilmiştir (Nguyen ve Sidorova, 2018). Bir diğer çalışmada, yapay zekâ ve makine öğrenimi algoritmaları, doğru kararı formüle etmeyi sağlayan verimli veri işlemeyi mümkün kılmıştır (Maxwell vd., 2011). Müşteri alışkanlıklarını, satın almalarını, beğenilerini, beğenmediklerini vb. analiz etmek için Yapay Zekâ (Artificial Intelligence-AI) uygulaması gereklidir (Chatterjee vd., 2019). Bununla birlikte, Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) fonksiyonları, Yapay Zekâ Kullanıcı Arayüzü (AIUI) aracılığıyla geliştirilmiştir (Seranmadevi ve Kumar, 2019). Başka bir çalışmada, yapay zekâ ve nesnelerin interneti, geleneksel perakende mağazalarını akıllı perakende mağazalarına dönüştürmüştür. Akıllı perakende mağazaları, müşteri deneyimini ve alışveriş kolaylığını artırmış ve daha iyi tedarik zinciri sağlamıştır. Bir diğer çalışmada, yapay zekâ, gerçek hikâyelerin yanı sıra çevrimiçi işletmelere de rehberlik etmiştir. Sha ve Rajeswari (2019), yapay

zekânın ilerlemesini ele almış ve insanların beş duyusunu (görme, işitme, tat, koku ve dokunma) takip edebilen yapay zekâ destekli makineyi göstermiştir. Sonuçlar, e-ticaret işinde daha iyi bir tüketici-marka ilişkisi ve ürün-marka ilişkisi göstermiştir. Ayrıca bu araştırma çalışmalarının bir özeti Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Pazarlamada Yapay Zekâ Üzerine Bir Literatür Taraması

YAZARLAR	ÇALIŞMA ESASI	BULGULAR
Gacanin ve Wagner (2019)	Özerk Müşteri Deneyimi Yönetimi	Yapay zekâ ve Makine Öğrenimi aracılığıyla kritik iş sürücülerinin oluşturulması
Nguyen ve Sidorova, (2018)	Yapay zeka yoluyla müşteri deneyiminin iyileştirilmesi	Yapay zekâ destekli chatbot ile geliştirilmiş müşteri deneyimi
Maxwell vd., (2011)	Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi algoritması aracılığıyla veri işleme	Yapay zekâ ve Makine Öğrenimi algoritması tabanlı veri işleme yoluyla doğru pazarlama kararı verme
Chatterjee vd., (2019)	Yapay zekânın pazarlamada uygulanması	Müşteri satın almaları, alışkanlıklarının Yapay Zekâ uygulaması temelli analizi
Seranmadevi ve Kumar, (2019)	Müşteri İlişkileri Yönetiminde Yapay Zekâ Kullanıcı Arayüzü	Yapay Zekâ Kullanıcı Arayüzü aracılığıyla Müşteri İlişkileri Yönetimi fonksiyonlarının gelişimi
Sha ve Rajeswari (2019)	E-ticarette gelişmiş yapay zekâ	Gelişmiş yapay zekâ özellikli makine, beş insan duyusunu ve gelişmiş e-ticaret işini izleyebilir

Kaynak: Verma vd., 2021:3

2.1. Strateji ve Plânlamada Yapay Zekânın Kullanımı

Yapay zekâ; bölümlendirme, hedefleme ve konumlandırmaya (BHK) yardımcı olarak pazarlamacılara strateji ve planlama faaliyetlerinde yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ, BHK' nın yanı sıra, pazarlamacılara firmanın stratejik yönelimini görme konusunda yardımcı olabilir. Kârlı müşteri segmentlerinin belirlenmesi için bankacılık ve finans, sanat pazarlaması, perakende ve turizm gibi sektörlerde veri madenciliği ve makine öğrenmesi algoritmaları uygulanabilir. Ayrıca, veri optimizasyon teknikleri ve makine öğrenimi hedeflenen müşterileri de daraltabilmektedir (Verma vd., 2021:3).

2.2. Ürün Yönetiminde Yapay Zekânın Kullanımı

Ürün geliştirmedeki yaratıcı faaliyetler, otomasyona tabi birçok rutin görevi içermektedir. Yaygın olarak bilgisayar destekli tasarım, nesne yönelimli programlama ve yapay zekânın birleştirilmesi olarak anlaşılan bilgi tabanlı mühendislik gibi teknikler yıllardır tartışılmaktadır, ancak henüz önemli bir atılım gerçekleştirilememiştir. Özellikle sayısallaştırma ve yapay zekâ konusundaki gerçek tartışma, ürün ve hizmetlerin tasarımında yeni otomasyon potansiyellerinin teşvik edilmesine dikkat çekmektedir (Plappert vd., 2019:63).

Legardeur vd. (2006), bilgi yönetimini geliştirmek ve bir tasarım sürecinde karar vermeyi desteklemek için, Ürün Yaşam Döngüsü Yönetimi (PLM) sistemi ile bağlantılı birkaç tekniği birleştirmeyi önermiştir. Meta modelleme teknikleri ve yeni araçlar (Innovation Development and Difüzyon (ID²) ve Constraint Explorer (CE) ön tasarım aşamalarını desteklemek için önerilmiştir. Aralarındaki sinerji, tasarım aktörleri arasındaki işbirliğini ve etkileşimi geliştirmeyi amaçlayan belirli bir metodoloji ile mümkündür. Metodolojinin temel amacı, yenilikçi fikirlerin geliştirilmesi ve somutlaşmış tasarım çözümlerinin tanımlanması sırasında bilgi paylaşımını ve bilgi yönetimini teşvik etmektir (Legardeur vd., 2006: 212).

2.3. Fiyat Yönetiminde Yapay Zekânın Kullanımı

Büyük veri analitiği ve yapay zekâ araçları, tüketici tercihlerini yakalamak ve pazarın eğilimlerini belirlemek için fırsatlar sunmaktadır. Öte yandan yapay zekâ, büyük verileri tahmin için kullanılabilir hale getirmek, perakende ve tüketim kararlarını kolaylaştırmak, teşhir ve ticari ürünleri

etkinleştirmek ve müşteri katılımı oluşturmak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, yapay zekâ pazarlama alanında hızla popülerlik ve önem kazanmıştır. Uygulama tarafında, fiyat ayarlaması ve tahmini için büyük veri analitiği gibi yapay zekâ uygulamaları kullanılmaktadır (Huang ve Rust, 2021: 209).

2.4. Yer Seçiminde Yapay Zekânın Kullanımı

Ürün erişimi ve ürün bulunabilirliği, yüksek müşteri memnuniyeti için pazarlama karmasının temel bileşenleridir. Ürün dağıtımı, büyük ölçüde mekanik ve doğası gereği tekrarlayan ağ bağlantılı ilişkilere; lojistik, envanter yönetimi, depolama ve nakliye sorunlarına dayanmaktadır. Yapay zekâ, paketleme için cobot'lar, teslimat için drone'lar, sipariş takibi ve sipariş doldurma için nesnelerin interneti gibi teknolojileri sunarak yer yönetimi durumunda mükemmel bir çözüm sağlamaktadır. Dağıtım sürecinin standardizasyonu ve mekanizasyonu, hem tedarikçilere hem de müşterilere kolaylık sağlamaktadır. Dağıtım yönetimindeki faydanın yanı sıra yapay zekâ, hizmet bağlamında müşteri katılımı fırsatları da sunmaktadır. Duygusal yapay zekâ kodlarıyla programlanan hizmet robotları, yüzeysel oyunculukta kullanışlıdır. Bedenlenmiş robotlar müşterileri karşılar ve onlarla etkileşim kurar, ancak insan unsurlarının müşteri memnuniyeti için hizmet ortamını tamamlaması gerekmektedir. Yapay zekâ ile hizmet sürecinin otomasyonu, performans ve üretkenlik iyileştirmesi için ek fırsatlar sunmaktadır (Wirtz vd., 2018: 908).

2.5. Tutundurmada Yapay Zekânın Kullanımı

Tutundurma yönetimi; medya planlaması, reklam kampanyası yönetimi, arama motoru optimizasyonu vb. içermektedir. Günümüzde tutundurma taktikleri fizikselden fiziksele dönüşmektedir. Dijital pazarlama ve sosyal medya kampanyaları, dünya genelinde dijital dönüşüm nedeniyle belirli bir yol kat etmiştir. Değişen teknolojik dünyada artık içerik, yer ve zamanlamaya müşteriler karar vermektedir. Yapay zekâ, müşteri profiline ve beğenilerine göre mesajın kişiselleştirilmesini ve özelleştirilmesini sunmaktadır. Bu bağlamda, içerik analitiği, değeri ve mesaj etkinliğini optimize edebilmektedir. Müşteri beğenileri, duygusal yapay zekâ algoritmaları ile gerçek zamanlı olarak izlenebilmektedir. Sosyal medya içeriğindeki netnografi, pazarlamacılara pazarlama stratejilerini müşteri

beğenilerine göre düzenlemeleri için yeni yollar sunmaktadır (Verma vd., 2021: 3).

SONUÇ

Nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, blok zinciri ve yapay zekâ gibi yıkıcı teknolojiler, işletmelerin çalışma biçimlerini değiştirmektedir. Tüm yıkıcı teknolojiler arasında yapay zekâ, en son teknolojik bozucudur ve imalat, ilaç, sağlık, tarım, lojistik ve dijital pazarlama için muazzam bir potansiyele sahiptir. Dünya çapında birçok uygulayıcı ve akademisyen, kuruluşlarının kullanabileceği en uygun yapay zekâ çözümlerini bulmaya çalışmaktadır.

Asırlık sonuçlara dayalı reaktif teknolojiler, inovasyondan güç alan proaktif iş modellerine dönüşmektedir. Başarılı iş gruplarının yeni gelecek odaklılığı müşteri ve veri odaklılığın birleşimidir. Pazarlama süreçleri de üretim temelliden (standartlaştırma), müşteri odaklı ilkelere (özelleştirme) doğru bir değişimden geçmektedir. Geleneksel pazarlama uygulamalarından “doğrudan müşteriye pazarlama”nın yerini arama motoru optimizasyonu ve sosyal medya pazarlamasının dijital araçları almaktadır. Fiziksel mağaza satışının pazaryeri platformları, yerini pazar merkezli e-ticaret satışına bırakmaktadır. Ayrıca, kuruluşlar şu anda pazarlama karması stratejilerine tanımlayıcı teknolojileri ve becerikli çevrimiçi toplulukları dâhil etmektedir. Yapay Zekâ-Pazarlama füzyonu, başarılı ticari kuruluşlar için yeni paradigma olarak işlevsellik açısından büyümektedir. Yapay zekânın basit teknolojik uyumdan kuruluş performansını desteklemeye ve dolayısıyla temel yetkinliğe evrimi, yalnızca teknolojiyi ana akım operasyonlara dâhil etmenin artan canlılığını değil, aynı zamanda teknoloji ve pazarlama alanları arasında gerekli ara bağlantılara ve etkileşime olan acil ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, yapay zekâ-pazarlama ilişkisi kapsamında, mevcut yapay zekâ literatürüne değinilmiş, daha sonra literatür incelemesi ile birlikte yapay zekânın pazarlama alanında nasıl kullanıldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın yapay zekâ-pazarlama kapsamında bundan sonra yapılacak olan akademik çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AUTOR, D. H., ve DORN, D., “The growth of low-skill service jobs and the polarization of the US labor market”, *American Economic Review*, 103(5), 2013, s. 1553–1597.

BROOKS, R.A. , “Intelligence without reason”, *Proceedings of the 12th International Joint Conference on Artificial Intelligence*, Morgan Kaufmann, Sydney, Australia, 1991, s. 569-595

BRYNJOLFSSON, E. ve MCAFEE, A., “The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies”, WW Norton and Company, New York, NY, 2014.

CHATTERJEE, S., GHOSH, S. K., CHAUDHURI, R., VE NGUYEN, B., “Are CRM systems ready for AI integration? A conceptual framework of organizational readiness for effective AI-CRM integration”. *The Bottom Line*, 32, 2019, s. 144-157.

CHUNG, T. S., RUST, R. T., ve WEDEL, M., “My mobile music: An adaptive personalization system for digital audio players”, *Marketing Science*, 28(1), 2009, s. 52–68.

CHUNG, T. S., WEDEL, M., ve RUST, R. T., “Adaptive personalization using social networks”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 44(1), 2016, s. 66–87.

DAVENPORT, T., GUHA, A., GREWAL, D., ve BRESSGOTT, T., “How artificial intelligence will change the future of marketing”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48(2), 2020, s. 24–42.

DZYABURA, D., ve HAUSER, J. R., “Active machine learning for consideration heuristics”, *Marketing Science*, 30(5), 2011, s. 757–944.

DZYABURA, D., ve HAUSER, J. R., “Recommending products when consumers learn their preferences weights”, *Marketing Science*, 38(3), 2019, s. 365–541.

ERIKSSON, T., BIGI, A., ve BONERA, M.,” Think with me, or think for me? On the future role of artificial intelligence in marketing strategy formulation”, *The TQM Journal*. Vol. 32 No. 4, 2020, s. 795-814.

FOUNTAINE, T., MCCARTHY, B., ve SALEH, T., “Building the AIpowered organization”, *Harvard Business Review*, July–August, 2019, s. 63–73.

FREY, C. B., ve OSBORNE, M. A., “The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?”, *Technological Forecasting and Social Change*, 114(January), 2017, s. 254–280.

GABRIEL, M., “What does digital transformation really mean”, [www.cio.com](https://www.cio.com/article/3404876/what-does-digital-transformation-really-mean.html), available at: [https:// www.cio.com/article/3404876/what-does-digital-transformation-really-mean.html](https://www.cio.com/article/3404876/what-does-digital-transformation-really-mean.html) 2019, Erişim Tarihi:20.05.2022.

GACANIN, H., ve WAGNER, M., “Artificial intelligence paradigm for customer experience management in next-generation networks: Challenges and perspectives”. *Ieee Network*, 33(2), 2019, s. 188-194.

HUANG, M. H., ve RUST, R. T., “A strategic framework for artificial intelligence in marketing”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49(1), 2021, s. 30-50.

HUANG, M. H., ve RUST, R. T., “Artificial intelligence in service”, *Journal of Service Research*, 21(2), 2018, s. 155–172.

HUANG, M. H., ve RUST, R. T., “Engaged to a robot? The role of AI in service”, *Journal of Service Research*, 2020, 109467052090226. <https://doi.org/10.1177/1094670520902266>

HUANG, M. H., ve RUST, R. T., “A framework for collaborative artificial intelligence in marketing”. *Journal of Retailing* 98, 2022, s. 209-223.

JARRAHI, M.H., “Artificial intelligence and the future of work: human-AI symbiosis in organizational decision making”, *Business Horizons*, Vol. 61 No. 4, 2018, s. 577-586.

KAPLAN, A. ve HAENLEIN, M., “Siri, Siri, in my hand: who’s the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence”, *Business Horizons*, Vol. 62 No. 1, 2019, s. 15-25.

KUMAR, V., RAJAN, B., VENKATESAN, R., ve LECINSKI, J., “Understanding the role of artificial intelligence in personalized engagement marketing”, *California Management Review*, 61(4), 2019, s. 135– 155.

LEGARDEUR, J., MERLO, C., ve FISCHER, X., “An integrated information system for product design assistance based on artificial intelligence and collaborative tools”, *International Journal of Product Lifecycle Management*, 1(3), 2006, s. 211-229.

LEGG, S., ve HUTTER, M., “A collection of definitions of intelligence”, *Frontiers in Artificial Intelligence and applications*, 157, 2007, s. 17-24.

LUO, X., TONG, S., FANG, Z., ve QU, Z., “Frontiers: Machines versus humans: The impact of AI chatbot disclosure on customer purchases”, *Marketing Science*, 38(6), 2019, s. 937–947.

MARTINEZ-LOPEZ, F.J. ve CASILLAS, J., “Artificial intelligence-based systems applied in industrial marketing: an historical overview, current and future insights”, *Industrial Marketing Management*, Vol. 42 No. 4, 2013, s. 489-495.147

MAXWELL, A. L, JEFFREY, S. A, ve LÉVESQUE, M., “Business Angel Early Stage Decision Making”, *Journal of Business Venturing*, 26(2), 2011, s. 212-225.

MENDE, M., SCOTT, M. L., VAN DOORN, J., GREWAL, D., ve SHANKS, I., “Service robots rising: How humanoid robots influence service experiences and elicit compensatory consumer responses”, *Journal of Marketing Research*, 56(4), 2019, s. 535–556

NAZİM SHA, S., ve RAJESWARI, M., “Creating a Brand Value and Consumer Satisfaction in E-Commerce Business Using Artificial Intelligence with the Help of Vosag Technology”, *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8 (8), 2019, s. 1510-1515.

NGUYEN, Q. N., ve SIDOROVA, A., “Understanding user interactions with a chatbot: A self-determination theory approach”, 2018.

PASCHEN, J., KIETZMANN, J. ve KIETZMANN, T.C., “Artificial intelligence (AI) and its implications for market knowledge in B2B marketing”, *Journal of Business and Industrial Marketing*, Vol. 34 No. 7, 2019, s. 1410-1479.

PLAPPERT, S., GEMBARSKI, P. C., ve LACHMAYER, R., “The use of knowledge-based engineering systems and artificial intelligence in product development: a snapshot” International Conference on Information Systems Architecture and Technology, 2019, s. 62-73.

POOLE, D. L., ve MACKWORTH, A. K., “ Artificial Intelligence: foundations of computational agents”, Cambridge University Press, 2010.

RUSSELL, S.J. ve NORVIG, P., “Artificial Intelligence: A Modern Approach”, Pearson Education Limited, Malaysia, 2016.

SERANMADEVI, R., ve KUMAR, A., “Experiencing the AI emergence in Indian retail–Early adopters approach”, Management Science Letters, 9(1), 2019, s. 33-42.

SHIEBER, S. M. (Ed.), “The Turing test: verbal behavior as the hallmark of intelligence”, Mit Press, 2004.

TURING, A.M., “The word problem in semi-groups with cancellation”, Annals of Mathematics, Vol. 2 No. 52, 1950, s. 491-505.

VERMA, S., SHARMA, R., DEB, S., ve MAITRA, D., “Artificial intelligence in marketing: Systematic review and future research direction”, International Journal of Information Management Data Insights, 1(1), 100002, 2021, s. 1-8.

WIRTZ, J., PATTERSON, P. G., KUNZ, W. H., GRUBER, T., LU, V. N., PALUCH, S., ve MARTINS, A., “Brave new world: service robots in the frontline”, Journal of Service Management. 29(5), 2018, s. 907-931.

WISETSRI, W, “Systematic analysis and future research directions in artificial intelligence for marketing”, Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12(11), 2021, s. 43-55.

Fırat Üniversitesi
Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Yayın İlkeleri

1. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, “Hakemli Dergi” statüsünde yılda iki sayı (Haziran-Aralık) olarak yayımlanır.
2. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır; Makalenin dergimize gönderilmiş olması, yazarın bu konudaki taahhüdü anlamına gelir.
3. Makaleler; “Microsoft Word” programında hazırlanmış olmalıdır. Eserler yazım kurallarına uygun elektronik posta ile editöre gönderilmelidir.
4. Derginin yazı dili esas olarak Türkçe olmakla birlikte, dergide İngilizce, Arapça, Fransızca ve Almanca makalelere de yer verilmektedir.
5. Dergiye gönderilen makalelerin başına, en az 150 en çok 350 kelimedenden oluşan özetler ve özetlerin yazıldığı dillerde başlık ve en az üç anahtar kelime eklenmelidir. Türkçe yazılan makaleler için Türkçe özete ek olarak; İngilizce özet eklenmesi gerekmektedir. İngilizce yazılan makaleler için ise Türkçe özetlerin eklenmesi gerekmektedir.
6. Makalelerde, yazar adları, yazarın çalıştığı kuruluş bilgileri ve elektronik posta adresleri açık ve doğru bir şekilde belirtilmelidir.

7. Yazarların dergiye gönderdikleri makalelerin denetimini yapmış oldukları ve bu haliyle “basıma” hazır olarak verdikleri kabul edilir. Editör kurulu tarafından yapılan ön incelemede, bilimsellik (alan yönünden denetim) ölçütlerine ve dergi yazım kurallarına uyulmadığı ve olağanın üzerinde yazım yanlışlarının tespit edildiği yazılar geri çevrilir.

8. Editör kurulunca ilk değerlendirmesi yapılan makaleler, kör hakemlik sistemi uyarınca yazar adları metinden çıkarılarak iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumsuz gelirse nihai kararın verilebilmesi için eser üçüncü hakeme gönderilir. Yazarlara makalenin hangi hakeme gönderildiği ile ilgili bilgi verilmez. Hakem raporunda düzeltme istenmesi durumunda yazar, sadece belirtilen düzeltmeler çerçevesinde değişiklikler yapabilir. Yazar, hakem tarafından önerilen düzeltmeleri yaptıktan sonra hakemin önerisi doğrultusunda tekrar hakem denetimine başvurulabilir. Hakem raporlarının her ikisinin de olumsuz olması durumunda, üçüncü bir hakem incelemesi yapılmaz. Yayınlanmayan yazılar, yazarına geri gönderilmez. Yazara durum hakkında bilgi verilir.

9. Dergide, hakem denetiminden geçen makaleler dışında, kitap incelemesi, derleme ve bilgilendirici notlara, yer verilebilir. Bu nitelikteki yazılar editör kurulunca kabul edilebilir veya geri çevrilebilir.

10. Makaleler yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde, elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dâhil olmak üzere tüm yayım hakları Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisine aittir. Yazarlar telif haklarını Üniversiteye devretmiş sayılır, yazara ayrıca telif ücreti ödenmez.

11. Kabul edilen yayınlardaki beyan ve fikirlerden yazarların kendileri sorumludur.